

OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal

2025, №8

EDITION 8

<https://scientificjournal.uz/>

**Osiyo Xalqaro
Universiteti**

“OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI”

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2025-yil, 8-son

Jurnal 2024-yildan chiqa boshlangan

“KAMOLOT” nashriyoti

BUXORO – 2025

Muassis: OSIYO XALQARO UNIVERSITETI

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi
huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil
04-aprel №25-0649-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Bosh muharrir:

Elov Ziyodullo Sattorovich, Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent.

Jamoatchilik kengashi raisi:

Dexkanov Suxrob Sobirovich, Osiyo xalqaro universiteti rektori

Mas'ul kotib:

Sattorov Mirshod Erkinovich
Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Jurnal 2024-yilda tashkil etilgan, 2 oyda bir marta o'zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi.

Tahririyat manzili: 200100, O'zbekiston Respublikasi,
Buxoro shahri Namozgoh ko'chasi 24-uy,
E-mail: sjkamolot@gmail.com
Jurnal sayti: <https://scientificjournal.uz/>

ISSN 3030-3796 e

ISSN 3060-4915 p

Maqolada keltirilgan faktlarning to'g'riligi uchun muallif mas'uldir.

TAHRIR HAY'ATI – РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

DEKCANOV S.S.	Osiyo xalqaro universiteti rektori
ABDULLAYEVA B.S.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
MAKSIMENKO S.D.	Psixologiya fanlari doktori, professor (Ukraina)
AKRAMOVA F.A.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
QODIROV U.D.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
ABDULLAYEVA D.U.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
URAZBAYEVA D.A.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
KARSHIYEVA D.A.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
JABBOROV X.X.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
GANJIYEV F.F.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
CHUDAKOVA V.P.	Psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina)
OLIMOV L.Y	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor (O'zbekiston)
BAFAYEV M.M.	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'zbekiston)
SATTOROV M.E	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), (O'zbekiston)
YANAKIYEVA YE.K.	Pedagogika fanlari doktori, professor (Bolgariya)
ROMM T.A.	Pedagogika fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)
HAMROYEV A.R.	Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
JO'RAYEV X.O.	Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
OLIMOV T.H.	Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'zbekiston)
KOZUBSOV I.N.	Pedagogika fanlari doktori, dotsent (Ukraina)
DAVRONOVA Sh.F.	Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
KAMILOVA U.K.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
IBODULLAYEV Z.R.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
SALIMOV Sh.T.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
IXTIYAROVA G.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
BABADJANOV A.X.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
YUSUPBEKOV A.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
YUSUPALIYEVA G.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
BERNATSKIY G.G.	Yuridik fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)
KARIMOV B.Sh.	Sotsiologiya fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
MUSTAFA SAID ARSLON.	Filologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
O'RAYEVA D.S.	Filologiya fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
QILICHEV B.E.	Filologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
RO'ZIYEVA M.Y.	Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'zbekiston)
TILEUKULOV G.S.	Tarix fanlari doktori, dotsent (Qozog'iston)
VOHIDOV Sh.X.	Tarix fanlari doktori, professor (Tojikiston)
HAYITOV Sh.A.	Tarix fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
TO'RAYEV H.H.	Tarix fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
QILICHOV O.A.	Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
ERGASHEV J.Y.	Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'zbekiston)
ABDURAHMONOV M.A.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
NAVRUZZODA B.N	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
MAHMUDOV N.M.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
BO'TABOYEV M.T.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
QODIROV A.A	Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
URAYEV G.A.	Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya Federatsiyasi)

MUNDARIJA:

09.00.00 - Falsafa fanlari

GLOBALASHUV JARAYONLARI HAQIDA TUSHUNCHA FALSAFIY QARASHLAR. M.To'lanov	6
---	---

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

1	SUN'IIY INTELEKT ASOSIDA ISHLAB CHIQILGAN VIRTUAL O'QITUVCHILARNING INFORMATIKA FANIDAGI ROLI. Sayfullayev Ramziddin Fazliddin o'g'li, Qalandarova Dilafroz Abdulkarimovna, Nasirov Maxmud Ualiyevich, Bozorov Erkin Xojiyevich	11
2	FUTBOLCHI AYOLLARNING TAYYORGARLIK DAVRIDA MASHG'ULOT YUKLAMALARINI SAMARALI REJALASHTIRISH. Ibragimov Manuchexr Baxtiyorovich	17
3	BO'LAJAK ARHITEKTORLARNING RANGLARNI HIS QILISH VA ULARNI KASBIY FAOLIYATLARIDA QO'LLAY OLISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH. Berdiyev Nurmon Ochilovich	24
4	НЕПРЕРЫВНАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА — КАК ОДИН ИЗ НЕОБХОДИМЫХ КОМПОНЕНТОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ. Садуллоева Махфуза Гайбуллоевна	31
5	ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING PRAGMATIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISHDA INTENSIV TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING MAZMUNI. Olloqova O'g'iljon Mamanazarovna	36
6	DISLALIYA NUTQ NUQSONIGA EGA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI. Sharopova Gulnoza Shaxoviddin qizi	43
7	BADIIY MATNLARNI O'QIB TUSHUNISH JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KOGNITIV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. Maxmudova Nigora Hikmatovna	48
8	МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ СИЛОВЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ В СТАНОВОЙ ТЯГЕ. Хасанов Рустам Адизович	52
9	РАЗВИТИЕ СИЛЫ В ПОДГОТОВКЕ МЕТАТЕЛЕЙ КОПЬЯ. Баймуратов Раджаб Сайфитдинович	56

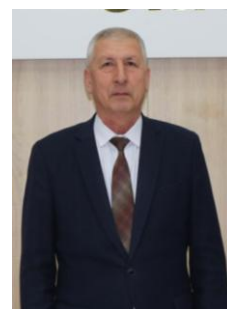
19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI

10	KEKSALIK DAVRIDAGI YOLG'IZLIKNI BOSHDAN KECHIRISHNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK OMILLARI. Ikromova Sitara Akbarovna	59
11	TALABALAR O'RTASIDA MOBBING XATTI-HARAKATLARI VA ULARNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Azizova Dinara Rahmiddin qizi	63

12	TALABALARDA KORRUPSION XULQ-ATVORGA NISBATAN BARQAROR AXLOQIY POZITSIYANI SHAHKLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI.	
	Xamidov Mansurjon Abduxalilovich	69
13	MAHKUM SHAXSINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA ILMIY TAHLILLAR.	
	Turdiyev Zafar Erkinovich	73
14	SUITSIDIAL HOLATLARNI KELITIRIB CHIQRUVCHI OMILLAR.	
	Sadilloyev Odiljon Oripovich	75
15	BO'LAJAK PSIXOLOGLAR KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.	
	Safarova Sitara G'olibjonovna	83

GLOBALLASHUV JARAYONLARI HAQIDA TUSHUNCHA FALSAFIY QARASHLAR

*Qo'qon Universiteti, Andijon filiali,
Tarix va ijtimoiy fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi
M. To'lanov
tolanovmamasidiq@gmail.com
+998901428252*

Annotatsiya: Globallashuv – bu zamonaviy dunyoda sodir bo'layotgan murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u mamlakatlar, jamiyatlar, madaniyatlar va iqtisodiy tizimlarni bir-biriga yaqinlashtirish, ularni o'zaro bog'lash vazifasini bajaradi. Ushbu jarayon faqat iqtisodiy yoki siyosiy ko'rinishda emas, balki madaniyat, axborot, texnologiya, ijtimoiy va falsafiy sohalarida ham o'z ta'sir doirasini kengaytirmoqda. Globallashuvning falsafiy tafakkurdagi o'rni esa uning insoniyatning umumiy taraqqiyotiga ta'siri, milliy va shaxsiy identifikatsiya masalalari, erkinlik va mas'uliyat, shuningdek, yaxlitlik va o'ziga xoslik tushunchalari nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: globallashuv jarayonlari, jamiyat, madaniyat, axborot, taraqqiyot, tafakkur, modernlik, axborot, texnologiya, texnologiyalar.

Аннотация: Глобализация – сложный и многогранный процесс, происходящий в современном мире, который способствует сближению и объединению стран, обществ, культур и экономических систем. Этот процесс расширяет сферу своего влияния не только в экономическом и политическом плане, но и в культурной, информационной, технологической, социальной и философской сферах. Анализируется место глобализации в философской мысли с точки зрения её влияния на общее развитие человечества, вопросы национальной и личной идентичности, свободы и ответственности, а также концепции целостности и уникальности.

Ключевые слова: глобализационные процессы, общество, культура, информация, развитие, мышление, современность, информация, технологии, технологии.

Abstract: Globalization is a complex and multifaceted process taking place in the modern world, which serves to bring countries, societies, cultures and economic systems closer together, to connect them. This process is expanding its sphere of influence not only in economic or political terms, but also in the cultural, information, technological, social and philosophical spheres. The place of globalization in philosophical thought is analyzed from the perspective of its impact on the general development of humanity, issues of national and personal identity, freedom and responsibility, as well as the concepts of integrity and uniqueness.

Keywords: globalization processes, society, culture, information, development, thinking, modernity, information, technology, technologies.

KIRISH

Globallashuv jarayonlari falsafiy jihatdan insonning mavjudligi, uning ijtimoiy va madaniy tabiatini qayta ko'rish imkoniyatini yaratadi. Bu jarayon insoniyatni yagona tarixiy-madaniy makon sifatida qarashga undaydi, unda xalqaro hamjihatlik va hamkorlik asosiy o'rin oladi. Shu bilan birga, globallashuv insonlarning o'z milliy va madaniy merosiga bo'lgan munosabatini murakkablashtiradi, chunki ularning qadriyatlari va an'analari global tendensiyalar ta'sirida o'zgaradi. Bu o'zgarishlar ba'zan individual va kollektiv identifikatsiyaga tahdid solishi, ularning mavjudligini shubha ostiga qo'yishi mumkin. Falsafiy tafakkurda bu holat pluralizm, tolerantlik va o'zaro hurmat tamoyillarini yanada mustahkamlash zaruratini yuzaga chiqaradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Globallashuv zamonaviy davrning eng muhim va keng ko'lamli jarayonlaridan biri bo'lib, u dunyo bo'ylab siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy sohalarida chuqur o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Bu jarayon insoniyatni bir butun sifatida bog'lab, davlatlar va xalqlar o'rtasidagi chegaralarni kamaytiradi, ularning o'zaro ta'sirini oshiradi. Shu bilan birga, globallashuv inson tafakkuri, madaniy qadriyatlar, axloqiy tamoyillar va falsafiy qarashlarda yangi tendensiyalarni yuzaga keltiradi. Globallashuvning falsafiy jihatlarini o'rganish uning ijtimoiy hayotga, madaniyatga, insonning ma'naviy dunyosiga ta'sirini chuqur anglashga xizmat qiladi. Quyida o'zbek olimlari tomonidan yozilgan globallashuv jarayonlariga oid ilmiy asarlar sharhi keltiriladi. Ushbu sharhda globallashuvning falsafiy tamoyillari, madaniy o'zgarishlari va jamiyatdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Sabirovaning ilmiy tadqiqotlarida globallashuv va milliy adabiyot jarayonlari o'rtasidagi murakkab munosabatlar ko'rsatib o'tiladi. U globallashuvning milliy madaniyat va adabiyotga ta'sirini o'rganib, global jarayonlarning milliy o'zlikni saqlab qolishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Ushbu tadqiqotda madaniy pluralizm va universal qadriyatlar o'rtasidagi muvozanat masalalari falsafiy asosda tahlil qilinadi, bu esa globallashuv jarayonining murakkab va ko'p qirrali tabiati haqida chuqur tushuncha beradi.[1]

Toshkenbaev globallashuv jarayonlarining madaniyatlararo muloqotga ta'siri va madaniy o'zgarishlarni falsafiy nuqtai nazardan o'rganadi. U global jarayonlarning madaniy identifikatsiya shakllanishi va milliy o'zlikni anglashda qanday ro'l o'ynashini batafsil tahlil qiladi. [2]

Karimov globallashuvning ijtimoiy-falsafiy asoslariga e'tibor qaratadi. U globallashuv jarayonlarining jamiyatda ijtimoiy adolat, tenglik va davlat suvereniteti masalalariga ta'sirini falsafiy asosda tahlil qiladi. Muallif globallashuvning yangi ijtimoiy tuzilishlarni shakllantirish, ijtimoiy o'zgarishlarga sabab bo'lish imkoniyatlarini yoritadi, bu jarayonning ijtimoiy-falsafiy kontekstini chuqur anglash uchun muhimdir.[3]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Globallashuv falsafiy nuqtai nazardan modernlik va postmodernlik kontsepsiyalari bilan chambarchas bog'liqdir. Modernlik davrida insoniyat taraqqiyoti va bilimning universal qadriyatlari ustunligi ta'kidlangan bo'lsa, postmodernlik esa bu universalizmga qarshi chiqib, ko'pqirrali haqiqat va madaniy xilma-xillikni ta'kidlaydi. Globallashuv jarayonlari esa bu ikki qarashning uyg'unlashuvi sifatida namoyon bo'ladi. Global makonda universal tamoyillar va qadriyatlar saqlab qolinsa-da, ularning turli madaniyatlar va jamiyatlarda o'ziga xos ko'rinishini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Falsafiy tafakkurda globallashuv inson erkinligi va mas'uliyati muammosini yangi bosqichga olib chiqadi. Global dunyoda insonning erkinligi kengayadi, chunki axborot va kommunikatsiya texnologiyalari yordamida har bir kishi dunyoning turli burchaklaridagi voqealar va madaniyatlar bilan tanishishi mumkin. Biroq, bu erkinlik yangi mas'uliyatlarni ham o'z ichiga oladi, xususan, global muammolarga – ekologik inqirozlar, ijtimoiy adolatsizliklar, inson huquqlari buzilishlariga – e'tibor qaratish zarurati paydo bo'ladi. Shu bois, globallashuv falsafasida insonning umumiylik oldidagi mas'uliyati konsepsiyasi muhim o'rin oladi. Globallashuv jarayonlari falsafiy tahlilda vaqt va makon tushunchalarining qayta ko'rib chiqilishiga olib keladi. An'anaviy holda vaqt va makon inson faoliyatining chegaralari sifatida qaralgan bo'lsa, globalizatsiya sharoitida ular tubdan

o'zgaradi. Axborot texnologiyalari va transport vositalari inson harakatining va axborot almashinuvi tezligini oshirib, geografik masofalarni kamaytiradi. Bu esa inson hayoti va uning tajribasini yangi shaklda tashkil etishga, vaqt va makon chegaralarini qayta aniqlashga sabab bo'ladi. Globallashuv falsafasi doirasida bu jarayon inson tafakkuri va madaniyati uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Globallashuvning madaniy va ijtimoiy jihatlarini falsafiy tahlilda madaniyatlararo muloqot, identifikatsiya va o'zaro ta'sir masalalarini o'rganishga imkon beradi. Madaniyatlararo dialog globallashuv jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi va u jahondagi turli xalqlar orasida o'zaro tushunishni, tinchlik va hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, global madaniyatning tarqalishi milliy madaniyatlarning yo'qolishiga olib kelishi mumkinligi haqida ham xavotirlar mavjud. Falsafiy nuqtai nazardan bu holat madaniy identifikatsiyaning saqlanishi va yangilanishi uchun yangi strategiyalar ishlab chiqishni talab qiladi.[4]

Globallashuvning iqtisodiy jihatlarini ham falsafiy tafakkurda muhim o'rin egallaydi. Bozor iqtisodiyoti va global savdo tizimining rivojlanishi, kapital oqimining tezlashuvi mamlakatlararo bog'liqlikni kuchaytiradi. Bu holat iqtisodiy tengsizlik va ijtimoiy adolatsizlik muammolarini chuqurlashtirishi mumkin, shuningdek, milliy iqtisodiy suverenitet masalasini kuchaytiradi. Falsafiy nuqtai nazardan globallashuv adolat, tenglik va insonparvarlik tamoyillarini saqlab qolish uchun yangi yondashuvlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Globallashuv jarayonlarining siyosiy aspektlari ham falsafiy tahlil markazida turadi. Markazlashmagan siyosiy hokimiyat, xalqaro tashkilotlar roli, milliy davlatlarning suvereniteti va global boshqaruv tizimlari o'rtasidagi munosabatlar globallashuv nazariyalarining asosiy mavzularidan biridir. Bu munozaralar doirasida milliy va global manfaatlar, shuningdek, erkinlik va boshqaruv o'rtasidagi muvozanatni topish muammolari ko'tariladi. Globallashuv siyosiy falsafasida bu masalalar adolat, demokratiya va inson huquqlarini himoya qilish nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Globallashuv shuningdek, xalqaro huquq va inson huquqlari falsafasida ham muhim o'rin tutadi. Birlashgan xalqaro huquqiy tizimning shakllanishi va global inson huquqlari konsepsiyasi insonlarni millat, irq yoki madaniyatidan qat'i nazar teng himoya qilishga qaratilgan. Globallashuv jarayonlari bu tizimni kuchaytiradi, ammo u bilan birga madaniy va siyosiy ziddiyatlarni ham yuzaga keltiradi. Falsafiy tafakkurda bu muammolarni hal etish uchun ko'p qirrali, inkluziv va dialogga asoslangan yondashuvlar kerak bo'ladi.[5]

Globallashuvning ekologik va axloqiy jihatlarini ham falsafiy muhokamalarga sabab bo'ladi. Global ekologik muammolar – iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi, ekologik barqarorlik masalalari – insoniyatning umumiy mas'uliyati va kelajak avlodlar oldidagi burchini ko'rsatadi. Ushbu muammolarni globallashuv jarayonlarida hal qilish uchun insoniyatning axloqiy va etik qadriyatlarini qayta ko'rib chiqish, yangi global axloqiy konsensuslarni yaratish zarurati mavjud. Falsafiy nuqtai nazardan globallashuv axloqining rivojlanishi insoniyatning o'zaro bog'liqligini anglashiga va dunyoqarashning kengayishiga xizmat qiladi. Globallashuv jarayonlari falsafiy tahlilida insonning ichki dunyosi, uning ma'naviyati va ruhiyati ham muhim o'rin tutadi. Tezkor o'zgarishlar, madaniy va ijtimoiy transformatsiyalar insonning o'zligini anglash va o'z-o'zini topish jarayonlarini murakkablashtiradi. Falsafa globallashuvning ushbu jihatlarini o'rganib, inson hayotining mazmuni, maqsadi va qadriyatlari haqida yangi savollarni qo'yadi. Shu bilan birga, globallashuv insonning o'zligini saqlash yo'llari, ma'naviy barqarorlikni ta'minlash yo'llari haqida o'ylash uchun imkoniyatlar yaratadi.[6]

Globallashuv zamonaviy dunyoda iqtisodiy va siyosiy jarayonlarning o'zaro chambarchas bog'lanishini kuchaytiruvchi murakkab va ko'p qirrali hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayon nafaqat davlatlararo savdo va investitsiyalarni kengaytiradi, balki xalqaro siyosiy munosabatlarni ham tubdan o'zgartiradi. Globallashuvning iqtisodiy va siyosiy oqibatlari keng doirada tahlil qilinib, ularning ijobiy va salbiy ta'sirlari ilmiy, siyosiy hamda ijtimoiy muhokamalarga sabab bo'lmoqda. Iqtisodiy nuqtai nazardan qaraganda, globallashuv dunyo bo'ylab bozorlarning integratsiyasini kuchaytiradi. Bu jarayon mamlakatlar o'rtasidagi tovar, xizmatlar, kapital va mehnat resurslarining erkin harakatiga asoslanadi. Natijada, global iqtisodiyotning bir qismi sifatida har bir davlat o'zining raqobatbardoshligini oshirishga intiladi. Bu esa texnologik yangiliklar, ishlab chiqarish jarayonlarini

optimallashtirish, mahsulotlar sifatini yaxshilash va xarajatlarni kamaytirish imkoniyatlarini yaratadi. Shu bilan birga, globallashuv kichik va rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda yangi investitsiyalarni jalb qilish, ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish kabi ijobiy natijalarga ham olib keladi. Biroq, iqtisodiy globallashuv bir qator salbiy oqibatlarni ham yuzaga keltiradi. Bozorlarning erkinlashuvi va raqobatning kuchayishi mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun qiyinchiliklar yaratadi, ayniqsa kichik korxonalar global kompaniyalar bilan raqobatlashishda zaiflashadi. Bu esa iqtisodiy tengsizlikning kuchayishi va ba'zi mintaqalar yoki ijtimoiy guruhlarining iqtisodiy jihatdan chetlanishiga olib keladi. Global iqtisodiyotdagi notekis taqsimot milliy iqtisodiyotlarda resurslarning noto'g'ri yo'naltirilishi, ish haqlarining pasayishi va ijtimoiy himoya tizimlarining zaiflashishiga sabab bo'lishi mumkin. Ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda iqtisodiy globallashuv ko'pincha qaramlikni kuchaytiradi, chunki ularning iqtisodiyoti ko'proq chet el investitsiyalariga va xalqaro bozorlarning talablariga bog'liq bo'lib qoladi. Siyosiy jihatdan globallashuv davlatlarning suverenitetiga o'ziga xos murakkab ta'sir ko'rsatadi. Global integratsiya jarayonlari natijasida davlatlar o'z siyosiy mustaqilligini ba'zi holatlarda qisqartirishga majbur bo'lishadi. Xalqaro tashkilotlar, shartnomalar va global tartibotlar davlatlarni o'zining milliy siyosatini amalga oshirishda yangi cheklovlar bilan yuzma-yuz keltiradi. Shu bilan birga, xalqaro hamkorlikning kuchayishi global muammolarni hal qilishda davlatlar o'rtasida kooperatsiyani kuchaytiradi, masalan, atrof-muhitni muhofaza qilish, terrorizmga qarshi kurash, iqtisodiy inqirozlarni bartaraf etish kabi sohalarda. Bu jarayonlar global siyosiy tizimni yanada murakkablashib, davlatlararo munosabatlarda yangi institutlar va mexanizmlarni shakllantirishga olib keladi. Ammo siyosiy globallashuvning salbiy oqibatlari ham mavjud. Davlatlarning suvereniteti pasayishi ba'zi hollarda milliy manfaatlarining cheklanishiga olib keladi, bu esa ichki siyosiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ba'zan global siyosiy institutlar va normativlar milliy qonunchilik va madaniy an'analar bilan ziddiyatga kiradi, bu esa siyosiy qarama-qarshiliklar va ijtimoiy noroziliklarni yuzaga keltiradi. Bundan tashqari, globallashuv jarayonida kuchli davlatlar va iqtisodiy bloklar o'z manfaatlarini kuchaytirish uchun siyosiy bosim va iqtisodiy bosqinchilik qilishi mumkin, bu esa global siyosiy muvozanat va tinchlikka tahdid soladi. Shu bois siyosiy globallashuvning boshqasiga qarshi kuch sifatida ham namoyon bo'lishi ehtimoli mavjud.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, globallashuv jarayonlari falsafiy qarashlar nuqtai nazaridan insoniyatning yagona, integratsiyalashgan va o'zaro bog'liq makonida istiqboldagi taraqqiyot va o'zgarishlarni anglashga xizmat qiladi. Bu jarayon insonning erkinligi, mas'uliyati, identifikatsiyasi, axloqiy qadr-qimmati, madaniy xilma-xilligi va ijtimoiy adolati kabi asosiy tushunchalarni yangicha talqin qilishni talab qiladi. Globallashuv falsafasi insoniyatning umumiy kelajagi uchun yangi yondashuvlar va qadriyatlarni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bois, u nafaqat zamonaviy dunyoning haqiqati, balki uning kelajak taraqqiyotining falsafiy poydevori sifatida ham katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sabirova, Z.Z. (2023). "Globallashuv va milliy adabiyot jarayonlari munosabati". Filologiya fanlari doktori dissertatsiyasi, Toshkent, 45-60-bet.
2. Toshkenbaev, S. (2022). "Globallashuv va uning madaniyatga ta'siri: falsafiy-tahliliy yondashuv". Ilmiy axborot, 4(12), 110-117.

3. Karimov, M. (2021). "Globallashuv jarayonlarining ijtimoiy-falsafiy asoslari". Samarqand davlat universiteti ilmiy jurnali, 2(5), 33-42.
4. Normurodova, L. (2022). "Globallashuv va axloqiy qadriyatlar: yangi paradigma". Axloqshunoslik jurnali, 1(3), 21-29.
5. Ergasheva, D. (2020). "Globallashuv va madaniyatlararo muloqot". Samarqand davlat universiteti nashri, 56-bet.
6. Mirzaev, T. (2023). "Globallashuv sharoitida insonning ma'naviy o'zligini anglash". Falsafa va jamiyat, 7(1), 77-85.
7. Tursunov, A. (2021). "Globallashuv va madaniyatlararo muloqotning falsafiy asoslari". Sharq nashriyoti, Buxoro, 102-bet.
8. Islomova, M. (2020). "Globallashuv va inson huquqlari: falsafiy jihatlar". Huquq va hayot, Toshkent, 88-95-bet.

SUN'IY INTELEKT ASOSIDA ISHLAB CHIQILGAN VIRTUAL O'QITUVCHILARNING INFORMATIKA FANIDAGI ROLI

**Sayfullayev
Ramziddin Fazliddin
o'g'li**
Zarmed universiteti
"Klinik oldi
fanlari" kafedrası
asestenti

**Qalandarova
Dilafro'z
Abdukarimovna**
Al-fraganus
universiteti dosenti

**Nasirov Maxmud
Ualiyevich**
Ajiniyaz nomli Nukus
davlat pedagogika
uniiversiteti
o'qituvchisi

**Bozorov Erkin
Xojiyevich**
Yadro fizikasi instituti
Yadro tibbiyoti
laboratoriyasi
bosh ilmiy xodimi

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalariga asoslangan virtual o'qituvchilarning informatika fanini o'qitishdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Virtual o'qituvchilar o'quvchilarga individual yondashuvni ta'minlash, mustaqil ta'lim olish imkoniyatini yaratish hamda dars jarayonlarini interaktiv va qiziqarli tarzda olib borishga yordam beradi. Shuningdek, maqolada sun'iy intellekt yordamida yaratilgan o'quv platformalarining samaradorligi, ularning informatika fanida qo'llanishi va ta'lim sifatiga ta'siri haqida fikr yuritiladi.

MAQSAD: Sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan virtual o'qituvchilarning informatika fanidagi rolini ikmiy tahlil qilish va o'rganish

MATERIALLAR VA METODLAR: Virtual o'qituvchilar – bu SI algoritmlari asosida ishlovchi raqamli agentlar bo'lib, ular o'quvchiga mustaqil ravishda bilim berish, topshiriqlarni tushuntirish, tahlil qilish, baholash va yo'naltirish kabi vazifalarni bajaradi. Ular real o'qituvchining ayrim funksiyalarini avtomatlashtirish orqali ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

AI-o'qituvchilar nafaqat masofaviy ta'limda, balki sinfda olib boriladigan darslarda ham o'qituvchining yordamchisi sifatida ishlatilmoqda. Ular yordamida o'quvchilar murakkab algoritmlarni o'zlashtirishda individual tempda ishlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa informatika fanini o'rgatishda sifatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

XULOSA: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, **AI asosida ishlab chiqilgan virtual o'qituvchilar** informatika fanini o'qitishda innovatsion, samarali va moslashuvchan vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Ular talaba va o'qituvchi o'rtasidagi an'anaviy ta'lim modelini to'ldiradi, bilimlarni shaxsiylashtirish imkonini beradi va o'quv jarayonini soddalashtiradi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, virtual o'qituvchi, informatika, ta'lim texnologiyalari, interaktiv dars, raqamli ta'lim, shaxsiylashtirilgan o'qitish

РОЛЬ ВИРТУАЛЬНЫХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ, РАЗРАБОТАННЫХ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА, В ПРЕПОДАВАНИИ ИНФОРМАТИКИ

**Сайфуллаев
Рамзиддин
Фазлиддинович**
Ассистент кафедры
«Доклинические
науки»
Университета
Zarmed

**Каландарова
Дилафруз
Абдукаримовна**
Доцент
Университета
Аль-Фарагануз

**Насиров Махмуд
Уалиевич**
Нукусский
государственный
педагогический
университет имени
Ажинияза

**Бозоров Эркин
Хожиевич**
Главный научный
сотрудник
лаборатории
ядерной медицины
Института ядерной
физики,

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье анализируются роль и значение виртуальных учителей, основанных на технологиях искусственного интеллекта (ИИ), в преподавании информатики. Виртуальные учителя помогают обеспечить индивидуальный подход к учащимся, создать возможности для самостоятельного обучения и проводить уроки в интерактивной и увлекательной форме. В статье также обсуждается эффективность образовательных платформ, созданных с использованием искусственного интеллекта, их применение в информатике и влияние на качество образования.

ЦЕЛЬ: Анализ и исследование роли виртуальных учителей, созданных на основе искусственного интеллекта, в информатике.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Виртуальные учителя – это цифровые агенты, работающие на основе алгоритмов искусственного интеллекта, которые самостоятельно предоставляют знания учащимся, объясняют задания, анализируют, оценивают и направляют их. Они служат для повышения эффективности обучения за счет автоматизации некоторых функций реального учителя.

ИИ-учителя используются не только в дистанционном обучении, но и на уроках в качестве помощников учителя. С их помощью учащиеся получают возможность работать в индивидуальном темпе, осваивая сложные алгоритмы. Это способствует формированию качественного подхода к обучению информатике.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Результаты исследования показывают, что виртуальные учителя, разработанные на основе искусственного интеллекта, служат инновационным, эффективным и гибким инструментом обучения информатике. Они дополняют традиционную модель взаимодействия ученика и учителя, позволяют персонализировать знания и упрощают процесс обучения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, виртуальный учитель, информатика, образовательные технологии, интерактивный урок, цифровое образование, персонализированное обучение.

THE ROLE OF AI-BASED VIRTUAL TEACHERS IN INFORMATICS EDUCATION

**Sayfullayev
Ramziddin**

Fazliddinovich
Assistant at the "Pre-
clinical Sciences"
Department, Zarmed
University

**Qalandarova
Dilafro'z**

Abdulkarimovna
Associate Professor,
Al-fraganus
University

**Nasirov Maxmud
Ualiyevich**

Ajiniyaz Nukus State
Pedagogical
University

**Bozorov Erkin
Khojiyevich**

Chief Researcher at
the Nuclear Medicine
Laboratory,

Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi hayotning deyarli barcha sohalariga, jumladan, ta'lim tizimiga ham jadal sur'atlarda kirib bormoqda. O'quv jarayonining raqamlashtirilishi, interaktiv o'qitish usullarining kengayishi va individual yondashuvga ehtiyojning ortib borishi SI asosidagi yechimlarga bo'lgan talabni kuchaytirmoqda. Ayniqsa, informatika kabi texnologik fanlarni o'qitishda bu ehtiyoj yanada yaqqol ko'zga tashlanadi.

Ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda zamonaviy kasb-hunarlar, algoritmik fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, dasturlash kabi ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat. Informatika fani ana shu vazifani bajarishda yetakchi o'rin tutadi. Shu sababli bu fan o'qituvchilari nafaqat nazariy bilim, balki zamonaviy texnologiyalarni ta'limga tatbiq etish borasida ham yuqori saviyaga ega bo'lishi zarur.

Biroq an'anaviy o'qitish jarayonida muammolar ham mavjud: o'quvchilar sonining ko'pligi, bilim darajasining turlicha bo'lishi, har bir o'quvchiga individual yondashishdagi murakkabliklar,

o'qituvchining cheklangan vaqti va resurslari. Ana shunday holatlarda **sun'iy intellektga asoslangan virtual o'qituvchilar** muqobil echim sifatida maydonga chiqmoqda.

Virtual o'qituvchilar – bu SI algoritmlari asosida ishlovchi raqamli agentlar bo'lib, ular o'quvchiga mustaqil ravishda bilim berish, topshiriqlarni tushuntirish, tahlil qilish, baholash va yo'naltirish kabi vazifalarni bajaradi. Ular real o'qituvchining ayrim funksiyalarini avtomatlashtirish orqali ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

AI-o'qituvchilar nafaqat masofaviy ta'limda, balki sinfda olib boriladigan darslarda ham o'qituvchining yordamchisi sifatida ishlatilmoqda. Ular yordamida o'quvchilar murakkab algoritmlarni o'zlashtirishda individual tempda ishlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa informatika fanini o'rgatishda sifatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada aynan **AI asosida ishlab chiqilgan virtual o'qituvchilarning informatika fanidagi o'rni, ularning afzalliklari, cheklovlari, amaliy samaradorligi va kelajakdagi rivojlanish istiqbollari** atroflicha tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston ta'lim muassasalarida bu kabi vositalarni joriy qilishga doir amaliy tavsiyalar ham beriladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature Review) - So'nggi yillarda ko'plab xalqaro ilmiy tadqiqotlar sun'iy intellektning ta'limdagi rolini, xususan, informatika fani kontekstida o'rgangan.

Russell & Norvig (2021) o'z asarida sun'iy intellekt tushunchasi, turlari va algoritmlari haqida chuqur nazariy asos yaratgan. **Woolf (2010)** esa "intellektual tutorlar" konsepsiyasini ilgari surib, o'quvchilarga AI yordamida shaxsiylashtirilgan ta'lim muhitini yaratish usullarini taklif etgan.

Khan Academy platformasi tomonidan ishlab chiqilgan **Khanmigo** tizimi AI yordamida o'quvchilarning tushunmagan joylarini aniqlab, shaxsiy yondashuv asosida tushuntirish beradi. Shu bilan birga, **GitHub Copilot** AI vositasi dasturlashni o'rgatish jarayonida virtual kod yordamchisi vazifasini bajaradi.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimida esa AI texnologiyalarini informatika faniga integratsiyalash tajribalari endi-endi shakllanmoqda va bu mavzuda ilmiy tahlil zarur hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — sun'iy intellekt (SI) asosida ishlab chiqilgan virtual o'qituvchilarning informatika fanini o'qitishdagi real o'rni, samaradorligi va ta'lim jarayoniga integratsiyalashish imkoniyatlarini aniqlashdir. Tadqiqotda **sifatli (qualitative) va miqdoriy (quantitative)** metodlar uyg'unligidan foydalanildi. Bunday yondashuv tadqiqot mavzusining nazariy va amaliy tomonlarini har tomonlama yoritish imkonini beradi.

1. Tadqiqot obyekti va predmeti

- **Obyekt:** O'rta va oliy ta'lim muassasalarida informatika fanini o'qitish jarayoni.
- **Predmet:** Sun'iy intellekt asosidagi virtual o'qituvchilarning mazkur fan doirasidagi funksional roli, pedagogik ta'siri va ulardan foydalanish amaliyoti.

2. Tadqiqot usullari

- **Hujjatlar tahlili:** Virtual o'qituvchilar bo'yicha ilmiy maqolalar, xalqaro amaliyotlar, AI platformalari hujjatlari (GitHub Copilot, Khanmigo, Code.org) tahlil qilindi.
- **Kuzatuv:** O'zbekistonning uchta umumta'lim maktabida informatika darslarida AI vositalarini qo'llash bo'yicha eksperimental kuzatuv o'tkazildi.
- **So'rovnoma:** 20 nafar informatika fani o'qituvchilari va 50 nafar 9–11-sinf o'quvchilari orasida virtual o'qituvchilardan foydalanish bo'yicha onlayn so'rovnoma tashkil etildi.
- **Yarim strukturalangan intervyu:** AI vositalaridan faol foydalanayotgan o'qituvchilar bilan individual suhbatlar o'tkazildi.
- **Eksperiment:** Bir o'quv guruhida AI yordamida dars o'tkazildi, boshqasida an'anaviy tarzda. Natijalar solishtirildi.

3. Ma'lumotlarni yig'ish vositalari

- Google Forms so'rovnomasi (o'quvchilar uchun);
- Maxsus intervyu varaqasi (o'qituvchilar uchun);
- Dars samaradorligini baholash uchun test materiallari;

- Informatika darslarida foydalanilgan AI platformalarining loglari va natijalari (masalan, Copilot tomonidan berilgan kod takliflari soni, o'quvchining to'g'ri javoblari va h.k.).

4. Tahlil usullari

- **Tematik tahlil (Thematic Analysis):** o'qituvchilar va o'quvchilarning fikrlari asosida asosiy mavzular ajratildi (moslashuvchanlik, samaradorlik, mustaqil o'rganish, xatolarning tez tahlili va h.k.).
- **Deskriptiv statistik tahlil:** so'rovnoma natijalaridagi foiz va taqsimotlar hisoblab chiqildi.
- **Eksperimental guruhlar natijalari solishtirildi:** virtual o'qituvchi yordamida dars olgan o'quvchilar va an'anaviy usulda o'rganganlar bilim baholari solishtirilib, natijalar tahlil qilindi.

5. Tadqiqot cheklavlari

- AI tizimlarining ba'zilarining o'zbek tilida cheklangan imkoniyatlarga ega bo'lishi;
- O'quvchilarning texnik imkoniyatlari (kompyuter, internet tezligi) bir xil emasligi;
- AI vositalarining pedagogik jihatdan hali to'liq moslashmagan holatlari.

Shu boisdan natijalar umumlashtirilgan holda talqin qilindi va AI vositalarining amaliyotda ishlash darajasi real kontekstlarda baholandi.

Tahlil va natijalar (Analysis and Results) - Ushbu tadqiqot Samarqand tibbiyot universitetida o'tkazilgan eksperimental darslar orqali sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan virtual o'qituvchilarning informatika fanini o'qitishdagi samaradorligini baholashga qaratildi. Talabalar ikki guruhga bo'lindi: birinchi guruhga darslar an'anaviy tarzda, ya'ni real o'qituvchi ishtirokida olib borildi; ikkinchi guruh esa sun'iy intellekt yordamida ishlab chiqilgan virtual o'qituvchi orqali ta'lim oldi.

So'rovnoma natijalari - Darslar yakunida har ikkala guruhda so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnomada quyidagi mezonlar asosida talabalarning fikrlari o'rganildi:

- Darsning tushunarligi;
- O'zlashtirish darajasi;
- Rag'batlantiruvchi omillar
- Mustaqil ishlash imkoniyatlari;
- Yordam so'rash qulayligi;
- Axborotni tez qabul qilish.

So'rovnoma natijalariga ko'ra, quyidagi natijalar qayd etildi:

1-jadval

Asosiy mezonlar	AI o'qituvchisi (%)	Real o'qituvchi (%)
Darsni tushunish osonligi	65%	52%
Mustaqil ishlash imkoniyati	70%	40%
Rag'batlantiruvchi ta'sir	58%	60%
Savollarga tez javob olish	75%	48%
Umumiy afzallik reytingi	62%	42%

Bu natijalar talabalarning ko'pchilik qismi (62%) AI o'qituvchini **afzal ko'rganini**, ayniqsa **mustaqil ishlash, tez javob olish** va **texnologik yondashuv** kabi jihatlarida ularni yuqori baholaganini ko'rsatadi.

Kuzatish natijalari

Kuzatish jarayonida AI o'qituvchidan foydalangan guruhdagi talabalar dars davomida:

- Faolligi yuqori bo'ldi;
- Darsni eslab qolish ko'rsatkichlari testda 12% yuqori bo'ldi;
- Ko'proq savol berdilar, bu esa o'zlashtirishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Real o'qituvchi bilan o'qigan guruhda esa insoniy aloqaning yaqqol ustunligi sezildi. Ba'zi talabalar AI o'qituvchini "muzdek" deb baholab, u bilan hissiy aloqa yetarli emasligini bildirgan.

Tahliliy xulosa

- AI o'qituvchi informatika kabi **texnologik fanga mos** keladi;
- AI vositalari **mustaqil o'rganish, interaktiv savol-javob va xatoliklarni tahlil qilish** borasida ustunlikka ega;
- Real o'qituvchi esa **hissiy qo'llab-quvvatlash, motivatsiya berish** kabi jihatlarida ustun qolmoqda.

Xulosa va takliflar (Conclusion and Recommendations) - Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, **AI asosida ishlab chiqilgan virtual o'qituvchilar** informatika fanini o'qitishda innovatsion, samarali va moslashuvchan vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Ular talaba va o'qituvchi o'rtasidagi an'anaviy ta'lim modelini to'ldiradi, bilimlarni shaxsiylashtirish imkonini beradi va o'quv jarayonini soddalashtiradi.

Takliflar:

1. Har bir oliygoxda informatika faniga moslashtirilgan AI-o'qituvchi tizimlarini joriy etish;
2. O'qituvchilar uchun "AI vositalaridan foydalanish" bo'yicha maxsus treninglar tashkil qilish;
3. AI-talabalarning o'zbek tilidagi versiyalarini yaratish;
4. Akademik halollikni saqlash uchun AI'dan foydalanish me'yorlarini ishlab chiqish;
5. Virtual talabalarni laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarda faol qo'llash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. Pearson Education.
2. <https://www.amazon.se/-/en/Stuart-Russell/dp/0134610997>
3. Woolf, B. P. (2010). *Building Intelligent Interactive Tutors: Student-Centered Strategies for Revolutionizing E-Learning*. Morgan Kaufmann.
4. https://www.researchgate.net/publication/232322117_Building_Intelligent_Interactive_Tutors_Student-Centered_Strategies_for_Revolutionizing_E-Learning
5. GitHub Copilot for Education – <https://education.github.com/copilot>

6. Khan Academy: AI-enabled tutoring – <https://www.khanacademy.org/khan-labs>

7. Code.org Teacher Resources – <https://code.org/educate>

8. OECD (2021). *AI and the Future of Skills*.

<https://www.oecd.org/en/about/projects/artificial-intelligence-and-future-of-skills.html>

9. Mavlonov Sh. (2023). “Ta’limda sun’iy intellekt vositalari: imkoniyat va tavsiyalar” – *O‘zbekiston ta’lim axborotnomasi*, №4.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Sayfullayev Ramziddin Fazliddin o‘g‘li

Zarmed universiteti “Klinik oldi fanlari” kafedrasida asistenti

Qalandarova Dilafruz Abdulkarimovna

Al-fraganus universiteti dosenti

Nasirov Maxmud Ualiyevich

Ajiniyaz nomli Nukus davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Bozorov Erkin Xojiyevich

Yadro fizikasi instituti Yadro tibbiyoti laboratoriyasi

bosh ilmiy xodimi O‘z MU fizika fakulteti yadro

fizikasi kafedrasida professori f.m.f.d

Manzil: O‘zbekiston, 200100, Buxoro shahri

FUTBOLCHI AYOLLARNING TAYYORGARLIK DAVRIDA MASHG'ULOT YUKLAMALARINI SAMARALI REJALASHTIRISH

Ibragimov Manuchexr Baxtiyorovich
Buxoro davlat pedagogika instituti

Annotatsiya

KIRISH: Ushbu maqolada yuqori malakali futbolchi ayollarning yillik siklning tayyorgarlik davrida mashg'ulot yuklamalarini rejalashtirish haqida ochib berilgan. Bugungi kunda futbol amaliyotida ayol futbolchilarning mashg'ulot, yuklama, musobaqa, tayyorgarlik davri haqida yoritib berilgan. Undan tashqari umumiy va maxsus tayyorgarlik bosqichlarda mikrosikllarning tuzilishi haqida rejalashtirib berilgan.

MAQSAD: Futbolchi ayollarning tayyorgarlik davrida mashg'ulot yuklamalarini rejalashtirish haqida tushuncha hamda amaliyotda qo'llanilishi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Jismoniy tarbiya va sport amaliyotida mashg'ulot yuklamalarining rejalashtirilishi futbol jamoalarida keng qo'llanilishi uchun asos bo'lmoqda.

XULOSA Tavsiya etilgan dastur asosida futbolchi ayollarning jismoniy ko'rsatkichlarida ham ijobiy o'zgarishlar ro'y berdi.

To'plangan amaliy tajriba, pedagogik kuzatuv va ilmiy-uslubiy adabiyotlarning tahlili natijasida ishlab chiqilgan dastur yuqori malakali futbolchi ayollarning jismoniy ko'rsatkichlarini oshib borishiga xizmat qildi.

Kalit so'zlar: Musobaqa, tayyorgarlik, rejalashtirish, mikrosikl, bosqich, mashg'ulot, yuklama, mashq, jismoniy tayyorgarlik.

ЭФФЕКТИВНОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ ТРЕНИРОВОЧНЫХ НАГРУЗОК ФУТБОЛИСТОК В ПОДГОТОВИТЕЛЬНЫЙ ПЕРИОД

Ибрагимов Манучехр Бахтиёрович

Бухарский государственный педагогический институт

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в этой статье рассказывается о планировании тренировочных нагрузок высококвалифицированных женщин-футболисток на подготовительный период годового цикла. Сегодня футбольная практика освещает тренировочный, загрузочный, соревновательный, подготовительный период женщин-футболисток. Кроме того, на общих и специальных подготовительных этапах намечается структура микроциклов.

ЦЕЛЬ: понимание и применение на практике планирования тренировочных нагрузок женщин-футболисток в подготовительный период.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: планирование тренировочных нагрузок в практике физической культуры и спорта становится основой для их широкого применения в футбольных командах. Резюме на основе рекомендованной программы также произошли положительные изменения в физической работоспособности женщин-футболисток.

Программа, разработанная на основе накопленного практического опыта, педагогического наблюдения и анализа научно-методической литературы, способствовала повышению физической работоспособности высококвалифицированных футболисток.

Планирование тренировочных нагрузок в практике физической культуры и спорта становится основой для их широкого применения в футбольных командах. Резюме на основе рекомендованной программы также произошли положительные изменения в физической работоспособности женщин-футболисток.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Программа, разработанная на основе накопленного практического опыта, педагогического наблюдения и анализа научно-методической литературы, способствовала повышению физической работоспособности высококвалифицированных футболисток.

Ключевые слова: соревнование, подготовка, планирование, микроцикл, этап, тренировка, нагрузка, упражнение, физическая подготовка.

EFFECTIVE PLANNING OF TRAINING LOADS OF FEMALE FOOTBALLERS DURING THE PREPARATION PERIOD

Ibragimov Manuchekhr Bakhtiyorovich

Bukhara State Pedagogical Institute

Annotation

INTRODUCTION: this article reveals the planning of training loadings for highly qualified women players during the preparation period of the annual cycle. Today, in football practice, the period of training, loading, competition, preparation of female players is covered. In addition to it, general and special preparations are planned about the structure of microcycles in stages.

THE GOAL: the concept of planning training loadings during the training period of women players as well as their application in practice. Materials and methods: the planning of training loads in Physical Education and sports practice is becoming the basis for widespread use in football teams. Conclusion based on the Recommended program, positive changes also occurred in the physical performance of female football players. Developed as a result of accumulated practical experience, pedagogical observation and analysis of scientific and methodological literature, the program served to increase the physical performance of highly qualified female football players.

MATERIALS AND METHODS: the planning of training loads in Physical Education and sports practice is becoming the basis for widespread use in football teams.

CONCLUSION: Based on the Recommended program, positive changes also occurred in the physical performance of female football players. Developed as a result of accumulated practical experience, pedagogical observation and analysis of scientific and methodological literature, the program served to increase the physical performance of highly qualified female football players.

Key words: Competition, preparation, planning, microcycle, stage, training, loading, exercise, fitness.

Sportda mashg'ulot jarayonini to'g'ri rejalashtirmasdan turib yuqori natijalarga erishib bo'lmaydi. Zamonaviy sport mashg'ulotlari tizimida yuklamalarning yuqori ixtisoslashuvi, musobaqa amaliyotning ko'payishi, har xil davomiylik bosqichlarida bir tomonlama mashg'ulotlar ta'siridan keng foydalanish, tiklanish jarayonlarini tezlashtiradigan qo'shimcha vositalaridan foydalanish mashg'ulot jarayonining kuchayishi bilan tavsiflanadi [1; 120-b, 3; 401-402-b, 5; 35-b.].

Bularning barchasi, o'z navbatida, mashg'ulot jarayonining rejalashtirishni o'rganish zarurligini belgilaydi. Mashg'ulot jarayonining to'g'ri tuzilishi va rejalashtirishni aniqlash, uni samarali rejalashtirish variantini tanlash sport nazariyasi va amaliyotining dolzarb vazifalaridan biri bo'lgan va shunday bo'lib hozirgi kunda qolmoqda. Shuning uchun ham mashg'ulot jarayonini rejalashtirishni takomillashtirish va ishlab chiqish juda muhimdir.

O'quv-mashg'ulot jarayonini samarali olib borish 5 ta bosqichni o'z ichiga oladi [2; 336-b., 6; 105-b.].

1-bosqich. Sportchi to'g'risida xilma-xil ma'lumotlar yig'ish;

2-bosqich. Olingan ma'lumotlarni tahlil qilish;

3-bosqich. O'tkazilgan tahlillar asosida ish rejalarni tuzish;

4-bosqich. Bajirilgan ishlarni tahlil qilish;

5-bosqich. Qayta tahlil asosida ish rejalarga tezkor o'zgartirish kiritish.

Olib borilgan tadqiqot natijasida yuqori malakali futbolchi ayollar uchun tayyorgarlik davrida mashg'ulot yuklamalarini rejalashtirish dasturlari ishlab chiqildi.

Haftalik reja tayyorgarlik davri rejasi asosida ishlab chiqildi. U haftaning har bir kuni uchun mashg'ulotlar sonini, mashg'ulotlarning yo'nalishi va ularning davomiyligini aks ettiradi.

Tayyorgarlik davrining optimal mashg'ulot sikli haftalik sikldir (6 kunlik amaliy mashg'ulot va 1 kunlik dam olish) [4; 102-b, 7; 29-b., 8; 202-b.].

Yuqori malakali futbolchi ayollarni tayyorlashda va mahoratini oshirishda nafaqat jismoniy faollik, balki mashg'ulotlarni to'g'ri rejalashtirishga e'tiborni qaratish kerak. Bunday holda mashg'ulotlar qisqa muddatli, 60 daqiqagacha, intensiv, emosiyaga boy va ko'plab o'yin vaziyatlarini o'z ichiga olishi kerak. Bunday mashg'ulot paytida futbolchi ayollarning yurak urishi o'yin darajasida bo'lishi kerak (150 - 200 zarba/daq).

Ta'kidlash joizki, mashg'ulotlar yoki musobaqa mikrosikllarda yuklamalar taqsimotining eng yaxshi varianti har bir jamoaning va malakali futbolchi ayollarning o'ziga xos xususiyatiga mavjud.

Sport sohasida tajriba va ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday variantlar bir nechta bo'lishi mumkin. Bizning dissertatsiya ishimiz tahlillari natijasida tayyorgarlik davri umumiy tayyorgarlik bosqichining mikrosikl yuklamalari tuzilishining eng maqbul va samarali variantlari 1 - jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Umumiy tayyorgarlik bosqichida mikrosikl davomida mashg'ulotlar yuklamalarini taqsimlash (yetti kunlik sikl)

Sikl kunlari	Mashg'ulot	Shiddat	Yo'naltirilishi	Koordinasion murakkabligi	Ixtisoslangan ligi	Hajmi (daq)
1	Kechki	O'rtacha	Umumiy chidamlilik	Oddiy o'yin mashqlari	Nomaxsus	60
2	Kechki	O'rtacha	Umumiy chidamlilik	Yugurish va sakrash mashqlari.	Nomaxsus	90
3	Kechki	Katta	Tezkor-chidamlilik	Murakkab o'yin mashqlari. Oddiy o'yin mashqlari	Maxsus Maxsus	120
4	Kechki	Katta	Aralash	Murakkab o'yin mashqlari.	Nomaxsus	120
5	Kechki	Katta	Tezkor-kuch	Yugurish va sakrash mashqlari	Nomaxsus Nomaxsus	120
6	Kechki	O'rtacha	Umumiy chidamlilik	Murakkab o'yin mashqlari	Maxsus	90
7	Qayta tiklanish tadbirlari, dam olish					

Mikrosiklning birinchi kunida asosan aerob yoʻnalish boʻyicha ishlash rejalashtirilgan boʻlib, uning maqsadi tiklanish jarayonlarini tezlashtirish va futbolchi ayollar organizmining kislorod transport tizimi funksiyalarini faollashtirish edi.

Ikkinchi kundan boshlab umumiy chidamlilik sifatlarini maqsadli rivojlantirish davom ettirildi.

Mikrosiklning uchinchi kunida kuch uchun moʻljallangan sakrash mashqlari quyidagi koʻrinishda tus oldi:

1. Futbolchi ayollar - har xil holatlardan yuqori tezlikda yugurish (10, 30, 50 m); toʻpni olib yurish; toʻpni bir-biriga oshirish, jonglyorlik qilish harakatlarini bajarishdi. Qoida tariqasida 4 marta tezkorlik bilan 10, 30, 50 m.ga yugurish, soʻngra 2 daqiqalik dam olish bajarildi.

2. Sherik boʻlib toʻpni olib yurish hamda bir-biriga toʻpni 10, 20, 30 m.ga oshirish mashqlari bajarildi. Mashgʻulot oxirida jonglyorlik mashqlari oʻtkazildi.

Toʻrtinchi kuni asosan anaerob yoʻnalishdagi mashqlarga doir mashgʻulot olib borildi:

1. Mashqlar toʻplamiga futbolchilar dastlab 10×10 ikki tomonlama oʻyin, ½ maydonda himoyaviy uslubda tashkil etildi. Undan maqsad futbolchilarning himoyaviy uslubda oʻyin olib borishini takomillashtirish edi. Keyingi mashgʻulotda 10×10 kishi maydonning ½ qismida hujumlarni tashkil etish va yakunlash vazifasi qoʻyildi va bu borada ishlar amalga oshirildi. Vazifaning mohiyati, yuqori malakali futbolchilarning taktik harakatlarini takomillashtirishdan iborat boʻldi.

2. Darvozaga 20-25 metrdan zarba berish mashqlari bajarildi. Kompleksning davomiyligi (stretching), ishlarning ketma-ket oʻzgarishini hisobga olgan holda, taxminan umumiy mashgʻulot 120 daqiqa vaqt davom etadi.

Mikrosiklning beshinchi kunida tezkor-kuch sifatlari uchun moʻljallangan mashgʻulotining noanʼanaviy mashqlari oʻtkazilib, zinapoyada chiqish va tushish bajarildi. Zinada chiqishda sonni baland koʻtarishga oʻrgatish va oyoq mushaklarining kuchini rivojlantirish vositasi sifatida foydalanildi. Mashgʻulot oxirida stretching va kuchga oid mashqlar bajariladi. Yugurish tezlikni “toʻsiqni” yengib oʻtish usullaridan biri boʻlgan harakatlarning chastotasini rivojlantirish maqsadiga erishildi.

Mikrosiklning oltinchi kuni kompleks va texnik-taktik harakatlarni takomillashtirish mashqlari boʻyicha mashgʻulotlar oʻtkazildi.

Kuzatuv va tadqiqot natijasida maxsus tayyorgarlik bosqichida yuqori malakali futbolchi ayollar uchun quyidagi yetti kunlik mashgʻulotlar mikrosikli tavsiya etildi [2-jadvalga qarang].

Maxsus tayyorgarlik bosqichining birinchi kunida futbolchi ayollarning dam olishi rejalashtirildi. Mikrosiklning ikkinchi kunida asosan umumiy chidamlilik uchun moʻljallangan mashqlar oʻtkazildi:

1. Mashgʻulotda juft boʻlib toʻp bilan “Vengercha mashq” harakatlari, darvozagacha 20-25 metr masofadan dumalab borayotgan toʻpni zarb bilan darvozaga yoʻnaltirish va “qoʻsh devor” orqali darvozaga zarba berish harakatlari bajarildi.

2. “10×10” metr oʻlchamdagi maydonda “5×2” kvadrat oʻyini tashkil etildi.

Uchinchi kundan boshlab tezkorlik va kuch jismoniy sifatlarini maqsadli rivojlantirish mashqlari bajarildi.

1. Toʻsiqlardan sakrash mashqlari bajarildi:

a) 50-60 sm.li 10 ta toʻsiqdan sakrash, 5-7 marta;

b) 50-60 sm.li 10 ta toʻsiqdan sakrab 10 m.ga yugurish, 5-7 marta;

v) yuqoriga “baqa” usulida 10 marta sakrash;

g) uzunlikka “baqa” usulida 10 marta sakrash;

2. Har xil (40-45 m) masofalarda keskin tezkorlik bilan yugurish, 4 marta.

3. Stretching va kuchga oid mashqlar.

2-jadval

Maxsus tayyorgarlik bosqichida mikrosikl davomida mashg'ulotlar yuklamalarini taqsimlash (yetti kunlik sikl)

Sikl kunlari	Mashg'ulot	Shiddat	Yo'naltirili shi	Koordinasion murakkabligi	Ixtisoslan ganligi	H ajmi (daq)
1	Qayta tiklanish tadbirlari, dam olish					
2	Kechki	O'rtacha	Umumiy chidamlilik	"Kvadrat" turidagi o'yin mashqlari	Maxsus	90
3	Kechki	Katta	Tezkor-kuch	Murakkabligi oshgan o'yin mashqlari Siklik va sakrash mashqlari.	Maxsus Nomaxsus	180
4	Kechki	Katta	Tezkor-chidamlilik	Murakkab va oddiy o'yin mashqlari. Oddiy o'yin mashqlari.	Maxsus Maxsus	180
5	Kechki	Katta	Tezkor-kuch	Siklik va koordinasion mashqlar. Murakkabligi oshgan o'yin mashqlari.	Nomaxsus Maxsus	180
6	Kechki	O'rtacha	Kompleks	Murakkab o'yin mashqlari	Maxsus	90
7	Kechki	Katta	Nazorat o'yini			

Izoh: Mikrosiklning yettinchi kuni ikki tomonlama o'yin nazorati rejalashtirilgan.

To'rtinchi kunda futbolchilar tezkor-chidamlilikka mo'ljallangan mashqlarni bajarishdi.

1. "6×30" metr masofaga yugurish, 3-4 marta;

2. Maydon bo'ylab to'p bilan estafeta 30 m.ga, to'pni oshirish, darvozaga zarba berish;

3. "8×8" metr o'lchamdagi maydonda "4×2, "10×10" metr o'lchamdagi maydonda 5×2 kvadrat" o'yini, 2 urinishda;

4. 15 metr masofa kesimida 8 marta yugurish va chigal yozdi mashqlari.

Beshinchi kuni asosan tezkor-kuchga yo'naltirilgan mashqlardan foydalanish boshlandi.

1. Har xil start holatdan tezkorlik bilan yugurish:

a) 20-30 m tepalikka qarab yugurish, 5-marta;

b) 20-30 m tepalikdan pastga qarab yugurish, 5-marta;

2. "12×12" metr o'lchamdagi maydonda "6×2 kvadrat" 1 urinishda, "20×40" metr o'lchamdagi maydonda "7×7 kvadrat" o'yini to'pni ushlab turish.

3. Kordinasion harakatlariga doir mashqlar bajariladi.

4. Futbolchilarning texnik-taktik mahoratini takomillashtirish maqsadida guruhli hamkorlikda to'pni to'xtatish, yetkazish va olib yurish harakatlari bajariladi. Guruhli hamkorlikda taktik harakatlari butun maydon bo'ylab ham bajariladi.

Mikrosiklning oltinchi kuni kompleks va texnik-taktik mashg'ulotlar bajarildi. Chigal yozdi mashqlari; butun maydon bo'ylab to'pni idora qilish, erkin to'p uzatish, stretching mashqlari.

1. "10×10" kvadrat" o'yin, 3 urinishda, ½ maydonda o'tkaziladi.

2. To'pni idora qilish, pastlatib, hoxlagan sherikka uzatish va 10 metr masofaga tezlashish bilan bajariladi.

3. Maydonda darvozabon maydonchasigacha to'pni nazorat qilish, uzoq masofadan uzatishdan keyin o'z hamkoriga uzatish, dumalab ketayotgan to'p bilan darvozaga (20-25 metr masofadan) zarba berish.

Mikrosiklning yettinchi kuni ikki tomonlama 11×11 kishi butun maydon bo'ylab nazorat o'yini olib borildi.

Yuqori malakali futbolchi ayollarning jismoniy tayyorgarlik holatini baholash maqsadida, yengil yugurgan holatdan 10 va 30 m.ga shiddat bilan yugurish, “7×50 m.ga mokisimon yugurish” va “turgan joydan uzunlikka sakrash” kabi musobaqa oldi tayyorgarlik bosqichida jismoniy tayyorgarlik darajasi ko‘rsatkichlari baholandi. Birinchi test dastlabki kunda mashg‘ulotlar boshlanishidan bir kun oldin amalga oshirildi.

Pedagogik tajriba boshlanishida yuqori malakali futbolchi ayollardan 4 ta test bo‘yicha nazorat o‘tkazildi [3-jadvalga qarang]. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki 10 m.ga yugurish bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkich $2,01 \pm 0,03$ soniyani tashkil etdi. Tajriba bosqichining yigirmanchi kuniga kelib 10 m.ga yugurish nazorat testlari ikkinchi marotaba sportchilar tomonidan topshirildi. Ikkinchi marotaba topshirilgan nazorat testlaridan so‘ng jismoniy tayyorgarligi bo‘yicha statistik farqlar deyarli kuzatilmadi $2,00 \pm 0,06$ soniya qayd etildi. Pedagogik tajriba bosqichining oxirida 10 m.ga yugurish nazorat testlari yana topshirildi. Yuqori malakali futbolchi ayollar yuqori startdan 10 metr ga yugurish nazorat testlari bo‘yicha statistik farqlar aniqlandi $1,90 \pm 0,03$ s. Tajriba oxirida yuqori malakali futbolchi ayollar 10 m.ga yugurish nazorat testlarini topshirdi va bu bosqichda statistik farqlar deyarli kuzatilmaganligini ko‘rishimiz mumkin $1,91 \pm 0,02$ s.

Yuqori malakali futbolchi ayollarning distansion tezligini aniqlash maqsadida 30 m.ga yugurish nazorat testida o‘rtacha $4,8 \pm 0,12$ soniya qayd qilindi. Tajriba bosqichining o‘rtasiga kelib 30 m.ga yugurish nazorat testlari ikkinchi marotaba yuqori malakali futbolchi ayollar tomonidan topshirilganda statistik farqlar kuzatildi $4,6 \pm 0,10$ s. Pedagogik tajriba bosqichining oxirida yuqori malakali futbolchi ayollar yuqori startdan 30 metr ga yugurish nazorat testlari bo‘yicha statistik farqlar kuzatilganligini ko‘rishimiz mumkin $4,4 \pm 0,09$ s. Tajriba oxirida statistik farqlar deyarli kuzatilmadi $4,5 \pm 0,10$ s.

“7×50 m.ga mokisimon yugurish” nazorat testida dastlabki ko‘rsatkich $71,7 \pm 1,13$ soniya qayd etildi. Tajriba bosqichining yigirmanchi kuniga kelib “7×50 m.ga mokisimon yugurish” nazorat testlari ikkinchi marotaba yuqori malakali futbolchi ayollar tomonlaridan topshirildi. Ikkinchi marotaba topshirilgan nazorat testlari bo‘yicha statistik farqlar deyarli kuzatilmadi $70,2 \pm 1,15$ soniya. Pedagogik tajriba oxirida “7×50 m.ga mokisimon yugurish” nazorat testlari yana topshirildi. Yuqori malakali futbolchi ayollarning “7×50 m.ga mokisimon yugurish” nazorat testlari bo‘yicha statistik farqlar $68,0 \pm 1,00$ soniyani tashkil qildi. Tajriba oxirida yuqori malakali futbolchi ayollar “7×50 m.ga mokisimon yugurish” nazorat testlarida statistik farqlar kuzatilmadi $68,5 \pm 0,84$ s.

“Tupgan joydan uzunlikka sakrash” testidagi o‘rtacha ko‘rsatkichlar 205 ± 10 sm.ga teng bo‘ldi. Tajriba bosqichining yigirmanchi kuniga kelib nazorat testlari ikkinchi marotaba qabul qilindi. Topshirilgan nazorat testi bo‘yicha statistik farqlar 210 ± 12 sm.ga teng bo‘ldi. Pedagogik tajriba oxirida “Tupgan joydan uzunlikka sakrash” nazorat testlari yana topshirildi. Yuqori malakali futbolchi ayollarning nazorat testlari bo‘yicha statistik farqlar 220 ± 5 sm.ga teng bo‘ldi. To‘rtinchi marta sportchilar “Tupgan joydan uzunlikka sakrash” nazorat testlarini topshirdi va bu bosqichda statistik farqlar kuzatilganligini ko‘rishimiz mumkin 216 ± 8 s.

Tajribaning birinchi bosqichi va ikkinchisi yigirma kun, oxirgi qismi tajriba bosqich tugaganidan qirq olti kun o‘tgach o‘tkazildi. Bundan tashqari, kechiktirilgan samarasining davomiyligini aniqlash uchun to‘rtinchi sinov musobaqa davrining ikkinchi yarmida o‘tkazildi.

Jismoniy tayyorgarlikni baholash natijalarini tahlil qilish dastlabki yigirma kunlik mashg‘ulotdan so‘ng test ko‘rsatkichlarida deyarli sezilarli o‘zgarishlar bo‘lmadi degan xulosaga kelishimizga imkon berdi [3-jadvalga qarang].

3-jadval

Yuqori malakali futbolchi ayollarni jismoniy test natijalari (n=22)

Nazorat bosqichlari	Testlar			
	10 m.ga yugurish (s)	30 m.ga yugurish (s)	7×50 m.ga mokisimon yugurish (s)	Turgan joydan uzunlikka sakrash (sm)
Dastlabki holati (I)	$2,01 \pm 0,03$	$4,8 \pm 0,12$	$71,7 \pm 1,13$	205 ± 10

Tajriba bosqichning o'rtasida, 20 kun(II)	2,00± 0,06	4,6± 0,10	70,2±1,15	210±12
Tajriba bosqichning oxirida, 46 kun (III)	1,90±0,03	4,4± 0,09	68,0±1,00	220±5
Tajriba oxirida 180 kun	1,91±0,02	4,5± 0,10	68,5±0,84	216±8

Tajriba bosqichi tugaganidan so'ng jismoniy tayyorgarlikning rivojlanish darajasida sezilarli o'sish kuzatildi. Bu holda yuqori malakali futbolchi ayollarning jismoniy tayyorgarligi o'rtacha va yuqori deb baholandi.

Ko'pinib tupibdi-ki, ishlab chiqilgan dastur bajapilgandan so'ng yuqori malakali futbolchi ayollarning jismoniy tayyorgarlik dapajasini ifodalovchi nazopat testlari ko'psatkichlarida jiddiy o'zgapishlap sodip bo'ldi. Masalan, 10 m.ga yugurish test natijalari: tajriba boshida bu o'ptacha $2,01 \pm 0,03$ soniyani tashkil qilgan bo'lsa, tajriba bosqichining oxirida $1,90 \pm 0,03$ soniyaga teng bo'ldi. Ular o'rtasidagi mavjud farq statistik ishonchli ($p < 0,05$).

“30 m.ga yugurish” nazorat testi natijalari o'rtacha apifmetik qiymatida ham jiddiy farqlar aniqlandi: tajriba boshida $4,8 \pm 0,12$ soniyadan va tajriba oxirida $4,4 \pm 0,09$ yaxshilandi. O'zgapishning farqi statistik ishonchli ($p < 0,05$).

“7×50 m.ga mokisimon yugurish” nazorat testi ko'psatkichlari o'rtacha apifmetik qiymatida ham o'zgapishlap aniqlandi: tajriba boshida $71,7 \pm 1,13$ s.dan va tajriba oxirida $68,0 \pm 1,00$ s.gacha yaxshilandi. O'zgapish farqi statistik ishonchli ($p < 0,05$) bo'ldi.

Shuningdek, “Tupgan joydan uzunlikka sakrash” mashqi natijalari o'rtacha apifmetik qiymatida ham o'zgapishlap sodip bo'ldi: tajriba boshida 205 ± 10 sm.dan va tajriba oxirida 220 ± 5 sm.gacha o'rtacha. O'zgapishning farqi statistik ishonchli ($p < 0,05$).

To'plangan amaliy tajriba, pedagogik kuzatuv va ilmiy-uslubiy adabiyotlarning tahlili natijasida ishlab chiqilgan dastur yuqori malakali futbolchi ayollarning jismoniy ko'rsatkichlarini oshirishga xizmat qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Волков Н.И., Стенин Б.А. Тренировка сильнейших конкобежсев мира, - М.: ФиС, 2000. - 120
2. Годик М.А. Скородумова А.П. Комплексный контроль в спортивных играх. - М.: Советский спорт. 2010. - 336 с.
3. Ibragimov M.B. “Methodological basis of planning exercise of female football players” // “International Scientific Journal of Theoretical & Applied Science” Vol-80, Issue-12 December 2019 ISSN. 401-402 pg.
4. Ibragimov M.B. Analysis of exercises in the annual cycle of training of highly qualified women // “Innovative technologies in sports and physical education of the younger generation” collection of materials of the international online conference. Tashkent, 2020. - 102 pg.
5. Кириллов А.А. Содержание тренировки в подготовительном периоде у футболистов высокой квалификации: Метод. Рекомендации. - М., 1982. - 35 с.
6. Лисенчук Г.А. Управление подготовкой футболистов. - К.: Олимпийская литература, с.
7. Погадаев М.Е., Быстрицкий Д.Ю. Основы блоковой периодизации спортивной тренировки. Уфа, 2013. - 29 с.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ibragimov Manuchexr Baxtiyorovich

Buxoro davlat pedagogika instituti

Jismoniy tarbiya va sport kafedrasida dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

BO‘LAJAK ARXITEKTORLARNING RANGLARNI HIS QILISH VA ULARNI KASBIY FAOLIYATLARIDA QO‘LLAY OLISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Berdiyev Nurmon Ochilovich

Toshkent Arxitektura qurilish universiteti

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqolada bo‘lajak arxitektorlar faoliyatida ranglarning muhim o‘rin tutishi, ahamiyati, rangtasvir qonun-qoidalarini puxta egallash, amaliy ishlashda ularni samarali qo‘llay haqida so‘z boradi. Talabalarning ranglarni his qilish qobiliyatlarini rivojlantirish, turli bo‘yoqlarda amaliy ishlash va kasbiy faoliyatlarida ulardan foydalanish ko‘nikmalarini o‘stirish haqida fikr-mulohazalar bildiriladi. Shuningdek, maqsadga muvofiq ravishda rangtasvirning dekorativ usullaridan ko‘proq foydalanish, ta‘limiy jarayonlarda masalaning ana shu jihatlariga ko‘proq e‘tibor qaratilishi ta‘kidlab o‘tiladi, bu borada qo‘llaniladigan pedagogik metodlar va eng samarali usullar tavsiya qilinadi.

MAQSAD: Arxitektura yo‘nalishlarida ta‘lim oluvchi talabalarning ranglarni sezish, his qilish va ular bilan ishlash qobiliyatlarini rivojlantirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tasviriy san‘at va uning turlari, ulardagi asosiy qonuniyatlar haqida kerakli bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lish bo‘lajak arxitektorlar uchun ham muhim hisoblanadi. Sababi, ular o‘z kasbiy faoliyatlarida tasvirlashning barcha qoidalaridan unumli foydalanishadi.

Rangtasvirdagi eng asosiy ta‘sirchanlikni beruvchi vositalardan biri bu rang hisoblanadi. Tasvirlashda rangtasvir ishlash qoidalarini ilmiy asosda o‘rganish orqaligina tasvirlovchi kerakli bilim va malakalar hosil qilishi mumkin. Bu borada ko‘plab metodik qo‘llanmalar, o‘quv adabiyotlari chop etilgan. Ushbu adabiyotlarda talabalarga rangtasvir ishlashni o‘rgatishning turli usul va metodlari bayon qilingan. Ularning eng asosiylari rangshunoslik asoslarini haqidagi materiallar, turli xil ashyolarda naturaga qarab bosqichma-bosqich rangtasvir ishlash, shuningdek, dekorativ rangtasvir ishlash metodlari haqidagi ma‘lumotlar berilgan, tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Arxitektura sohasi ta‘limida ham rangtasvir ishlashning ana shu mavjud pedagogik tajribalarga asoslaniladi. Aytish kerakki, bo‘lajak me‘morlar uchun garchi akademik rangtasvir ishlashning barcha qoidalari muhim bo‘lsada, dekorativ rangtasvir ishlashga ko‘proq e‘tibor beriladi. Amaliy mashg‘ulotlardan o‘rin olgan, “Natyurmortni dekorativ usulda ishlash”, “Shahar manzarasini dekorativ usulda tasvirlash” kabi mavzular orqali talabalarning ranglarni sezish, his qilish qobiliyatlari rivojlantiriladi, rangtasvir ishlashga qiziqish uyg‘otiladi.

XULOSA: Arxitektorlik kasbini tanlagan talabalarning ranglarni sezish, his qilish va ularni o‘z o‘rnida ishlata bilish kabi qobiliyatlarini, badiiy-estetik didlarini rivojlantirish hamda tarkib toptirishida rangtasvir ishlash, jumladan, dekorativ rangtasvir ishlash mashg‘ulotlarining katta ahamiyati bor. Bu boradagi ta‘lim mazmunining turli xil komponentlaridan izchil foydalanish, ta‘sirli pedagogik metodlarni ishlab chiqish va ularni joriy etish orqaligina ko‘zlangan natijalarga erishish mumkin.

Rangtasviriy mashg‘ulotlarida hosil qilinadigan bilim va malakalar talabalarning zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida turli arxitekturaviy loyihalarni bajara olishlari

uchun asos bo'lad. Shuningdek, kelgusi kasbiy faoliyatlarida ular bu tajriba va ko'nikmalardan unumli foydalanish imkoniyatlariga ega bo'ladilar.

Kalit so'zlar: Arxitektura, badiiy ta'lim, rangtasvir, rangshunoslik, dekorativ rangtasvir, metodika, komponent, dekorativ natyurmort, kolorit.

РАЗВИТИЕ У БУДУЩИХ АРХИТЕКТОРОВ УМЕНИЯ ВОСПРИНИМАТЬ ЦВЕТ И ИСПОЛЬЗОВАТЬ ИХ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Бердиев Нурмон Очилович

Ташкентского архитектурно-строительного университета

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматривается важная роль и значение цвета в деятельности будущих архитекторов, а также тщательное освоение принципов живописи и их эффективное применение на практике. Высказываются мнения о развитии у студентов способности воспринимать цвета, развитии навыков практической работы с различными цветами и их использования в профессиональной деятельности. Также подчеркивается, что целесообразно больше использовать декоративные методы живописи, больше внимания уделять этим аспектам вопроса в образовательных процессах, рекомендуются педагогические и наиболее эффективные методы, используемые в этом отношении.

ЦЕЛЬ: Развитие у студентов, обучающихся по направлению "Архитектура," способности воспринимать, чувствовать и работать с цветами.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Иметь необходимые знания и навыки изобразительного искусства и его видов, основных закономерностей в них важно и для будущих архитекторов. Причина в том, что они эффективно используют все правила описания в своей профессиональной деятельности.

Одним из основных средств, придающих живописи выразительность, является цвет. Изобразитель может приобрести необходимые знания и навыки только путем научно обоснованного изучения правил живописи. В этой связи опубликовано множество методических пособий и учебной литературы. В этой литературе описаны различные методы и приемы обучения студентов живописи. Наиболее важными из них являются материалы об основах цветоведения, информация о поэтапной живописи на различных материалах в зависимости от натуры, а также о методах декоративной живописи, и разработаны рекомендации.

Образование в области архитектуры также основано на этом существующем педагогическом опыте живописи. Следует отметить, что, хотя все правила академической живописи важны для будущих архитекторов, больше внимания уделяется декоративной живописи. На практических занятиях по таким темам, как "Разработка натюрморта декоративным способом," "Изображение городского пейзажа декоративным способом," развиваются способности студентов воспринимать и чувствовать цвета, пробуждается интерес к живописи.

ВЫВОД: Занятия живописью, в том числе декоративной живописью, имеют большое значение в развитии и формировании художественно-эстетических вкусов студентов, выбравших архитектурную профессию, таких способностей, как восприятие, чувство и уместное использование цветов. В связи с этим желаемых результатов можно достичь только путем последовательного использования различных компонентов содержания образования, разработки и внедрения эффективных педагогических методов.

Знания и навыки, приобретаемые на занятиях по живописи, станут основой для того, чтобы студенты могли выполнять различные архитектурные проекты с помощью современных компьютерных технологий. Они также получают возможность эффективно использовать этот опыт и навыки в своей будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: Архитектура, художественное образование, живопись, цветоведение, декоративная живопись, методика, компонент, декоративный натюрморт, колорит.

DEVELOPING FUTURE ARCHITECTS' SKILLS TO PERCEIVE COLORS AND USE THEM IN THEIR PROFESSIONAL ACTIVITIES

Berdiyev Nurmon Ochilovich

Tashkent University of Architecture and Construction

Annatation.

INTRODUCTION: This article examines the important role and importance of color in the activities of future architects, as well as the thorough mastery of painting principles and their effective practical application. Opinions are expressed on developing students' ability to perceive colors, developing practical skills in working with various colors, and using them in professional activities. It is also emphasized that it is advisable to use decorative methods of painting more, to pay more attention to these aspects of the issue in educational processes, and pedagogical and most effective methods used in this regard are recommended.

THE GOAL: To develop the ability to perceive, feel, and work with colors in students studying in the "Architecture" program.

MATERIALS AND METHODS: Having the necessary knowledge and skills in fine arts and its types, the basic patterns in them, is also important for future architects. The reason is that they effectively use all the rules of description in their professional activities.

One of the main means of giving expressiveness to painting is color. A painter can acquire the necessary knowledge and skills only by scientifically studying the rules of painting. In this regard, many methodological manuals and educational literature have been published. This literature describes various methods and techniques for teaching students painting.

The most important of these are materials on the basics of color theory, information on staged painting on various materials depending on the nature, as well as on the methods of decorative painting, and recommendations have been developed.

Architectural education is also based on this existing pedagogical experience of painting. It should be noted that all the rules of academic painting are important for future architects, but more attention is paid to decorative painting. In practical classes on topics such as "Developing a still life in a decorative way," "Depicting a city landscape in a decorative way," students' abilities to perceive and feel colors are developed, and their interest in painting is awakened.

CONCLUSION: Painting, including decorative painting, has great significance in developing and shaping the artistic and aesthetic tastes of students who have chosen the architectural profession, such as the ability to perceive, feel, and use colors appropriately. In this regard, desired results can only be achieved through consistent use of various components of educational content, development and implementation of effective pedagogical methods.

The knowledge and skills acquired in painting classes will become the basis for students to be able to perform various architectural projects using modern computer technologies. They will also have the opportunity to effectively use this experience and skills in their future professional activities.

Keywords: Architecture, art education, painting, color theory, decorative painting, methodology, component, decorative still life, color.

Ranglarni sezish, his qilish va ularni o'z o'rnida ishlata bilish ko'plab soha kishilari uchun, ayniqsa, rassomlar, dizaynerlar va me'morlar (arxitektorlar) uchun nihoyatda zarur. Jumladan, bo'lajak arxitektorlar ham bevosita ranglar bilan ishlashadi va ular kundalik faoliyatlarida o'zlaridagi ana shu sifatlarni doimiy rivojlantirib borishlari talab etiladi. Boshqacha aytganda, ular tasviriy san'at, undagi asosiy tushunchalar, rangshunoslikdagi eng muhim qoidalarni bilishlari va amalda qo'llay

olishlari kerak. Shuning uchun ham: “Rangtasvir – arxitektor va dizaynerlar tayyorlash tizimidagi eng muhim o‘quv fanidir.”¹

Ammo, kompyuter texnologiyalarining o‘rni va salmog‘i tobora oshib borayotgan hozirgi davrda, arxitektura yo‘nalishlarida tahsil oluvchi talabalarga badiiy-grafika sohalarida ta‘lim berish, jumladan, ranglar bilan ishlash va ularning ahamiyati haqidagi bilimlarni singdirish borasida ayrim muammolar yuzaga chiqmoqda. Bularning bir qancha sabablari bor, ular asosan quyidagilar: 1. Talabalarda tasviriy san‘at sohasida boshlang‘ich bilim va malakalarning etarli emasligi; 2. Bu boradagi qiziqishlarining kamligi; 3. Chiziqli tasvirlash qoidalari, shuningdek, ranglar bilan ishlashning amaliy ahamiyatini to‘liq anglab etmaslik; 4. Ularda me‘moriy loyihalar ishlash uchun kompyuter texnologiyalarini bilishning o‘zi etarli ekanligi haqidagi noto‘g‘ri tafakkurning shakllanganligidir.

Bunday holatlarda, shu soha ta‘limida faoliyat olib borayotgan rassom-pedagoglar oldiga muammolarni ta‘lim sifatini yanada oshirish barobarida yangi-yangi metodlarni ishlab chiqish va amaliyotga tadbiiq etish vazifalarini qo‘yadi.

Mavjud dasturlar asosida rangtasvir ishlashning an‘anaviy akademik qoida va metodlariga urg‘u beriladi. Ya‘ni, mashg‘ulotlarda natura hoh u akvarel bo‘yog‘ida, hoh shu kabi boshqa ash‘yolarda bo‘lsin, ishni bosqichma-bosqich olib borish hamda ranglarning murakkab tuzilmalaridan foydalanib tasvir ishlash tavsiya qilinadi. Akademik qoidalar asosida rangtasvir ishlash esa qiyin vazifa. Chunki, har bir tasvir yoki tasvirlanayotgan yuzalarda aks etadigan murakkab ranglar jamlanmalarini ko‘rish, ularning o‘zaro munosabatlarini chuqur his qilish, amaliy ishlash jarayonlarida maqsadga muvofiq tarzda aks ettir olish oson ish emas. Tabiiyki, hali tasviriy san‘at sohasida etali bilim va malakalarga, ish tajribasiga ega bo‘lmasdan turib, talaba bu vazifalarni ado etishda qiynaladi.

Shunday ekan, bo‘lajak me‘morlarning ranglar bilan ishlash ko‘nikmalarini o‘stirish, ularga rangshunoslik asoslarini chuqurroq singdirish uchun nimalarga e‘tibor berish maqsadga muvofiq ekanligi haqida o‘ylash, fikr yuritish pedagoglar oldidagi asosiy vazifalardandir.

Ushbu maqolada ko‘rib chiqilayotgan muammo, ya‘ni talabalarining ranglarni sezish va his qilish qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi shu paytgacha nashr etilgan ko‘plab ilmiy adabiyotlarda turlicha yo‘nalishlarda o‘rganilgan. Jumladan, S.Abdurasilov, B.Boymetov., N.Tolipov tomonidan (2009yil Toshkent)da chop etilgan “Tasviriy san‘at” o‘quv qo‘llanmasi, S.S. Bulatov muallifligida chop etilgan (2009yil. Toshkent) “Rangshunoslik” nomli darslik, Z.R. Bobomurotov tomonidan (2013yil, Toshkent) chop etilgan “ Qalamtasir, rangtasvir” o‘quv qo‘llanmasi, N.O. Berdiyev., Z.R.Bobomurotovlar tomonidan chop etilgan (Toshkent. 2020yil) “Qalamtasvir va rangtasvir fanlaridan talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etish” nomli o‘quv qo‘llanma, N.V. Gilmanova muallifligida nashr etilgan (Toshkent: 2012yil) “Rangtasvirda yorug‘lik va rang” nomli o‘quv qo‘llanmasi, Z.Sotiboldiyev tomonidan chop etilgan “Dizayn asoslari” nomli o‘quv qo‘llanmasi. (Toshkent, 2008yil), S.A. Proxorov., A.V. Shadurinlar tomonidan nashr etilgan “Живопись для архитекторов и дизайнеров” nomli o‘quv qo‘llanmasi (Barnaul: 2010yil) va boshqalarda rangshunoslik asoslari va ranglar bilan ishlash bo‘yicha ko‘plab metodik ishlanmalar keltirilgan, tavsiyalar bayon qilingan. Shu kabi tegishli o‘quv adabiyotlarini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, ularda biz maqolada muammo sifatida tilga olinayotgan masalalar asosan umumiy tarzda bayon qilib borilgan, realistik rangtasvir asoslarini o‘rganish bo‘yicha tavsiyalar va amaliy mashqlar ishlanmalari ishlab chiqilgan. Bundan xulosa qilish mumkinki, aynan dekorativ rangtasvir ishlash orqali bo‘lajak arxitektorlarning ranglarni sezish va his qilish qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi alohida masala sifatida ko‘rib chiqilmagan.

Rangtasvir mashg‘ulotlarning sifat darajasini ko‘tarish, talabalarining ranglarni sezish, his qilish va ular bilan ishlay olish kompetentsiyalarini rivojlantirish uchun nimalarga e‘tibor berish va qanday metodlardan foydalanish mumkin? Bu haqdagi fikr-mulohazalarimiz va tavsiyalarimizni keltirib

¹ Gilmanova N.V. Rangtasvirda yorug‘lik va rang. O‘quv qo‘llanma. 8-bet. Toshkent, 2012.

o'tamiz. Jumladan, ular quyidagilar:

1. Talabalarga rangtasvir qonuniyatlarini o'rganishning bo'lajak arxitektorlar faoliyatidagi o'rni va ahamiyatini to'g'ri tushuntirish va talabalarga etkazib berish. Bunda: a) Turli xil arxitekturaviy loyihalarda, eskizlarda ranglardan foydalanish masalasining muhimligi; b) Bino va inshootlar interyeri va eksteryerlarida ranglar kompozitsiyasidan foydalanishning ahamiyati, ulardan to'g'ri va talab darajasida foydalanishni bilish me'morning kasbiy mahoratini, ijodiy fikrlash darajasini belgilovchi omillardan biri ekanligini misollar asosida tushuntirish;

Bunda pedagog tomonidan talabaga quyidagi mazmundagi mustaqil ishlarni bajarishni tavsiya qilinishi mumkin: a) Kompyuter texnologiyasi yordamida ma'lum maqsadlarga xizmat qilishga mo'ljallangan bino interyeri devorlarinig rang echimlarini topish va amaliy ishlash. b) Birorta jamoat binosining eksteryerida ishlatilgan ranglar va ulardan foydalanish masalasi bo'yicha hayotiy misollar toppish, tegishli rangli foto tasvirlar tayyorlash, ularga izoh berish.

Vazifaning bunday qo'yilishi birinchi holatda (a-vazifa) masala garchi kompyuter yordamida bajarilishi talab qilinayotgan bo'lsada, talabaga anchagina qiyinchilik tug'diradi. Sababi, hali ranglar va ularni bir-biriga qo'shish orqali keltirib chiqarish, yangi rang tuslarini hosil qilish bo'yicha ma'lum ko'nikmalarga ega bo'lmagan talaba uchun bu vazifani talab darajasida bajarish oson emas. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib, uning ongu-shuurida tasvirlash asoslarini puxtaroq o'rganish va ranglar bilan ishlash borasida ko'proq amaliy ishlash kerkligi haqidagi tafakkur jonlanadi. Ikkinchi holatda esa, ranglar va ularning qo'llanishi haqidagi mashg'ulotlarning hayot bilan bog'lanishini, kelgusi kasbiy faoliyatidagi ahamiyatini yaxshiroq anglab etadi.

Tabiiyki, bunday pedagogik yondoshuvlar talabaning kelgusi kasbiy faoliyatida ranglarning ishlatilishi va uni nima sababdan yaxshi o'rganish kerakligi haqidagi masalaga oydinlik kiritadi, muammoning asl sabablarini tushnishiga yordam beradi.

2. Garchi, akademik rangtasvir talabaning ranglar bilan ishlash qobiliyatini yuqori darajada oshirish imkoniyatiga ega bo'lsada, biz ko'rib chiqayotgan hozirgi holatlar uchun anchagina murakkablik qiladi. Buning sabablari yuqorida takidlab o'tilganidek, talabaning akademik rangtasvir qoidalarini o'zlashtirishi va amaliy ishlash darajasiga etishi uchun kerak bo'ladigan dastlabki bilim va malakalarning etishmasligi, tayyorgarlik darajasining talab darajasida emasligi. Bundan tashqari, rangtasvir qonuniyatlarini o'zlashtirish, bu borada talabaning amaliy ko'nikmalar hosil qila olishi uchun dars mashg'ulotlariga ajratilgan vaqt (dars soatlari)ning nisbatan kamligi va boshqa omillar ta'sir qiladi.

Shuning uchun, dekorativ rangtasvir murakkablik jihatidan bir oz soddaroq ekanligi talabalarining bu borada anchagina samarali ishlash imkoniyatlarini oshiradi. Shuning baroborida ularda ranglar bilan ishlashga rag'bat o'ynashi mumkinligini ham e'tirof etsa bo'ladi.

Dekorativ rangtasvir nima? Bu-narsa yoki shakllar tasvirini stillashtirilgan (narsa tasvirini shakl va rang jihatdan qayta ishlash) holatda, rang berishdagi shartlilik, bezakdorlik xususiyatiga ega bo'lgan, badiiy-estetik talablarga javob beruvchi rangtasvir hisoblanadi. Ya'ni, undagi tasvirlash usullari, rang berish aynan hayotdagi rang ko'rinishlariday bo'lmaydi.

Arxitektur yo'nalishlari talabalari uchun "Tasviriy san'at" faniga tegishli o'quv mashg'ulotlarida dekorativ rangtasvir ishlashning turli yo'nalishlari bo'yicha ish olib boriladi. Ularni quyidagicha turkumlash mumkin: dekorativ bezak ishlarida ranglardan foydalanish, dekorativ rangtasvir usulida natyurmortlar ishlash, shahar manzarasining dekorativ rangtasvirini ishlash va boshqalar.

Quyida dekorativ usulda natyurmort rangtasvirini bo'yicha ayrim fikr-mulohazalarni keltirib o'tamiz.

Dekorativ usulda ishlangan natyurmort o'z xarakteri jihatidan chiziq va ranglardagi shartlilikka asoslangan. Masalan, narsa va predmetlar tasviridagi rang berish jarayonida har bir rang alohida-alohida qo'yilishi mumkin, lekin ular eng asosiysi yaxlit ko'rinish hosil qila olishi kerak. Bu yerda rang qo'yishdagi shartlilikning turli xil tasviriy usullaridan foydalanish mumkin. Muhimi, o'sha olingan usul yoki o'ziga xos rang berish tartibi tasvir sifatiga halaqit bermasligi kerak. Chunki dekorativ usulda bajarilgan ishlarda rang va chiziqlardagi aniqlik, yorqinlik va ular jozibadorligi

muhim hususiyat hisoblanadi.

Ammo tasvirlovchi rang tuslarini berishga berilib ketib, naturadagi narsa va buyumlarning umumiy ko‘rinishi, holati, bir-birlariga nisbatan och-to‘qligi kabi muhim jihatlarni nazardan chetda qoldirmasligi kerak. Bundan tashqari, ranglardan foydalanishda yorug‘ va soya qonuniyatlari hisobga olinishi, shu tariqa tasvirlanayotgan buyumning hajmini ko‘rsatish imkoniyatini saqlab qolish ham muhimdir.

Bulardan shunday xulosa chiqarish mumkinki, dekorativ ishlashga ham ranglardan foydalanishga yuzaki yondoshib bo‘lmaydi.

1-Rasm. Dekorativ rangtasvir usulida ishlangan natyurmortda rang tuslaridan foydalanish namunasi.

“Shuni alohida aytib o‘tish lozim-ki, aniq rang tuslariga nisbatan qo‘shimcha rang tuslari ko‘proqdir”² Ularning bir-biriga qo‘shilishidan yuzlab va undan ham ko‘p ranglar hosil bo‘lishi mumkin. Ammo, ranglarning bunday murakkab tuslanishi va tovlanishini payqash, ajratish va o‘z o‘rnida ishlatish

oson ish emas. Bu vazifalarni bajara olish, ranglarni tanlash va uni o‘z o‘rnida ishlata bilish uchun anchagina mehnat qilish, muttasil va astoydil ishlash kerak bo‘ladi. Bu jarayonlarda albatta natyurmortning umumiy rang yechimi, kolorit (lotincha *color* - *rang*) - bir san‘at asarida o‘zaro uyg‘unlashgan rang tuslari yig‘indisi) va ranglar garmoniyasi kabi rangtasvir qoidalariga ham amal qilinadi.

Dekorativ xarakterdagi natyurmort ishlashda ham tasviriy san‘at metodikasidagi barcha usullar qo‘llaniladi. Masalan, uni bajarishda amaliy ishni bosqichma-bosqich olib borish yaxshi natijalar beradi.

Umuman olganda, talaba kelajakda o‘zining amaliy ishlash faoliyatida, ya’ni arxitekturaviy loyihalash ishlarida ranglardan foydalanishni mukammal o‘rganishi, ularni o‘z o‘rnida foydalanishni bilishi kerak. Bundan tashqari, tasvirlashning estetik jihatlarni yuqori darajada egallashi uchun shu kabi mashg‘ulotlarning muhim ahamiyati bor.

Bo‘lajak arxitektorlar uchun kerak bo‘ladigan ranglarni his qilish va ularni o‘z kasbiy faoliyatlarida qo‘llay olish kabi eng muhim sifatlarni o‘stirish, bu boradagi ularning kompetentsiyalarini rivojlantirishda dekorativ natyurmort ishlash mashg‘ulotlarining imkoniyatlari yuqoridir. Shu kabi mashg‘ulotlarni olib borishda turli xil metodlardan o‘z o‘rnida va to‘g‘ri foydalanish, samarali usullarini izlab topish va darslar sifatini oshirish pedagoglar oldidagi asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Abdurasilov S., Boymetov B., Tolipov N. “Tasviriy san‘at”, o‘quv qo‘llanma, Toshkent, 2009yil.

2. Bulatov S.S.. Rangshunoslik. Bakalavriatning 5140900kasbiy (52112000-Amaliy san‘at) ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun darslik. Toshkent, 2009yil.

² S.S. Bulatov. Rangshunoslik. Bakalavriatning 5140900kasbiy (52112000-Amaliy san‘at) ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun darslik. 110-bet. Toshkent, 2009yil.

3. Bobomurotov Z.R. Qalamtasir, rangtasvir. Toshkent, 2013.
4. Berdiyev N.O., Бобомуротов Z.R. Qalamtasvir va rangtasvir fanlaridan talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2020.
5. Bekmirov Sh.Ch. Akvarel texnikasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2021.
6. Gilmanova N.V. Rangtasvirda yorug'lik va rang. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2012.
7. Sulaymonov A. Tasviriy san'at ta'limi sifati va samadorligini oshirishning didaktik imkoniyatlari. Monografiya. Qayta ishlangan, to'ldirilgan va tuzatilgan 2-nashri – Toshkent: "Bayoz", 2021.-192 b.
8. S.A. Proxorov., A.V. Shadurin. "Живопис для архитекторов и дизайнеров". O'quv qo'llanma. Barnaul: 2010y.
9. Z.Sotiboldiyev Z. "Dizayn asoslari". O'quv qo'llanma. Toshkent, 2008.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Berdiyev Nurmon Ochilovich

Toshkent Arxitektura qurilish universiteti dotsenti

Manzil: Yangishahar ko'chasi 9A-uy,

Toshkent shahar, Yunusobod tumani.

berdiyevnurmon@gmail.com

НЕПРЕРЫВНАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА — КАК ОДИН ИЗ НЕОБХОДИМЫХ КОМПОНЕНТОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Садуллоева Махфуза Гайбуллоевна
Международный Азиатский университет

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Непрерывная педагогическая практика — один из необходимых компонентов профессиональной подготовки будущих специалистов-педагогов. Непрерывная педагогическая практика является процессом адаптации студентов-практикантов к реальному учебно-воспитательному процессу в вузах (государственные и частные школы). Основание развития его педагогической и квалификационной практики, осмысление действия психолого-педагогических теорий в реальных условиях, когда учащийся-студент введен в учебный процесс. Непрерывная педагогическая практика служит повышению выразительности речи адаптационную, обучающую, воспитывающую, развивающую, диагностическую, интегрирующую и др.

Цель: Усовершенствование и закрепление профессиональных знаний, умений и навыков, компетенций, сформированных в результате изучения необходимых дисциплин

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В данной статье были использованы основные методы и программы правильной организации непрерывной педагогической практики. Как основа для создания данной статьи были взяты указы и постановления Президента Республики Узбекистан.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Выбор место непрерывной педагогической практики возможно также использование государственные и частные школы, которые в соответствии с целевым договором на подготовку специалистов являются местом их возможного распределения. Руководители непрерывной педагогической практики (методисты) заблаговременно проводят подготовительную работу по распределению студентов по базам практики, организуют внутреннее распределение их по классам (вместе с классными руководителями, заместителем директора по учебной части, с заместителем директора по воспитательной части) и проводят подбор наиболее квалифицированных классных руководителей и учителей-предметников (на основе рекомендации тех же специалистов общеобразовательного учреждения)

Ключевые слова: непрерывная педагогическая практика, анализ, студенты, сущность, модель, структура, компетенция, общекультурная, положение, развитие, руководитель, структура, единица, цель, умение

UZLUKSIZ PEDAGOGIK AMALIYOT – KASBIY TAYYORGARLIKNING ZARURIY KOMPONENTLARIDAN BIRI SIFATIDA

Sadulloyeva Maxfuza Gaybulloyevna
Osiyo xalqaro universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya

KIRISH: Uzluksiz pedagogik amaliyot – bu amaliyotchi talabalarni oliy ta’lim muassasalaridagi (davlat va xususiy maktablar) real ta’lim-tarbiya jarayoniga moslashtirish jarayoni hisoblanadi. Bu jarayon talabaning pedagogik va malakaviy amaliyotini rivojlantirishga, psixologik-pedagogik nazariyalarning real shart-sharoitlardagi amaliy tatbiqini anglashga asos bo’ladi. Talaba ta’lim jarayoniga jalb etilgan paytda bu nazariyalar amaliyotda sinab ko’riladi. Uzluksiz pedagogik amaliyot nutqning ifodaliligini oshirish, moslashuvchanlik, o’qitish, tarbiyalash, rivojlantirish, diagnostika qilish, integratsiyalash va boshqa vazifalarni bajarishga xizmat qiladi.

MAQSAD: Kasbiy bilimlar, ko’nikmalar va malakalarni, shuningdek, zarur fanlarni o’rganish natijasida shakllangan kompetensiyalarni takomillashtirish va mustahkamlash.

MATERIAL VA METODLAR: Ushbu maqolada uzluksiz pedagogik amaliyotni to’g’ri tashkil etishning asosiy usullari va dasturlari qo’llanildi. Mazkur maqola uchun O’zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlari asos sifatida olindi.

XULOSA: Uzluksiz pedagogik amaliyot joyini tanlashda davlat va xususiy maktablardan ham foydalanish mumkin, ular maqsadli shartnoma asosida mutaxassislarni tayyorlash uchun ularning mumkin bo’lgan taqsimot joyi hisoblanadi. Uzluksiz pedagogik amaliyot rahbarlari (metodistlar) oldindan talabalarni amaliyot joylariga taqsimlash bo’yicha tayyorgarlik ishlarini olib boradilar, amaliyot joylari bo’yicha ichki taqsimotni tashkil qiladilar (sinf rahbarlari, o’quv ishlari bo’yicha direktor o’rinbosari, tarbiyaviy ishlar bo’yicha direktor o’rinbosari bilan birgalikda) va eng malakali sinf rahbarlari hamda fan o’qituvchilarini tanlaydilar (umumta’lim muassasasi mutaxassislarining tavsiyasiga asoslangan holda).

Kalit so’zlar: uzluksiz pedagogik amaliyot, tahlil, talabalar, mohiyat, model, tuzilma, kompetensiya, umumiy madaniyat, holat, rivojlanish, rahbar, tuzilma, birlik, maqsad, ko’nikma.

CONTINUOUS PEDAGOGICAL PRACTICE AS ONE OF THE ESSENTIAL COMPONENTS OF PROFESSIONAL TRAINING.

Mahfuza Gaybulloyevna Sadulloyeva
Senior Lecturer Asian International University,

Annotation.

INTRODUCTION: Continuous pedagogical practice is one of the essential components of the professional training of future specialist educators. Continuous pedagogical practice is a process of adapting student interns to the real educational and upbringing process in universities (state and private schools). It serves as the foundation for the development of pedagogical and qualification practice, and the understanding of the application of psychological and pedagogical theories in real conditions when the student is introduced to the educational process. Continuous pedagogical practice contributes to improving speech expressiveness and serves adaptive, educational, nurturing, developmental, diagnostic, integrative, and other functions.

THE GOAL: Improvement and consolidation of professional knowledge, skills, abilities, and competencies formed as a result of studying the necessary disciplines.

MATERIALS AND METHODS: This article utilized the main methods and programs for the proper organization of continuous pedagogical practice. The charters and decrees of the President of the Republic of Uzbekistan were taken as the basis for the creation of this article.

CONCLUSION: The choice of the place for continuous pedagogical practice can also include the use of state and private schools, which, according to targeted agreements for specialist training, serve as possible locations for their placement. Leaders of continuous pedagogical practice (methodologists) conduct preparatory work in advance to allocate students to practice bases, organize the internal distribution of students by classes (together with class teachers, deputy director for academic affairs, and deputy director for educational work), and select the most qualified class teachers and subject teachers (based on recommendations from the same specialists of the general education institution).

Keywords: continuous pedagogical practice, analysis, students, essence, model, structure, competence, general culture, position, development, leader, structure, unit, goal, skill.

Непрерывная педагогическая практика является неразделимой частью подготовки педагогических кадров в системе высшего образования и проводится в учреждениях образования, закрепленных в установленном порядке за вузами в качестве баз педагогической практики. Сущность организации непрерывной педагогической практики определяется в соответствии с образовательными стандартами высшего образования, типовыми учебными планами и учебными планами по специальностям, а также в соответствии с законодательством Республики Узбекистан [9, стр.9-10].

Непрерывная педагогическая практика на всех образовательных уровнях требует единого содержания, развивательной модели, сложной структуры, содержание, взаимосвязь всех видов педпрактики с общекультурными и профессиональными компетенциями, предусмотренных положением об организации и содержании педпрактики студентов вузов (4+2) Республики Узбекистан. По мнению педагогов-авторов, осветивших прохождение педпрактики в учебных заведениях, сжатый исторический обзор развития видов, функций и содержания педагогических практик в вузах Узбекистана позволяет более полно представить этапы развития педагогической практики как средства подготовки будущего учителя к профессиональной деятельности, выявить несоответствие и будущие направления, обусловившие современную ситуацию в педагогическом образовании. Построение системы профессиональной подготовки учителей в годы независимости являлось одной из важных задач. Структурно видоизменился учебный процесс разработки и внедрения новых образовательных программ подготовки учителей. Но все же, в области подготовки педагогических кадров особая роль придавалась профессиональной практике студентов. Руководитель уделял особое внимание практической подготовке будущих учителей, предлагал организацию участия студентов в библиотечках-передвижках, в справочных бюро, (беседы на политические, общекультурные темы), выделил этапы с указанием целей в обучении студентов: в начальных курсах – знакомство с теорией педагогики, на третьем - четвертом курсах – обучение «искусству педагогической деятельности» в процессе педагогической практики [9, стр.10-11].

Студенты, обучающиеся в вузах в соответствии с договором о целевой подготовке, могут проходить в общеобразовательных учреждениях (школах) Основными структурными единицами непрерывной педагогической практики, положения по ее организации, обязанности руководителей практики и студентов, распределение поручений, определенных Положением о практике, относятся ко всем формам обучения.

В течение непрерывной педагогической практики приказом директора школы студента-практиканта необходимо прикрепить за определенный учебный класс. Студент-практикант имеет возможность изучать, анализировать, синтезировать процесс работы (классного руководителя и учителя-предметника), проводимые воспитательные, учебные мероприятия; психологическую и педагогическую работы. Время работы каждого рабочего дня студента-практиканта должна составлять не менее 5-6 часов (на основе 4+2). Данное время затрачивается на изучение учебной, справочной и методической литературы в библиотеках, на посещение и анализ уроков и внеклассных мероприятий, на организацию и проведение родительского собрания, участие в коллективных и индивидуальных формах методической работы, посещение проверки в университете. В период непрерывной педагогической практики студент-практикант обязан следовать правилам:

- учет анализа и синтеза прохождения студента-практикантом режима рабочего дня и правила внутреннего распорядка, в котором он проходит непрерывную педагогическую практику, наряду с другими студентами-практикантами выполнять все общепринятые условия и требования администрации; быть аккуратным, тактичным, вежливым, организованным, дисциплинированным, не допускать опозданий или пропусков занятий без уважительной причины (приходить на практику следует за 15–20 минут до начала занятий);

- поддержка и помощь в выполнении всех обязанностей, возложенных на классного руководителя и учителя-предметника в части организации проведения занятий или уроков, классный час и воспитательные мероприятия;

- организация и выработка всех виды работы, предусмотренных программой и индивидуальным планом практики, обязательное присутствие на совещаниях, умение их правильного ведения (как правильно писать протоколы), умения их проведения педагогического совета, собраний, заседаний методиста и др.;

- правильное ведение дневника (запись студента-практиканта каждогодневного посещения общеобразовательного учреждения) практике согласно установленной форме, где студент-практикант фиксирует деятельность своего дня на непрерывной педагогической практике, оцениваемую руководителями практики (по пятибалльной системе);

- интегрированный подход на прохождение непрерывной педагогической практике в целях проведения эффективной профориентационной работы среди учащихся, направленной на их ознакомление с особенностями приема учащихся на последующий учебный год в вузы и обучение их на данном педагогическом факультете;

- агитирование и внедрение современных и передовых педагогических взглядов и идей на организацию процесса обучения среди педагогического коллектива, проводить эффективную учебно-исследовательскую работу;

- проведение планового учета всех проводимых мероприятий, согласно индивидуальному плану прохождения непрерывной педагогической практики и сбор всей необходимой информации для написания отчета о практике;

- сдача всех необходимых документов по прохождению непрерывной педагогической практике [9, стр. 34].

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Андруник А.П. Конфликтология: учебное пособие. – Пермь: “ПНИПУ”, 2013. – 249
2. Безрукова В.С. Педагогика: учебное пособие. – Ростов н/Д: “Феникс”, 2013. – 381

3. Елисеев С.Л. Педагогическая практика: методическое пособие / С.Л. Елисеев, Ю.Н. Зубарев; «Пермская гос. с.-х. акад. им. акад. Д.Н. Прянишникова». –Пермь: «Прокрость», 2015. – 28 с.
4. Зубарев Ю.Н. Конфликтология: учебное пособие. – Пермь: ИПЦ “Прокрость”, 2016. – 147 с.
5. Канке В.А. История, философия и методология психологии и педагогики: учебное пособие. – М.: “Юрайт, 2014. – 486 с.
6. Крысько В.Г Психология и педагогика: учебник. / В.Г.
7. Крысько. – М.: Юрайт, 2013. – 471 с. Неклюдова В.В. Возрастная психология: учебно-методическое пособие /В. В. Неклюдова; рец.: Васенина Т.И.,
8. Л. В. Загорская. – Пермь: Пермская, 2013. – 23 с. 8.
9. Подласый И.П. Педагогика: учебник для бакалавров [Электронный ресурс],
10. **Методические рекомендации и программа первой педагогической практики Минск, 2012.- 56с.**
11. Садуллоева М. Г., Ражабова С., Холова Г. Т.Язык и речь в преподавании русского языка в школе //современные научные исследования: актуальные вопросы, достижения и инновации. – 2021. – С. 218-220.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ [MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT] [AUTHORS INFO]

Садуллоева Махфуза Гайбуллоевна

Международный Азиатский университет

Старший преподаватель кафедры Педагогики и психологии

Адрес: Узбекистан, 200100, город Бухара

mahfuzasadulloyeva@gmail.com

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING PRAGMATIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISHDA INTENSIV TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING MAZMUNI

Olloqova O'g'iljon Mamanazarovna
Osiyo xalqaro universiteti

Annotatsiya

KIRISH: Mamlakatimizda o'quvchilar pragmatik kompetentligini oshirish muammolariga ta'lim sifatini oshirish, jamiyat a'zolarining faolligini oshirish, ta'limga kompetensiyaviy yondashuv konsepsiyasini tatbiq etish maqsadida qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, maktab ta'limini takomillashtirish, ta'lim dasturlari eng ilg'or mamlakatlar tajribasiga moslashtirilmoqda, darsliklar yangilanmoqda. "Dunyoda isbot talab qilmaydigan bir haqiqat bor: har qanday mamlakat taraqqiyoti sog'lom va bilimli avlodga bog'liq. Shu bois, yangi O'zbekistonni barpo etish yo'lida sog'lom, bilimli, teran fikrli, vatanparvar yoshlarni tarbiyalash uchun barcha sharoitlarni yaratishimiz shart va zarur" bugungi kunning dolzarb masalasidir.

MAQSAD: Ona tili ta'limida o'quvchilarning pragmatik kompetensiyasini takomillashtirishda qo'llaniladigan samarali bo'lgan ta'lim texnologiyalarini aniqlash, intensiv texnologiyalar sirasiga kiruvchi keys stadi texnologiyasidan foydalanish bo'yicha tavsiyalar berish.

MATERIAL VA METODLAR: Ushbu tadqiqotda nazariy adabiyotlarni tahlil qilish, so'rovnoma, suhbat va kuzatish metodlari, shuningdek, ona tili dasturlari tahlili asosida ma'lumotlar to'plandi va umumlashtirildi. Empirik material sifatida kuzatilgan ona tili darslaridan, ona tili o'qituvchilar bilan olib borilgan suhbatlardan va mavjud ilmiy tadqiqotlardan foydalanildi.

XULOSA: Pedagogik keys ta'lim jarayonida sodir bo'ladigan aniq muammoli vaziyatning tafsiloti bo'lganligi sababli keys usulida muammoli vaziyatlarni Ona tili tili fanidan mustahkamlash darslarida tahlil qildik. Mashg'ulot davomida o'quvchilarga haqiqiy hayotiy ta'lim vaziyati bo'yicha fikr yuritish taklif qilindi. Mazkur vaziyat bayonida nafaqat muammoli amaliy masala ifodalanib qolmasdan, undagi muammoni yechish jarayonida o'zlashtirilishi zarur bo'lgan o'quv materialini ham ko'rsatdik hamda ta'lim jarayonida yuz beradigan aniq muammoli vaziyatning tafsiloti sifatida qaradik.

Kalit so'zlar: kometensiya, pragmatik kompetensiya, intensiv ta'lim texnologiyasi, keys-stadi, pedagogik keys, ona tili darslari.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕНСИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА.

Оллокова Угилжон Маманазаровна
Азиатский международный университет

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В нашей стране реализуется ряд реформ, направленных на повышение качества образования, активизацию участия членов общества, а также внедрение концепции компетентностного подхода в образовании с целью улучшения прагматической

компетентности учащихся. В частности, ведётся работа по совершенствованию школьного образования, адаптации образовательных программ к опыту самых передовых стран, обновлению учебников. В мире есть одна истина, не требующая доказательств: развитие любого государства зависит от здорового и образованного поколения. “На пути построения Нового Узбекистана крайне важно создать все условия для воспитания здоровой, образованной, глубоко мыслящей и патриотичной молодежи” – это одна из актуальных задач сегодняшнего дня.

ЦЕЛЬ: Определение эффективных образовательных технологий, применяемых для совершенствования прагматической компетенции учащихся на уроках родного языка и рекомендации по использованию технологии кейс-стади, входящей в число интенсивных технологий.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В данном исследовании были использованы методы анализа теоретической литературы, анкетирования, интервью и наблюдения, а также анализ учебных программ по родному языку. Данные были собраны и обобщены на основе этих методов. В качестве эмпирического материала использовались наблюдения за уроками родного языка, беседы с учителями родного языка, а также существующие научные исследования.

ВЫВОД: Поскольку педагогический кейс представляет собой подробное описание конкретной проблемной ситуации, возникающей в процессе обучения, мы проанализировали такие ситуации на уроках закрепления материала по предмету “Родной язык” с использованием метода кейс-стади. В ходе занятия учащимся было предложено рассуждать по поводу реальной образовательной жизненной ситуации. В представлении данной ситуации было отражено не только само практическое проблемное задание, но и учебный материал, необходимый для усвоения в процессе его решения. Таким образом, кейс рассматривался как подробное описание реальной проблемной ситуации, возникающей в процессе обучения.

Ключевые слова: компетенция, прагматическая компетенция, интенсивная образовательная технология, кейс-стади, педагогический кейс, уроки родного языка.

USING INTENSIVE TECHNOLOGIES TO IMPROVE STUDENTS' PRAGMATIC COMPETENCE IN UZBEK LANGUAGE CLASSES

Ololova Ugiljon Mamanazarovna
Asian International University

Annotation.

INTRODUCTION: A number of reforms are being implemented in our country aimed at improving the quality of education, increasing public engagement, and introducing a competency-based approach to education in order to enhance students' pragmatic competence. In particular, efforts are being made to improve school education, adapt curricula to the experience of the most advanced countries, and update textbooks. “There is a truth that needs no proof: the development of any country depends on a healthy and educated generation.” In the process of building a New Uzbekistan, it is crucial to create all necessary conditions for raising a healthy, educated, deep-thinking, and patriotic youth” - this is one of the most pressing issues of today.

THE GOAL: To identify effective educational technologies used to improve students' pragmatic competence in native language classes and to provide recommendations on the use of the case study method, which is among the intensive teaching technologies.

MATERIALS AND METHODS: This research utilized methods such as analysis of theoretical literature, surveys, interviews, and observations, as well as an analysis of native language curricula. Data were collected and summarized based on these methods. Empirical material was obtained from observations of native language lessons, interviews with native language teachers, and existing academic studies.

CONCLUSION: Since a pedagogical case represents a detailed description of a specific problematic situation that arises during the learning process, we analyzed such situations in review lessons on the subject "Native Language" using the case study method. During the lesson, students were invited to reflect on a real-life educational situation. The case not only presented a practical problem to be solved but also included the educational content necessary for mastering the topic. Thus, it was viewed as a detailed account of a real problematic situation in the educational process. In the presentation of this situation, not only the practical problem itself was reflected, but also the educational material necessary for its acquisition during the problem-solving process. Thus, the case was considered a detailed description of a real problematic situation arising in the course of the learning process.

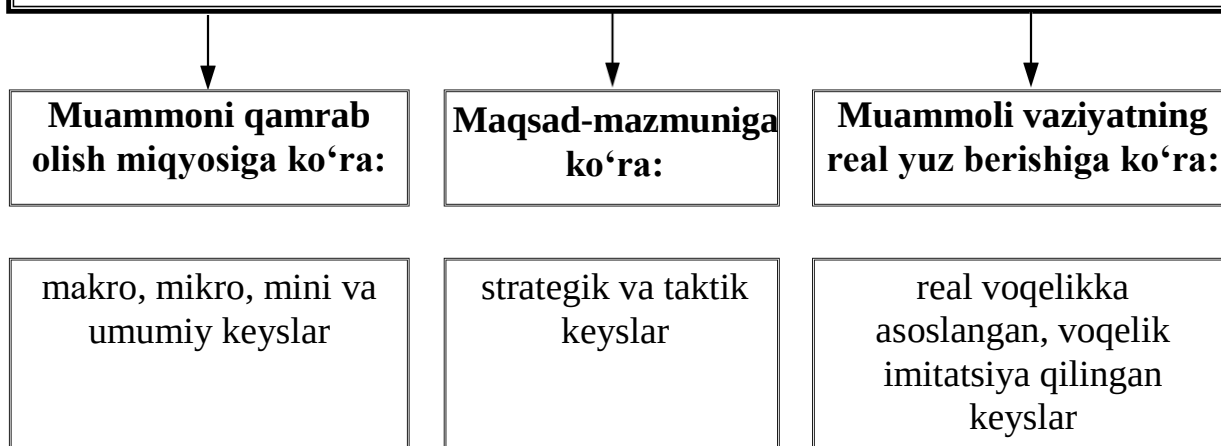
Keywords: competence, pragmatic competence, intensive educational technology, case study, pedagogical case, native language lessons.

Ona tili ta'limida intensiv texnologiyalar asosida o'quvchilarning pragmatik kompetensiyasini takomillashtirish jarayonida ijtimoiy hayotda ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetish va bu borada o'quvchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni bera olish; ilm-fan, texnika va texnologiya yangiliklari, yutuqlaridan muntazam xabardor bo'lish; o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur, puxta bilimga ega bo'lish, o'z ustida tinimsiz izlanish; husnixat bilan yoza olish malakasiga ega bo'lish; adabiy til qoidalarini yaxshi bilish, sheva ta'sirini nazarda tutish; ijodkor, tashabbuskor va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo'lish; pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilish; ta'lim-tarbiya jarayonida eng samarali shakl, metod va vositalardan unumli foydalana olish; yuksak darajadagi pedagogik mahorat, ya'ni kommunikativlik layoqati, pedagogik texnika qoidalari chuqur o'zlashtirib olish kabi talablar qo'yiladi.

Ona tili ta'limida intensiv texnologiyalar asosida o'quvchilarning pragmatik kompetensiyasini takomillashtirishda insonparvarlik tarbiyasini berish hamda nutqiy, lingvistik, pragmatik kompetensiyani rivojlantirish maqsadida interfaol usullar qo'llandi. Ayniqsa, insonparvarlik mazmunidagi matn tahliliga intensiv texnologiyalar nuqtayi nazaridan yondashish quyidagi masalalarni hal etishga yordam berdi: matnni idrok qilish va tushunishda germeneytik tamoyillarni qo'llash; badiiy matnning semantik, struktural va mantiqiy tiplarini aniqlash; matnning leksik, sintaktik-semantik va pragmatik xususiyatlari reallashuvida shaxs rolini ochib berish. Ona tili darslarida o'quvchilarning pragmatik kompetensiyasini takomillashtirishda intensiv texnologiyalar sirasiga kiruvchi "Keys – stadi" texnologiyasi orqali ijobiy natijaga erishish mumkin. Keys-stadi – keysda bayon qilingan amaliy muammoli vaziyatni hal qilish jarayonida bashorat qilinadigan o'quv natijalariga kafolatli yetishishni ta'minlaydigan, bir tartibga keltirilgan, optimal usullar va vositalar majmuyidan iborat bo'lgan ta'lim texnologiyadir.

"Keys-stadi" 1920-yilda Garvard biznes-maktabi o'qituvchilari tajribalarga tayanib, iqtisodiy amaliyotdagi aniq vaziyatlarni tahlil etish va muhokama qilishni ta'limning asosiy usuli etib tanlashganidan keyin mazkur o'qitish usuli keng tatbiq etila boshladi. Keys-stadi – keysda bayon qilingan amaliy muammoli vaziyatni hal qilish jarayonida bashorat qilinadigan o'quv natijalariga kafolatli yetishishni ta'minlaydigan, bir tartibga keltirilgan, optimal usullar va vositalar majmuyidan iborat bo'lgan ta'lim texnologiyasidir. Keysda tavsiflangan vaziyat o'rganishni voqelikka bog'laydi: muammoni hal etish bo'yicha vaziyatni tahlil qiladi, taxminlarni shakllantiradi, muammolarni aniqlaydi, qo'shimcha ma'lumotni yig'ish, taxminlarni aniqlashtirish va aniq qadamlarni loyihalashtirish imkonini beradi.

Ona tili ta'limida intensiv texnologiyalar asosida o'quvchilarning pragmatik kompetensiyasini takomillashtirish jarayonidagi pedagogik keyslarning turlari

“1-rasm.” Pedagogik keyslarning turlari.

Keys-stadi texnologiyasi o'quvchilarning pragmatik kompetensiyasini rivojlantirishda quyidagilarni ta'minlaydi:

- o'rganilgan o'quv mavzu bo'yicha bilimlarni mustahkamlash;
- muammolarni tahlil qilish, qarorlarni yakka tartibda va guruhli qabul qilish ko'nikmalarini hosil qilish;
- ijodiy va o'rganish qobiliyatlarini, mantiqiy fikrlash, nutq va muhit sharoitlariga moslashish qobiliyatlarini rivojlantirish;
- yangilikka, ijodkorlikka, qarorlarni mustaqil qabul qilishga tayyorgarlik;
- mas'uliyatlilik, mustaqillik, kommunikativlikning shakllanishi;
- o'zlashtirish sifatini o'zi tekshirishini.

O'quv mashg'ulotlari va darslarda keyslarni bajarish algoritmi quyidagicha bo'ladi: topshiriqni berish va uni bajarish vaqtini belgilash, keysning yechimini baholash tizimi bilan tanishtirish, darsning texnologik modelini aniqlash;

o'qituvchining kirish so'zi, asosiy savollarning berilishi;
o'quvchilar jamoasini mikroguruhlariga ajratish; guruhlarining faoliyatini tashkil qilish; javoblar bilan tanishishini tashkil qilish;

mikroguruhlararo munozarani tashkil qilish; o'qituvchining umumlashtiruvchi so'zi, uning pedagogik keys yechimi to'g'risidagi fikri;

mikroguruhlar taqdim etgan yechimlarning ekspertlar tomonidan baholanishi; o'quvchilarning dars va mashg'ulot haqidagi umumiy fikrlari; o'qituvchining yakunlovchi so'zi;
dars va mashg'ulot bo'yicha xulosalar chiqarish.

Keys metodining boshqalaridan farqi shuki, o'quvchi muammoli vaziyatni o'rganib, xulosa chiqaradi, qaror qabul qiladi. Muammodan qanday chiqib ketishni, turli variantlardan eng maqbulini tanlashni o'rganadi.

Keys o'quvchilarga real voqelikdan kelib chiqib, muammoli vaziyatlarni modellashtirish imkonini beradi, amaliyotda aniq vaziyatga tashxis qo'yish, g'oyalarni shakllantirish, gipotezalar ishlab chiqish, muammolarni ajratish, qo'shimcha qanday axborotlar to'plash zarurligini tezda ilg'ash, muammoni yechish bo'yicha zarur chora-tadbirlar ishlab chiqishni o'rgatadi.

“Keys stadi”ga asoslangan o'qitish texnologiyasining asosiy maqsadi muammolarning oldini olish yo'llarini ishlab chiqish hisoblanadi. Ushbu ta'lim texnologiyasi amaliy vaziyatlarni hal etish jarayonida o'rganilgan o'quv mavzusi bo'yicha bilimlarni mustahkamlashga, muammolarni tahlil qilish va uning yechimini yakka tartibda yoki guruhlarda yecha olish ko'nikmalarini egallashga,

mustaqil o'rganish qobiliyatlarini shakllantirishga, mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga hamda o'z-o'zini nazorat qilishga yordam beradi.

Keys yechimlarini topish algoritmi quyidagicha:

- topshiriq beriladi, uni bajarish uchun muddat belgilanadi, keysning yechimini baholash tizimi bilan tanishtiriladi, darsning texnologik modeli aniqlanadi;
- o'qituvchining kirish so'zidan so'ng asosiy savollar qo'yiladi;
- o'quvchilarni ixtiyoriy tarzda 4-6 nafardan iborat mikrogruphlarga ajratiladi;
- mikrogruphlardagi faoliyat tashkil qilinadi, ya'ni mikrogruphlarni nomlanadi, yetakchilar va ekspert guruhi aniqlanadi;
- mikrogruphlardagi javoblar bilan tanishish tashkil qilinadi;
- mikrogruphlaro munozara tashkil qilinadi;
- o'qituvchining umumlashtiruvchi so'zi, uning pedagogik vaziyat yechimi to'g'risidagi fikri tinglanadi;
- o'quvchilar ekspertlar tomonidan baholanadi;
- o'quvchilarning dars mashg'uloti haqidagi fikrlari so'raladi;
- o'qituvchi yakunlovchi so'zini aytadi;
- dars mashg'uloti bo'yicha yakuniy xulosalar chiqariladi.

Pedagogik keyslarni hal qilishda o'qituvchi o'quvchilarni yo'naltirib, yordam berib turishi va ulardagi faollikni oshirishi, hal qilinayotgan muammoning muhim tomonlariga e'tiborlarini tortib, qiziqish uyg'otib turishi zarur.

Pedagogik keyslardan nafaqat umumiy o'rta ta'limda, balki oliy ta'lim ta'lim jarayonida ham foydalanish bo'lg'usi ona tili o'qituvchilari shaxsida quyidagi professional-pedagogik zaruriy sifatlarni tarkib toptiradi:

- mustaqil, ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi;
- nazariya va amaliyot o'rtasida uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi;
- muammoli vaziyatni yangicha shakllantirishga yordam beradi;
- vaziyatlarni hal etishda unga ta'sir etuvchi omillarning mavjudligi va ularning ta'sirini e'tiborga olishga imkon beradi;
- boshqalar fikrini ham qabul qila olish malakasini shakllantiradi;
- savol berish madaniyatini tarkib toptiradi;
- qabul qilingan qaror uchun mas'ullik, javobgarlik hissini tarbiyalaydi.

Keyslarni hal qilishda tahlilni yozma usulda qilish unda bayon etilgan muammoni yanada chuqurroq anglashga yordam beradi. O'quvchilarning keys-stadi sharoitida o'quv ishiga qobiliyatlarining ko'rsatkichlari:

- har bir o'quvchining ilmiy-tadqiqot va tahlil usullarini egallashi;
- kichik gruphlarda ishlash aqliy hujum va munozaralarda qatnashish malakalarini hosil qilishi;
- o'quvchilarning muammoli vaziyatni tahlil etish chizmasi (yo'riqnomasi algoritmi)ni yarata olishi;
- pedagogik muammolarni oqilona yecha olishi, bir-birlarining faoliyatlarini to'g'ri baholay olishi.

O'qituvchining tayyorlanishi

Keys-stadi amaliyotini o'tkazuvchi o'qituvchi mashg'ulotga tayyorlanish davomida quyidagilarni ham bajaradi:

- vaziyatni puxta tahlil qiladi, muammoli vaziyatni tahlil etish va uni hal qilish uchun o'quvchilarga taklif qilinishi mumkin bo'lgan bir necha javob variantlarini tayyorlaydi;
- vaziyat yechimi bo'yicha o'quvchilar taklif etadigan variantlarning baholash ko'rsatkichlari va mezonlarini ishlab chiqadi;
- muammoni yechish bo'yicha o'zining variantini tayyorlaydi.

Ona tili ta'limiga oid mutaxassislik fanlarini o'qitishda keys stadi texnologiyasidan foydalanishning ahamiyati juda kattadir. Bunda:

o'quvchilarni mustaqil ishlarning turli shakllarini bajarish jarayonida keys bo'yicha ona tili ta'limi jarayonini tashkil etishning huquqiy-me'yoriy asoslari, ona tili o'qitish metodikasining umumiy masalalari, ona tili o'qitishning umumdidaktik va o'ziga xos tamoyillari, fan o'qituvchisiga qo'yiladigan kasbiy talablar bo'yicha topshiriqlarni berish;

o'quvchilarni maxsus fanlardan egallagan bilimlarini chuqurlashtirishga va mustahkamlashga, ona tili fani o'qituvchisiga qo'yiladigan kasbiy talablarning barcha qirralarini har tomonlama chuqur o'zlashtirib olishga, pedagogik faoliyatda va ta'lim jarayonida yuzaga keladigan amaliy-muammoli masalalarni hal qilish va hayotiy vaziyatlarni yecha olish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayonda ona tili o'qitishda til sathlararo aloqadorlik omilini bilish;

ona tilini o'qitishda ta'lim oluvchilarni til hodisalarini ajratishga, farqlashga, tasniflashga o'rgatish;

ona tili o'qitishda mahalliy sheva sharoiti va ta'sirini nazarda tutish; ona tili ta'limida kommunikativ yondashuv;

ona tili o'qitishda ta'lim-tarbiya va rivojlantirishning uzviyligi, ilmiylik, tizimlilik, izchillik tamoyillari;

nazariya va amaliyot birligi, ongliklik, faollik va mustaqillik tamoyillari;

ko'rgazmalilik, ta'lim oluvchilarning shaxsiy xususiyatlari hamda o'quv imkoniyatlarini hisobga olish;

o'zbek tilini o'qitish orqali tafakkurni o'stirish; fanlararo aloqani ta'minlash kabi tamoyillar e'tiborga olinadi.

“2-jadval.”

Ona tili ta'limda pedagogik keyslardan foydalanib, dars o'tishning an'anaviy metodlardan farqlovchi xususiyatlari

Farqlovchi ko'rsatkichlar	O'qitish metodlari	
	An'anaviy metodlar asosidagi mashg'ulot	Keys metodi asosida o'tilgan mashg'ulot
Maqsad	Bilim berish	Fikrlash, muammoni hal etish ko'nikmalarini hosil qilish, samarali o'qitish usullarini izlash, kashfiyotlar qilishga intilish, hamkorlikka tayyor bo'lish sifatlarini rag'batlantirish.
O'qituvchining vazifasi	O'z fanining mazmunini bilish	O'z fani mazmunini bilish, muhokama jarayonini boshqara bilish.
O'qituvchi – o'quvchi munosabatlari	O'qituvchining o'quvchi ustidan hukmronligi	Sheriklik va hamkorlik
O'quvchilarning o'z-o'zini va bir-birini o'qitish jarayonida ishtiroki	Sust	Faol o'quvchilar o'qituvchining vazifasi hisoblanuvchi muhokama rejasini tuzish, asosiy maqsadni aniqlash, mustaqil muhokama qilishga qodir bo'ladilar.

Ona tili o'qituvchisining bilim, ko'nikma, malakalariga qo'yiladigan talablar; ona tili o'qituvchisining burch va mas'uliyati; ona tili fani bo'yicha ta'lim oluvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan DTS mazmuni, o'quv dasturi, o'quv dasturning tarkibi va mazmuni, lug'at va uning turlarini o'qitishning o'ziga xosligi kabilarni mavzu qilib berilsa, uni o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarning mazkur fandan o'zlashtirgan bilimlari yanada kengayadi.

Pedagogik keyslar nazariy bilimlarni, ko'nikma va malakalarini amalda qo'llashga o'rgatadi. Bu metodning yana bir muhim tomoni shundaki, u nazariyani amaliyot bilan bog'laydi.

Foydalanilgan adabyotlar ro'yhati:

1. Abduraimova M. Ona tili ta'limida ilg'or pedagogik texnologiya. – Toshkent, 2005. – 26
2. Азнаурова, Э.С. Прагматика художественного слова Текст. Э.С.Азнаурова. – Тошкент: “Фан”, 1988. – С.121.
3. Ko'chiboyev A. Matn pragmatikasi. -Samarqand, 2015. – 123 b.
4. Leech G. Principles of pragmatics. – London, 1983. – P. 250.
5. Nurmonov A., Hakimov M. Lingvistik pragmatikaning nazariy shakllanishi // O'zbek tili va adabiyoti, 2001, 4-son, – B. 54-58.
6. Turg'unov S.T., Maqsudova L.A. va boshq. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish texnologiyalari. –Toshkent: “Sano-standart”, 2012. –48b.
7. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-селевая основа компетентностного подхода в образовании. – Москва: Исслед. Центр пробл. качества подгот. Специалистов, 2004. – С. 25.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Olloqova O'g'iljon Mamanazarovna

Osiyo xalqaro universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

olloqova1993@gmail.com

DISLALIYA NUTQ NUQSONIGA EGA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Sharopova Gulnoza Shaxoviddin qizi
Osiyo xalqaro universiteti

Annotatsiya

KIRISH: Maktabgacha yosh davrida bola nutqiy rivojlanishining izchil shakllanishi uning tafakkuri, ijtimoiy moslashuvi va ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omillardan biridir. Afsuski, amaliyotda dislaliya kabi nutq nuqsonlari keng tarqalgan bo'lib, ular bolalarning to'g'ri talaffuz, nutqiy aniqlik hamda muloqot madaniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois nutqiy madaniyatni shakllantirish metodikasini ishlab chiqish va pedagogik amaliyotga tatbiq etish dolzarb vazifa hisoblanadi. Mazkur metodika bolaning tovush talaffuzi ustida ishlash, lug'at boyligini kengaytirish, so'z birikmalaridan to'g'ri foydalanish va muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltiriladi.

MAQSAD: Dislaliya nutq nuqsoniga ega maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy madaniyatini shakllantirish jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali metodik yondashuvlarni aniqlash, intensiv ta'lim texnologiyalari asosida nutqiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash hamda tovush talaffuzi, lug'at boyligi va muloqot kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

MATERIAL VA METODLAR: Ushbu tadqiqotda dislaliya nutq nuqsoniga ega maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy madaniyatini shakllantirish jarayonini o'rganishga qaratilgan nazariy adabiyotlarni tahlil qilish, so'rovnoma, suhbat va pedagogik kuzatish metodlaridan foydalanildi. Empirik material sifatida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib borilgan mashg'ulotlarni kuzatish, logoped va tarbiyachilar bilan suhbatlar, shuningdek, bolalarning nutqiy faoliyatini o'rganish bo'yicha kuzatuv natijalari asos qilib olindi. Shuningdek, mavjud davlat dasturlari hamda ilmiy tadqiqotlar tahlil qilinib, ularning amaliy qo'llash imkoniyatlari umumlashtirildi.

XULOSA: Dislaliya nutq nuqsoniga ega maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy madaniyatini shakllantirish metodikasi amaliy mashg'ulotlar jarayonida tovush talaffuzidagi kamchiliklarni bartaraf etish, lug'at boyligini kengaytirish hamda muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratildi. Mashg'ulot davomida bolalarga real nutqiy vaziyatlarga oid topshiriqlar berilib, ularni tahlil qilish va to'g'ri talaffuz asosida fikr bildirish imkoniyati yaratildi. Bu jarayonda nafaqat nutqiy muammo hal qilindi, balki bolalarning nutqiy faoliyatida zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar ham shakllantirildi. Shu tariqa, ishlab chiqilgan metodika maktabgacha ta'lim jarayonida dislaliyaga ega bolalar bilan ishlashda samarali yo'nalish sifatida baholandi.

Kalit so'zlar: dislaliya, nutq nuqsoni, maktabgacha ta'lim, nutqiy madaniyat, fonematik eshituv, artikulyatsion mashqlar, didaktik o'yinlar, logopedik metodika, nutqiy rivojlanish, kommunikativ kompetensiya.

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С НАРУШЕНИЕМ РЕЧИ – ДИСЛАЛИЕЙ

Шаропова Гульноза Шаховиддиновна
Азиатский международный университет

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В дошкольном возрасте последовательное формирование речевого развития ребёнка является одним из важнейших факторов, определяющих его мышление, социальную адаптацию и успешность в образовательном процессе. К сожалению, на практике широко распространены речевые нарушения, такие как дислалия, которые отрицательно влияют на правильное произношение, речевую чёткость и культуру общения детей. Поэтому разработка методики формирования речевой культуры и её внедрение в педагогическую практику является актуальной задачей. Данная методика направлена на работу над звуковым произношением ребёнка, расширение словарного запаса, правильное использование словосочетаний и развитие коммуникативных компетенций.

ЦЕЛЬ: Выявление эффективных методических подходов, которые могут быть использованы в процессе формирования речевой культуры у детей дошкольного возраста с речевым нарушением – дислалией, поддержка речевого развития на основе интенсивных образовательных технологий, а также разработка практических рекомендаций по совершенствованию звукопроизношения, обогащению словарного запаса и развитию коммуникативных компетенций.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В данном исследовании были использованы методы анализа теоретической литературы, анкетирования, беседы и педагогического наблюдения, направленные на изучение процесса формирования речевой культуры у детей дошкольного возраста с речевым нарушением – дислалией. В качестве эмпирического материала были взяты результаты наблюдений за занятиями в дошкольных образовательных учреждениях, беседы с логопедами и воспитателями, а также данные, полученные при изучении речевой деятельности детей. Кроме того, был проведён анализ действующих государственных программ и научных исследований, обобщены возможности их практического применения.

ВЫВОД: Методика формирования речевой культуры у детей дошкольного возраста с речевым нарушением – дислалией была направлена на устранение недостатков звукопроизношения, расширение словарного запаса и развитие коммуникативных навыков в процессе практических занятий. В ходе занятий детям предлагались задания, связанные с реальными речевыми ситуациями, что позволило анализировать их и высказывать мысли на основе правильного произношения. В данном процессе была решена не только речевая проблема, но и сформированы необходимые знания, умения и навыки в речевой деятельности детей. Таким образом, разработанная методика была оценена как эффективное направление в работе с детьми дошкольного возраста, имеющими дислалию, в условиях дошкольного образовательного процесса.

Ключевые слова: дислалия, речевое нарушение, дошкольное образование, речевая культура, фонематический слух, артикуляционные упражнения, дидактические игры, логопедическая методика, речевое развитие, коммуникативная компетенция.

METHODOLOGY FOR FORMING SPEECH CULTURE IN PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH DISORDER – DYSLALIA

Sharopova Gulnoza Shakhoviddin qizi
Asian International University

Annatation.

INTRODUCTION: In preschool age, the consistent formation of a child's speech development is one of the most important factors determining their thinking, social adaptation, and

success in the educational process. Unfortunately, in practice, speech disorders such as dyslalia are widespread, which negatively affect correct pronunciation, speech clarity, and children's culture of communication. Therefore, the development of a methodology for the formation of speech culture and its implementation into pedagogical practice is an urgent task. This methodology is aimed at improving children's sound pronunciation, expanding their vocabulary, ensuring the correct use of word combinations, and developing communicative competencies.

THE GOAL: Identification of effective methodological approaches that can be applied in the process of forming speech culture in preschool children with speech disorders – dyslalia, support of speech development through intensive educational technologies, as well as the development of practical recommendations for improving sound pronunciation, enriching vocabulary, and fostering communicative competencies.

MATERIALS AND METHODS: In this study, methods such as theoretical literature analysis, questionnaires, interviews, and pedagogical observation were employed to examine the process of forming speech culture in preschool children with speech disorders — dyslalia. As empirical material, the results of observations of classes in preschool educational institutions, interviews with speech therapists and educators, as well as data obtained from the study of children's speech activities were used. In addition, an analysis of current state programs and scientific research was carried out, and the possibilities of their practical application were summarized.

CONCLUSION: The methodology for developing speech culture in preschool children with speech disorders – dyslalia was aimed at eliminating pronunciation deficiencies, expanding vocabulary, and fostering communication skills through practical activities. During the sessions, children were offered tasks related to real speech situations, which enabled them to analyze and express their thoughts based on correct pronunciation. This process not only addressed the speech-related issues but also contributed to the formation of essential knowledge, abilities, and skills in children's speech activity. Thus, the developed methodology was evaluated as an effective approach in working with preschool children with dyslalia within the framework of the preschool educational process.

Keywords: dyslalia, speech disorder, preschool education, speech culture, phonemic hearing, articulation exercises, didactic games, logopedic methodology, speech development, communicative competence.

Nutq insonning ijtimoiy faoliyatida muhim vosita bo'lib, u orqali shaxsning tafakkuri, muloqoti va bilish jarayonlari shakllanadi. Bola nutqining to'laqonli rivojlanishi uning psixik taraqqiyoti, ta'lim jarayoni hamda shaxslararo munosabatlarida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, nutqiy buzilishlarning oldini olish va ularni o'z vaqtida bartaraf etish masalasi logopediya fanining dolzarb yo'nalishlaridan biridir.

Nutqiy buzilishlarning keng tarqalgan shakllaridan biri **dislaliya** hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda dislaliya – bu bolaning eshitish qobiliyati va intellekti normal bo'lgan holda ayrim tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilishi, ularni almashtirishi, tushirib qoldirishi yoki buzib aytishi holati sifatida ta'riflanadi. Mazkur nutq nuqsoni asosan maktabgacha yosh davrida namoyon bo'ladi va nutq shakllanishi jarayonida fonetik tizimning yetarlicha mustahkamlanmaganidan dalolat beradi.

Dislaliyaning kelib chiqish sabablari turlicha bo'lib, ular ikki asosiy guruhga ajratiladi:

– **mexanik (organik) omillar** – nutq apparati organlarining anatomik nuqsonlari (tanglay yoriqligi, noto'g'ri tish qatori, qisqa til boylamchasi va boshqalar);

– **funksional omillar** – nutq apparati tuzilishi normal bo'lgan holda tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish. Bu holat, asosan, fonematik eshituvning zaifligi, artikulyatsion apparatning yetarli darajada rivojlanmaganligi, shuningdek, pedagogik va tarbiyaviy omillar bilan bog'liq bo'ladi.

Dislaliya nutq nuqsoniga ega maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy rivojlanish darajasi kuzatuv va tahlil asosida o'rganildi. Tadqiqot jarayonida ularning **tovush talaffuzi, fonematik eshituv darajasi, lug'at boyligi va muloqot ko'nikmalari** muntazam kuzatildi. Dastlabki natijalarda talaffuzdagi nuqsonlar asosan **sonor tovushlar (r, l)** va shovqinli tovushlar (s, sh, z)da

ko'proq uchrashi qayd etildi. Bu, bir tomondan, fonematik eshituvning sustligi, ikkinchi tomondan, artikulyatsion apparatning yetarlicha shakllanmaganligi bilan izohlanadi.

Tajriba mashg'ulotlarida ishlab chiqilgan metodik yondashuvlar – **artikulyatsion gimnastika, fonematik eshituv mashqlari, didaktik o'yinlar va nutqiy vaziyatli topshiriqlar** – muntazam qo'llandi. Bu mashqlar nafaqat tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni shakllantirdi, balki lug'at boyligini kengaytirib, muloqot odobini ham mustahkamladi.

Shuningdek, **ijodiy topshiriqlar** (she'r aytish, hikoya tuzish, rolli o'yinlar) bolalarda nutqiy faollikni oshirish, ifodali nutqni rivojlantirish va nutqiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qildi. Kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, o'yin asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarda yuqori qiziqish uyg'otib, ularni faol muloqotga chorlagan. Bu esa metodikaning motivatsion jihatdan ham samarali ekanini tasdiqlaydi.

Tajriba davomida bolalarning **psixologik holati** ham o'zgarganligi kuzatildi: ular nutqiy faoliyatda o'ziga ishonchliroq bo'lib, tengdoshlari bilan erkinroq muloqot qilishni boshladilar. Shuningdek, bolalarda **ijtimoiy moslashuv** jarayoni tezlashdi va pedagogik muhitga integratsiya darajasi yuqoriladi.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, ishlab chiqilgan metodika:

- talaffuzdagi xatolarni bartaraf etish;
- fonematik eshituvni rivojlantirish;
- lug'at boyligini kengaytirish;
- muloqot madaniyatini shakllantirish;
- bolalarda nutqiy faollikni oshirish kabi asosiy vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirdi.

Metodikaning eng muhim jihati shundaki, u bolalarda **nutqiy madaniyatni shakllantirish bilan bir qatorda, ularni maktab ta'limiga tayyorlash** jarayoniga ham samarali ta'sir ko'rsatdi. Natijalarda yuqori va o'rta darajadagi ko'rsatkichlarning ortishi, past darajadagi ko'rsatkichlarning esa kamayishi metodikaning amaliy ahamiyatini yaqqol tasdiqlaydi. Shuningdek, ota-onalarning jarayonga jalb qilinishi bolaning uy sharoitida ham mashqlarni davom ettirishiga imkon yaratdi. Bu esa metodik yondashuvning **uzluksizligi va izchilligini** ta'minlab, natijalarni mustahkamlashga xizmat qildi.

Tajriba guruhida metodik yondashuvlar qo'llangandan so'ng sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Quyidagi natijalar qayd etildi:

- **yuqori daraja:** tajriba guruhida **26,5%**, nazorat guruhida **20%**.
- **o'rta daraja:** tajriba guruhida **55,5%**, nazorat guruhida **46,5%**.
- **past daraja:** tajriba guruhida **20%**, nazorat guruhida **33,5%**.

Bu ko'rsatkichlar tajriba guruhida metodik yondashuvlar samarali bo'lganini ko'rsatmoqda. Ayniqsa, yuqori va o'rta darajadagi o'sish nazorat guruhiga nisbatan ancha sezilarli bo'lib, past darajadagi bolalar sonining kamaygani metodikaning amaliy ahamiyatini yaqqol tasdiqlaydi.

Olingan natijalar tahlili shuni ko'rsatdiki, dislaliya nutq nuqsoniga ega bolalar bilan ishlashda quyidagi metodik yondashuvlar eng samarali hisoblanadi:

1. Artikulyatsion gimnastika – tovush apparati mushaklarini faollashtirish orqali to'g'ri talaffuzni shakllantiradi.

2. Fonematik eshituv mashqlari – bolalarda tovushlarni farqlash va to'g'ri idrok qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

3. Didaktik o'yinlar – nutqiy faollikni oshiradi, lug'at boyligini kengaytiradi va bolani erkin muloqotga tayyorlaydi.

4. Nutqiy vaziyatli mashqlar – kundalik hayotiy vaziyatlarda to'g'ri talaffuz va nutqiy odobni qo'llash imkoniyatini beradi.

5. Ijodiy faoliyat topshiriqlari – bolalarda mustaqil fikrlash, ifodali nutq va madaniy muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi.

6. Ota-ona, tarbiyachi va logoped hamkorligi – metodikaning samaradorligini belgilovchi eng muhim tashkiliy omil sifatida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, ishlab chiqilgan metodika dislaliya nutq nuqsoniga ega maktabgacha yoshdagi bolalarda:

- **tovush talaffuzini aniq shakllantirish,**
- **lug‘at boyligini kengaytirish,**
- **nutqiy madaniyat elementlarini o‘zlashtirish,**
- **kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga** xizmat qildi.

Natijalar ko‘rsatadiki, mazkur metodik yondashuvlar nafaqat nutqiy nuqsonlarni bartaraf etishga, balki bolalarni maktab ta‘limiga puxta tayyorlash va ularning ijtimoiy moslashuvini ta‘minlashga ham yordam beradi.

Foydalanilgan adabyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida. 2019-yil 16-oktabr // <https://lex.uz/docs/4543266>
2. Ayupova, Sh.A. Logopediya. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2006. – 240 b.
3. Mo‘minova, L. Maxsus psixologiya. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2010. – 228 b.
4. Ganjiyev F.F. Maktabgacha ta‘lim tashkiloti tarbiyachilarida ijtimoiy psixologik kompetentlik omillarining namoyon etilishi va rivojlanishi: Psixologiya falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Buxoro, 2021. – B. 116-117 b.
5. **Nazirova G.M.** Maktabgacha ta‘lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni takomillashtirish: Avtoreferat. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD). – T., 2019. – 45 b.
6. Mo‘minova L., Kabulova R., Pulatova S. Maktabgacha ta‘lim muassasalarining katta va maktabga tayyorlov guruh bolalari nutqini xalq o‘yinlari asosida rivojlantirish texnologiyasi. – T.: “Fan va texnologiya”, 2014, – 72 b.
7. *UNESCO. World Conference on Early Childhood Care and Education.* Olingan manba: <https://www.unesco.org/en/articles/early-childhood-education> (murojaat holati: 22.04.2022).

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Sharopova Gulnoza Shaxoviddin qizi

Osiyo xalqaro universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi

gulnozasharopova73@gmail.com

BADIIY MATNLARNI O'QIB TUSHUNISH JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KOGNITIV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH TEKNOLOGIYASI

Maxmudova Nigora Hikmatovna
Osiyo xalqaro universiteti

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida badiiy matnlarni o'qib tushunish orqali kognitiv ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda o'quvchilarning fikrlash, analiz qilish, xotira, diqqat va tafakkur kabi kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishda badiiy matnlarning ahamiyati hamda amaliy yondashuvlar ko'rib chiqilgan.

MAQSAD: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogic xususiyatlarini ilmiy tahlil qilish

MATERIALLAR VA METODLAR: Zamonaviy ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv (bilish) ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, badiiy matnlar orqali o'quvchilarning o'qish, tushunish, mantiqiy fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biridir.

Boshlang'ich sinf bu o'quvchining shaxs sifatida shakllanishi va bilim olishga asosiy qadam qo'yadigan bosqich bo'lib, bu davrda beriladigan ta'lim mazmuni nafaqat bilim, balki fikrlash va idrok jarayonlarini ham faollashtirishi zarur.

XULOSA: Badiiy matnlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv ko'nikmalarini rivojlantirish ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, voqealarga baho berish va qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ta'limda zamonaviy yondashuvlar va texnologiyalardan foydalanish bu jarayonni yanada samarali qiladi. Pedagog o'qituvchi sifatida o'quvchilarning yoshiga mos, qiziqarli va mazmunli matnlarni tanlash hamda ular ustida faol fikr yuritishga undovchi uslublarni qo'llashi lozim.

Kalit so'zlar: kognitiv ko'nikma, badiiy matn, boshlang'ich sinf, o'qib tushunish, o'quv texnologiyasi, tafakkur, fikrlash.

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ КОГНИТИВНЫХ УМЕНИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ЧТЕНИЯ И ПОНИМАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ

Махмудова Нигора Хикматовна
Азиатский международный университет

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматриваются вопросы формирования и развития познавательных способностей учащихся начальной школы посредством чтения и понимания художественных текстов. В исследовании рассматривается значение художественных текстов и практических подходов в развитии таких познавательных способностей учащихся, как мышление, анализ, память, внимание и рассуждение.

ЦЕЛЬ: Научный анализ педагогических особенностей развития познавательных способностей учащихся начальной школы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Формирование познавательных (когнитивных) способностей учащихся начальной школы имеет большое значение в современном образовательном процессе. В частности, развитие у учащихся навыков чтения, понимания, логического мышления и анализа посредством чтения художественных текстов является одной из актуальных задач современной педагогики.

Начальная школа – это этап становления личности ученика и ключевой этап получения знаний, и образовательный контент, предоставляемый в этот период, должен активизировать не только познавательные, но и мыслительные процессы, а также процессы восприятия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Развитие познавательных навыков учащихся начальной школы посредством художественных текстов важно для формирования у них навыков самостоятельного мышления, анализа, оценки событий и принятия решений. Использование современных подходов и технологий в образовании повышает эффективность этого процесса. Учитель должен подбирать интересные и содержательные тексты, соответствующие возрасту учащихся, и использовать методы, стимулирующие активное размышление над ними.

Ключевые слова: познавательные навыки, художественный текст, начальная школа, понимание прочитанного, образовательные технологии, мышление, мышление.

TECHNOLOGY FOR DEVELOPING COGNITIVE SKILLS OF PRIMARY STUDENTS IN THE PROCESS OF READING AND COMPREHENSION OF ARTISTIC TEXTS

Makhmudova Nigora Hikmatovna
Asian International University

Annatation.

INTRODUCTION: This article discusses the issues of forming and developing cognitive skills in primary school students through reading and understanding literary texts. The study examines the importance of literary texts and practical approaches in developing students' cognitive abilities such as thinking, analysis, memory, attention, and reasoning.

THE GOAL: Scientific analysis of the pedagogical features of developing cognitive skills in primary school students

MATERIALS AND METHODS: The formation of cognitive (cognitive) skills of primary school students is of great importance in the modern educational process. In particular, the development of students' reading, understanding, logical thinking, and analysis skills through literary texts is one of the urgent tasks of modern pedagogy.

Primary school is a stage in the formation of a student as a person and a key step in acquiring knowledge, and the educational content provided during this period should activate not only knowledge, but also thinking and perception processes.

CONCLUSION: Developing cognitive skills of primary school students through literary texts is important in forming their independent thinking, analysis, evaluation of events and decision-making abilities. The use of modern approaches and technologies in education makes this process more effective. As a teacher, the teacher must select interesting and meaningful texts appropriate for the age of students and use methods that encourage active thinking about them.

Keywords: cognitive skills, literary text, primary school, reading comprehension, educational technology, thinking, thinking.

Zamonaviy ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv (bilish) ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, badiiy matnlar orqali o'quvchilarning o'qish, tushunish, mantiqiy fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biridir.

Boshlang'ich sinf bu o'quvchining shaxs sifatida shakllanishi va bilim olishga asosiy qadam qo'yadigan bosqich bo'lib, bu davrda beriladigan ta'lim mazmuni nafaqat bilim, balki fikrlash va idrok jarayonlarini ham faollashtirishi zarur.

1. Kognitiv ko'nikmalar tushunchasi va uning tarkibiy qismlari

Kognitiv ko'nikmalar – bu o'quvchining bilimni qabul qilish, qayta ishlash va amalda qo'llay olish qobiliyatini bildiradi. U quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- Diqqatni jamlay olish
- Esda saqlash (xotira)
- Tahlil qilish
- Taqqoslash va umumlashtirish
- Mantiqiy fikrlash
- Muammoni hal qilish

Bu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun badiiy matnlar katta imkoniyat yaratadi, chunki ularning mazmuni ko'pincha o'quvchining ongida tasavvur va tahlil qilish jarayonini talab qiladi.

2. Badiiy matnlar asosida o'quvchilarda kognitiv ko'nikmalarni shakllantirish imkoniyatlari

Badiiy matnlar o'quvchini obrazli tafakkurga olib kiradi, xarakterlar, voqealar ketma-ketligi orqali o'quvchi muayyan fikrni tahlil qilishga, sabab-oqibat aloqalarini tushunishga o'rganadi. Quyidagi yondashuvlar bu jarayonda samarali bo'lishi mumkin:

- **Savol-javob texnologiyasi:** O'qilgan matn asosida savollar berish orqali o'quvchining matnni tushunish darajasi va tafakkur jarayoni faollashtiriladi.
- **Klaster usuli:** Asosiy g'oya yoki qahramon atrofida fikrlar xaritasi tuzish orqali tahlil qilish ko'nikmasi rivojlanadi.
- **Rangli tafakkur texnologiyasi:** De Bono usullaridan foydalanib, o'quvchi matnni turli nuqtai nazardan tahlil qiladi.
- **Rolga kirish va sahnalashtirish:** Matn mazmunini obrazli ifodalash orqali eslab qolish va empatiya rivojlanadi.

3. Didaktik vositalar va zamonaviy texnologiyalar

Boshlang'ich sinflarda badiiy matn bilan ishlashda quyidagi vositalardan foydalanish samarali hisoblanadi:

- Interfaol taxta va vizual materiallar
- Multimediali slaydlar
- Matnga asoslangan viktorinalar va testlar
- QR-kodli topshiriqlar (masalan, matnni o'qib, savollarga javoblarni topish uchun skan qilish)

4. Amaliy misollar

Misol uchun, 2-sinf o'quvchilariga Anvar Obidjonning “Qizil qalpoqcha” ertagi asosida quyidagi topshiriqlar beriladi:

- Qahramonlarning harakatlariga baho bering. Kimning xatti-harakati sizga yoqdi?
- Hikoyada qanday voqealar ketma-ket bo'lib o'tdi?
- Nega Qizil qalpoqchaning onasi uni o'rmonga yubordi? Bu qaror to'g'rimi?

Ushbu topshiriqlar o'quvchining fikrini mustaqil ifodalashi, sabab-oqibat bog'liqligini tushunishi va xotirasini faollashtirishga xizmat qiladi.

Badiiy matnlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv ko'nikmalarini rivojlantirish ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, voqealarga baho berish va qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ta'limda zamonaviy yondashuvlar va texnologiyalardan foydalanish bu jarayonni yanada samarali qiladi. Pedagog o'qituvchi sifatida

o'quvchilarning yoshiga mos, qiziqarli va mazmunli matnlarni tanlash hamda ular ustida faol fikr yuritishga undovchi uslublarni qo'llashi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. G'ofurov K. va boshqalar. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – T.: “O'qituvchi”, 2022.
2. De Bono E. “Rangli tafakkur texnologiyasi”. – London, 2014.
3. Vygotskiy L.S. “Psixologik taraqqiyot nazariyalari”. – Moskva, 2002.
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha.
5. Pedagogik texnologiyalar. O'quv qo'llanma. – T.: TDPU, 2023

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Maxmudova Nigora Hikmatovna

Osiyo xalqaro universiteti,

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ СИЛОВЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ В СТАНОВОЙ ТЯГЕ

Хасанов Рустам Адизович
Старший преподаватель кафедры
«Спортивная деятельность»
Бухарского государственного университета

Аннотация: В настоящее время специалистам по физической культуре и спорту предлагается много информации о различных средствах, методах и методических приемах, рекомендуемых для развития силы. Большинство из них в той или иной мере могут быть использованы занимающимися атлетической гимнастикой.

Annotatsiya: Hozirgi vaqtda jismoniy tarbiya va sport mutaxassislariga kuchni rivojlantirish uchun tavsiya etilgan turli xil vositalar, usullar va metodik usullar haqida juda ko'p ma'lumotlar taklif etiladi. Ularning ko'pchiligidan ma'lum darajada atletika gimnastikasi bilan shug'ullanadiganlar foydalanishi mumkin.

Abstract: At present, physical education and sports specialists are offered a lot of information about various means, methods and methodical techniques recommended for developing strength. Most of them can be used to some extent by those involved in athletic gymnastics.

Ключевые слова: Классификация, научно-обоснованные классифици-рованные упражнения, предельные отягощения.

Один из основоположников теории физического воспитания А.Д. Нови-ков считал, что общая систематика физических упражнений должна быть суммой для всех звеньев системы физического воспитания, в противном случае, она теряет свое научно-практическое значение.

Систематика физических упражнений, как важнейшее условие их педаго-гического использования является одним из главных элементов системы физического воспитания.

Классификация, в любом виде, физических упражнений, в спорте играет существенную роль в определении объективности получаемой организмом спортсмена нагрузки по объему и интенсивности в ходе тренировочного процесса.

Известно, что в силовом троеборье применяются в основном те же упражнения, со штангой, что и тяжелой атлетике, для которой уже разрабо-тали научно-обоснованные классифицированные упражнения основанное на принципах, предложенных теорией физического воспитания для всех видов спорта. Однако силовое троеборье по сравнению с тяжелой атлетикой имеет существенное отличие не только по спортивной технике, но и по методике подготовки, в связи, с чем этот вид спорта развивает специфическую силу характерную для «лифтеров».

Согласно классификации в тяжелой атлетике, применительно к силовому троеборью в первую группу входят соревновательные упражнения. Приседа-ния, жим, лежа на горизонтальной скамье и тяга.

Вторая группа объединяет специально подготовленные подводящие упражнения, которые распространяются на несколько групп:

- подводящие упражнения для приседания;
- подводящие упражнения для жима лежа;
- подводящие упражнения для тяги.

Наиболее широко распространенных упражнений во второй группе, для тяги, применяемых спортсменами в тренировочном процессе следующие.

В значительной степени упражнения второй группы близки по своей координации к первой группе, кроме того, все они выполняются с большим отягощением, которые способствуют выполнению работы большой мощности. Таким образом, эта группа

упражнений являются основными в подготовке спортсменов, так как одновременно влияют как на развитие специфических, физических качеств, так и на совершенство высшего технического мастерства спортсменов в современных упражнениях.

В третьей группе упражнений концентрируются дополнительные развивающие упражнения. Они выполняются не только со штангой, но и на тренажерах, с использованием гирь и других отягощений.

Развивающие упражнения в большинстве своем оказывают локальное воздействие, из-за своеобразной структуры техники, если выполняются с относительно небольшим весом (отягощением), отсюда развиваемая при этом мощность сравнительно невелика.

Упражнения рассматриваемой группы по техническим параметрам могут значительно отличаться от структуры соревновательных упражнений. В связи с этим развивающие упражнения служат дополнительным средством в подготовке спортсменов.

Таким образом, с целью более объективной оценки и учета тренировочного процесса, воздействия испытываемого организма спортсмена в результате упражнений первой и второй группой, их нагрузку надо считать основной, а нагрузку третьей группы дополнительной.

Сравнительно, основные и дополнительные нагрузки должны учитываться и анализироваться отдельно.

В настоящее время специалистам по физической культуре и спорту предлагается много информации о различных средствах, методах и методических приемах, рекомендуемых для развития силы. Большинство из них в той или иной мере могут быть использованы занимающимися атлетической гимнастикой.

Метод максимальных усилий. Если упражнение с каким-либо отягощением спортсмен выполняет в одном подходе 1, максимум 3 раза (и больше не может), значит, он использует метод максимальных усилий. Для занимающихся атлетизмом с целью выступления в соревнованиях по силовому троеборью этот метод является одним из основных. Как часто можно использовать предельные и около предельные отягощения в тренировочном процессе? Универсальных рекомендаций не существует. Есть, однако, данные, которые позволяют заключить, что чем чаще тренируется атлет с максимальными весами, тем больше у него прирост силы. Ограничения связаны в основном с переносимостью нагрузок. Одни атлеты после тренировки с предельными отягощениями могут повторить ее в течение ближайшей недели, другим, чтобы “отойти” от таких нагрузок, требуется около месяца. Вывод об эффективности применения метода максимальных усилий для силового направления атлетизма базируется на обобщении соответствующего опыта тренировки и на известных материалах исследований в тяжелой атлетике.

Более того, в тренировочном процессе, по-видимому, проявляется закономерность общебиологического характера. Это подтверждают результаты исследований в различных видах спорта. В легкой атлетике выявлена прямая зависимость спортивных результатов от интенсивности и объема интенсивной части тренировки. Отсюда можно сделать вывод: чем чаще используется метод максимальных усилий в тренировочном процессе, тем выше темпы увеличения силы. Однако использовать эту закономерность далеко не просто.

Основные средства и методы развития силовых показателей в становой тяге.			
Методы развития силы	Краткая характеристика методов	Дозировка	Методические Рекомендации
Метод максимальных усилий (ММУ)	При использовании этого метода упражнения выполняются с предельными или околопредельными отягощениями. Основной вес отягощений 1-3 ПМ*	При лучшем результате в тяге 100 кг жим лежа: 85 кг x 2, 90 x 1, 95 x 1	При использовании данного метода прирост мышечной массы маловероятен. Среди традиционных методов ММУ - один из самых эффективных для увеличения силы
Метод повторных усилий (МПУ)	Основная характеристика метода: при его использовании упражнения с предельными отягощениями выполняются с предельным количеством повторений в 1 подходе.	Становая тяга в 3 подходах по 8-12 раз. Рекомендуемый диапазон отягощений - 4-12 ПМ	Вес подбирается таким образом, чтобы последнее повторение в каждом подходе выполнялось на пределе. Используется МПУ (особенно в диапазоне отягощений 6-10 ПМ) сопровождается приростом мышечной массы
Использование статических (изометрических) упражнений	Статические упражнения - это такие физические упражнения, в которых мышечные напряжения не сопровождаются какими-либо перемещениями спортсмена и (или) снаряда. Эти упражнения выполняются с максимальным напряжением.	Максимальное приложение усилий к штанге с заведомо неподъемным весом. длительностью 5-6 с в каждом подходе. В занятии статические упражнения не должны занимать более 10-15 мин.	Использование статических упражнений в неизменном виде более 1-2 месяцев не рекомендуется. Статические упражнения в меньшей степени способствуют мышечной гипертрофии, чем динамические.
Упражнения в уступающем режиме*	Упражнения в уступающем режиме рекомендуется выполнять с отягощениями 105 - 190% от максимальных достижений в соответствующих упражнениях преодолевающего характера*	Медленное опускание штанги до касания груди на "станке" для жима лежа. При лучшем результате в жиме лежа - 100 кг, вес отягощения для опускания в уступающем режиме должен быть не менее 105 кг. В и.п. штанга возвращается партнерами.	Сведения о возможном влиянии на прирост мышечной массы противоречивы

Список использованной литературы:

1. “Методически рекомендации для педагогов - наставников по работе с молодыми специалистами”. Учебное пособие 2019 год.
- 2.R.S. Baymuradov “Milliy sport o‘yinlarini tashkil etish muammosi bo‘yicha adabiyotlar tahlili”. SCIENCE AND EDUCATION // SCIENTIFIC JOURNAL, ISSN 2181-0842,VOLUME 3, ISSUE 4 APRIL 2022.1333-1342bet.
- 3.R.S. Baymuradov, Z.Boboeva “Sportchilarning emotsional holatlari diagnostikasi”. SCIENCE AND EDUCATION // SCIENTIFIC JOURNAL, ISSN 2181-0842,VOLUME 3, ISSUE 4 APRIL 2022.1326-1333bet.
4. R.S. Baymuradov, Ya.Z.Fayziev “Development of a physically healthy generation” WEB OF SCIENTIST : INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 1, Jan., 2022
- 5.П.С.Баймурадов “Роль психического здоровья в развитии творческого потенциала” Вестник интегративной психологии // Журнал для психологов. Вып. 26. /Под ред. В.В.Козлова, Ш.Р. Баратова, М.Н. Усмановой. – Бухара-Ярославль: МАПН, 2022. 28-31 стр.
- 6.П.С.Баймурадов, М.Бахшуллаева,З.Бобоева “Особенности спортивной мотивации у спортсменов с ограниченными возможностями здоровья” Вестник интегративной психологии // Журнал для психологов. Вып. 26. /Под ред. В.В.Козлова, Ш.Р. Баратова, М.Н. Усмановой. – Бухара-Ярославль: МАПН, 2022. 25-38 стр.
7. М. М. Тураев, Р. С. Баймурадов, Я. З. Файзиев “Интерактивные методы физического воспитания в вузах” стр. 132, Педагогическое образование и наука 2020 год, №3.
- 8.R.S.Baymuradov, “Yosh mutaxassislarni shakllantirishda o‘qituvchi-murabbiyning roli”. Pedagogik akmeologiya. Xalqaro ilmiy-metodik jurnal 6(8) 2024 yil 37-42 bet.
- 9.Р.С.Баймурадов, Н.Насимова “Индивидуальная работа гарантия успеха деятельности учителя”. Педагогик акмеология. Халқаро илмий-методик журнал 1(9) 2024 йил 73-80 бет.
10. И.И.Бурнашев “Применение системного подхода преподавания спортивно-педагогических дисциплин в процессе подготовки специалистов физической культуры”. Тезисы научно-практической конференции.2002 год.
- 11.И.И.Бурнашев, Т.Ибатулин “Анализ соревновательной деятельности юных баскетболистов различных игровых функций” Тезисы научно-практической конференции. 2010 год.
12. R.S.Baymuradov, N.I.Nasimova “Mutaxassislik fanlaridan nazariy bilimlarni oshirishda pedagogik texnologiyalarni qo‘llash samaradorligi” Zamonaviy jismoniy tarbiya va sportda: integratsiya, evolyutsiya, modernizatsiya, fan va ta‘limni rivojlantirish yo‘llari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, Buxoro, 2024 yil 22 noyabr, 72-75bet.
13. R.S.Baymuradov “Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashqlarining yoshga mos holda o‘tkazishning o‘sga xosligi” Zamonaviy jismoniy tarbiya va sportda: integratsiya, evolyutsiya, modernizatsiya, fan va ta‘limni rivojlantirish yo‘llari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, Buxoro, 2024 yil 22 noyabr, 115-117bet.
14. R.S.Baymuradov, F.S.Ramazonova “Xotin-qizlar sportini rivojlantirish: muammo va yechimlar” Zamonaviy jismoniy tarbiya va sportda: integratsiya, evolyutsiya, modernizatsiya, fan va ta‘limni rivojlantirish yo‘llari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, Buxoro, 2024 yil 22 noyabr, 267-270bet.
- 15.R.S.Baymuradov “Pedagogik amaliyot davrida talabalarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish y o‘llari” Zamonaviy jismoniy tarbiya va sportda: integratsiya, evolyutsiya, modernizatsiya, fan va ta‘limni rivojlantirish yo‘llari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, Buxoro, 2024 yil 22 noyabr, 329-332bet.

РАЗВИТИЕ СИЛЫ В ПОДГОТОВКЕ МЕТАТЕЛЕЙ КОПЬЯ

Баймурадов Раджаб Сайфитдинович
Доцент кафедры «Спортивная деятельность»
Бухарского государственного университета.

Аннотация: Метание копья один из древнейших видов спорта. Результат в метании копья зависит от многих факторов, уровня технической и физической подготовки, условий проведения соревнований и спортивного инвентаря. Для достижения высоких спортивных результатов необходимо обращать огромное внимание на развитие двигательных качеств.

Не малую роль в подготовке метателей играет такое качество как сила. При перспективном планировании необходимо грамотно расставлять акценты, и распределять периоды подготовки.

Annotatsiya: Nayza uloqtirish eng qadimgi sport turlaridan biridir. Nayza uloqtirishda natija ko'p omillarga, texnik va jismoniy tayyorgarlik darajasiga, musobaqa sharoiti va sport jihozlariga bog'liq. Yuqori sport natijalariga erishish uchun vosita mahoratini rivojlantirishga katta e'tibor berish kerak. Uloqtiruvchilarni tayyorlashda kuch kabi sifat muhim rol o'ynaydi. Oldindan rejalashtirishda urg'ularni to'g'ri joylashtirish va mashg'ulot davrlarini taqsimlash kerak.

Abstract: Javelin throwing is one of the oldest sports. The result in javelin throwing depends on many factors, the level of technical and physical training, competition conditions and sports equipment. To achieve high sports results, it is necessary to pay great attention to the development of motor skills. Such quality as strength plays a significant role in the preparation of throwers. When planning ahead, it is necessary to correctly place accents and distribute training periods.

Ключевые слова: развитие силы, «Быстрых» мышечных волокон, мышцы ног из «Медленных».

В данной статье рассмотрены аспекты эффективного построение тренировочного занятия и дозирования различных упражнений для развития силы у метателей, на этапах углубленной специализации и спортивного совершенствования. Развитие силы особенно на ранних этапах подготовки является неотъемлемой частью тренировочного процесса, так как при выполнении технической работы большая часть нагрузки приходится на опорно-двигательный аппарат метателя. При выполнении упражнений с использованием основного или вспомогательных снарядов, различных подводящих и имитационных упражнений, силовая подготовленность спортсмена влияет на качество и количество выполненной работы. Развитие силы включает в себя: работу с отягощениями и упражнения с собственным весом. При построении годового тренировочного цикла большую часть упражнений направленных на развитие силы целесообразно использовать в подготовительном периоде. Во время соревновательного периода объем силовой работы на тренировочном занятии должна быть снижена так как развитие силы требует больших энергетических затрат и полного восстановления до соревнований добиться невозможно.

При развитии такого качества как сила нужно быть очень осторожным в выборе средств и методов подготовки, не пренебрегать подготовительными упражнениями и не гоняться за весами. Большое внимание обращать на правильность выполнения упражнения и страховке. Большое количество травм особенно у спортсменов новичков и спортсменов низкой спортивной квалификации возникает при неправильном техническом выполнении упражнений с отягощениями или страховке. Следует прислушиваться к спортсмену, научить

его правильно определять свои возможности, иногда лишний килограмм добавленный к максимальному весу может привести к нежелательной травме и как следствие откинуть его на несколько месяцев назад и возможно пропустить соревновательный сезон. Во время тренировочного занятия при распределении нагрузки следует учитывать количество мышечных групп участвующих в работе, не желательно на одной тренировке задействовать большое количество мышечных групп так как помимо большого физического утомления присутствует и психологическое утомление. Следует учитывать что для полного восстановления большим группам мышц нужно больше времени по последним данным не менее 48 часов. Соответственно нагружая одну и ту же группу мышц день за днем мы

фактически не даем ей восстановиться, что и приводит в последствии в отставании как в приросте весов так и снижение результата в основном упражнении. Для более качественного тренировочного прогресса следует использовать вариативный метод. При использовании вариативного метода в подготовке метателей следует учитывать специфику мышечных групп так: мышцы груди состоят в основном из так называемых «Быстрых» мышечных волокон когда мышцы ног из «Медленных». Лабораторным и практическим путем доказано что для эффективного развития силы «Быстрых» волокон необходимо использовать большие веса 90-95% от максимального но ограничивать количество повторений в одном подходе 3-4, пример : жим штанги из положения лежа не более 3-4 повторений, когда в упражнении приседание со штангой на плечах использовать веса 70-80% от максимального но выполнять 8-10 повторений в одном подходе. Именно при применении данной схемы происходит более эффективный прирост силовых показателей. Но при повторении 5-6 циклов было замечено снижение роста силы и даже некоторое снижение силовых показателей что приводит к выводу что для последующего увеличения силовых показателей нужно использовать вариации. Для более удобного освещения принципа будем использовать следующие обозначения: серия из 3-4 повторений- А, серия из 8-10 повторений- Б. При смене режимов работы по принципу одна неделя А вторая Б наблюдался нестойкий эффект и результат в силе не давал прирост в основном упражнении. Были рассмотрены схемы : ААА, БББ, АБА, БАБ , ААБ, ББА.

Наибольшую эффективность для повышения силы мышц груди показала схема ААБ то есть два тренировочных занятия проводились с тяжелым весом штанги и одно со средним. Для повышения силы ног более эффективной оказалась схема ББА где два занятия проводилось со средними весами и одно с большими. При использовании этой схемы был достигнут максимальный стабильный прирост силы на протяжении всего подготовительного периода.

Помимо основных упражнений направленных на развитие силы у метателей важно использовать и вспомогательные упражнения, причем в подготовке спортсменов более высокого уровня количество специальных упражнений

для развития силы увеличивается. Но нельзя забывать о том что метатель это не пауэрлифтер и основной задачей является не подъем огромных весов а возможность применить набранную силу в основном упражнении. Поэтому в тренировочном процессе необходимо выделять достаточно времени для развития “взрывной силы”. И именно умение применить достигнутые силовые показатели в основном упражнении т. е в метании копья отличают метателей высокого уровня.

Список использованной литературы:

1. Попов В.А. Методическое пособие: «Развитие физических качеств метателя копья» 2015год.

2. “Методически рекомендации для педагогов - наставников по работе с молодыми специалистами”. Учебное пособие 2019 год.

3. R.S. Baymuradov, Ya.Z.Fayziev “Development of a physically healthy generation” WEB OF SCIENTIST : INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 1, Jan., 2022

4.Р.С.Баймурадов “Роль психического здоровья в развитии творческого потенциала” Вестник интегративной психологии // Журнал для психологов. Вып. 26. /Под ред. В.В.Козлова, Ш.Р. Баратова, М.Н. Усмановой. – Бухара-Ярославль: МАПН, 2022. 28-31 стр.

5.Р.С.Баймурадов, М.Бахшуллаева,З.Бобоева “Особенности спортивной мотивации у спортсменов с ограниченными возможностями здоровья” Вестник интегративной психологии // Журнал для психологов. Вып. 26. /Под ред. В.В.Козлова, Ш.Р. Баратова, М.Н. Усмановой. – Бухара-Ярославль: МАПН, 2022. 25-38 стр.

6. М. М. Тураев, Р. С. Баймурадов, Я. З. Файзиев “Интерактивные методы физического воспитания в вузах” стр. 132, Педагогическое образование и наука 2020 год, №3.

7.Р.С.Баймурадов, Н.Насимова “Индивидуальная работа гарантия успеха деятельности учителя”. Педагогик акмеология. Халқаро илмий-методик журнал 1(9) 2024 йил 73-80 бет.

8. И.И.Бурнашев “Применение системного подхода преподавания спортивно-педагогических дисциплин в процессе подготовки специалистов физической культуры”. Тезисы научно-практической конференции.2002 год.

9.И.И.Бурнашев, Т.Ибатулин “Анализ соревновательной деятельности юных баскетболистов различных игровых функций” Тезисы научно-практической конференции. 2010 год.

KEKSALIK DAVRIDAGI YOLG'IZLIKNI BOSHDA KECIRISHNING IJTIMOY PSIXOLOGIK OMILLARI

Ikromova Sitora Akbarovna

Osiyo xalqaro universiteti

Annotatsiya

KIRISH: Keksalik davrida yolg'izlik (subyektiv ijtimoiy ajralganlik hissi) shaxsning emotsional farovonligi, jismoniy salomatligi va ijtimoiy faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mehnatdan ketish, turmush o'rtog'ini yo'qotish, farzandlarning migratsiyasi, sog'liqdagi cheklolar va ijtimoiy tarmoqlarning torayishi kabi omillar bu hissiyotning kuchayishiga sabab bo'ladi. Mahalliy kontekstda — mahalla institutining kuchi, avlodlararo muloqot sifati, ijtimoiy xizmatlar qamrovi, shahar–qishloq tafovutlari va raqamli savodxonlik darajasi yolg'izlik tajribasini belgilovchi muhim determinantlardir. Ilmiy va amaliy nuqtai nazardan bu omillarni tizimli o'lchash, ular o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash va maqsadli profilaktik hamda psixokorreksion dasturlarni ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi.

MAQSAD: Tadqiqotning maqsadi keksalik davridagi yolg'izlikni boshdan kechirishga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni (ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, sog'liq holati, oilaviy va jamoaviy aloqalar, raqamli aloqa amaliyoti va demografik xususiyatlar) aniqlash, ularning nisbiy ulushi va o'zaro munosabatlarini baholash, shuningdek, amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MATERIAL VA METODLAR: Ushbu tadqiqotda nazariy manbalarni tahlil qilish, so'rovnomalar va suhbat metodlari, shuningdek, amaliy psixologik dasturlar tahlili asosida ma'lumotlar to'plandi va umumlashtirildi. Empirik material sifatida keksalar bilan olib borilgan suhbatlardan va mavjud ilmiy tadqiqotlardan foydalanildi.

XULOSA: Keksalikdagi yolg'izlik shaxsiy (ruhiy va jismoniy salomatlik, rezyilyensiya), mikrosotsial (oilalar, do'stlar, mahalla), makrosotsial (ijtimoiy xizmatlar qamrovi, migratsiya oqimlari, iqtisodiy barqarorlik) va texnologik (raqamli aloqa amaliyoti) omillarning uzviy uyg'unligida shakllanadi. Tadqiqot natijalari kutilishicha, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash yuqori bo'lgan, oilaviy va jamoaviy aloqalari muntazam, jismonan faol, ruhiy salomatligi barqaror va raqamli muloqotdan maqsadli foydalanuvchi keksalarda yolg'izlik darajasi past bo'ladi. Shahar va qishloq aholisi o'rtasida sezilarli tafovutlar aniqlanishi mumkin, chunki xizmatlar qamrovi, transport va kommunikatsiya imkoniyatlari ularning ijtimoiy hayotida turlicha rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: keksalik, yolg'izlik, ijtimoiy-psixologik omillar, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, rezyilyensiya, ruhiy salomatlik, jismoniy salomatlik, mahalla tizimi, migratsiya, raqamli aloqa, faol qarilik, psixologik xizmatlar, ijtimoiy inklyuziya.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПЕРЕЖИВАНИЯ ОДИНОЧЕСТВА В ПОЖИЛОМ ВОЗРАСТЕ

Икромова Ситора Акбаровна

Азиатский международный университет

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В пожилом возрасте одиночество (субъективное чувство социальной изоляции) напрямую влияет на эмоциональное благополучие, физическое здоровье и социальную активность личности. Уход с работы, потеря супруга, миграция детей,

ограничения в здоровье и сужение социальных контактов становятся причинами усиления этого чувства. В местном контексте — сила махаллинского института, качество межпоколенческого общения, охват социальных услуг, различия между городом и деревней, а также уровень цифровой грамотности являются важными детерминантами переживания одиночества. С научной и практической точки зрения системное измерение этих факторов, выявление их взаимосвязей и разработка целевых профилактических и психокоррекционных программ являются актуальной задачей.

ЦЕЛЬ: Цель исследования заключается в выявлении социально-психологических факторов, влияющих на переживание одиночества в пожилом возрасте (социальная поддержка, состояние здоровья, семейные и общественные отношения, практика цифровой коммуникации и демографические особенности), в оценке их относительной доли и взаимосвязей, а также в разработке практических рекомендаций.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В данном исследовании данные были собраны и обобщены на основе анализа теоретических источников, методов анкетирования и интервью, а также анализа практических психологических программ. В качестве эмпирического материала использовались интервью с пожилыми людьми и существующие научные исследования.

ВЫВОДЫ: Одиночество в пожилом возрасте формируется во взаимосвязи личностных факторов (психическое и физическое здоровье, резильентность), микросоциальных факторов (семья, друзья, махалля), макросоциальных факторов (охват социальных услуг, миграционные потоки, экономическая стабильность) и технологических факторов (практика цифровой коммуникации). Ожидается, что у пожилых людей с высоким уровнем социальной поддержки, регулярными семейными и общественными контактами, достаточной физической активностью, устойчивым психическим здоровьем и целенаправленным использованием цифровой коммуникации уровень одиночества будет низким. Между городскими и сельскими жителями могут выявляться значительные различия, так как охват услуг, транспорт и коммуникационные возможности играют различную роль в их социальной жизни.

Ключевые слова: пожилой возраст, одиночество, социально-психологические факторы, социальная поддержка, резильентность, психическое здоровье, физическое здоровье, система махалли, миграция, цифровая коммуникация, активное старение, психологические службы, социальная инклюзия.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF EXPERIENCING LONELINESS IN OLD AGE

Sitora Akbarovna Ikromova
Asian International University

Annotation

INTRODUCTION: In old age, loneliness (a subjective feeling of social isolation) directly affects an individual's emotional well-being, physical health, and social activity. Retirement, loss of a spouse, children's migration, health limitations, and the narrowing of social networks contribute to the intensification of this feeling. In the local context, the strength of the mahalla institution, the quality of intergenerational communication, the coverage of social services, urban–rural differences, and the level of digital literacy are key determinants of experiencing loneliness. From both a scientific and practical perspective, systematically measuring these factors, identifying their interrelations, and developing targeted preventive and psychocorrectional programs are urgent tasks.

THE GOAL: The aim of the study is to identify the socio-psychological factors influencing the experience of loneliness in old age (social support, health status, family and community relations, digital communication practices, and demographic characteristics), to assess their relative contribution and interrelationships, and to develop practical recommendations.

MATERIALS AND METHODS: In this study, data were collected and summarized through the analysis of theoretical sources, survey and interview methods, as well as the analysis of applied psychological programs. As empirical material, interviews conducted with elderly people and existing scientific studies were used.

CONCLUSION: Loneliness in old age is shaped by the interplay of personal factors (mental and physical health, resilience), microsocial factors (family, friends, community), macrosocial factors (coverage of social services, migration flows, economic stability), and technological factors (digital communication practices). The results are expected to show that elderly individuals with strong social support, regular family and community relations, sufficient physical activity, stable mental health, and purposeful use of digital communication experience lower levels of loneliness. Significant differences may be found between urban and rural populations, as the coverage of services, transportation, and communication opportunities play different roles in their social life.

Keywords: old age, loneliness, socio-psychological factors, social support, resilience, mental health, physical health, mahalla system, migration, digital communication, active aging, psychological services, social inclusion.

Keksalik davri inson hayotida eng muhim psixologik bosqichlardan biri bo'lib, bu davrda ijtimoiy munosabatlarning qisqarishi, sog'liq bilan bog'liq muammolar va oilaviy aloqalarning o'zgarishi natijasida yolg'izlik hissi kuchayishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, past rezyilyensiyaga ega bo'lgan shaxslar yolg'izlikni yanada og'irroq kechiradi va bu ularning depressiya hamda bezovtalik darajasini oshiradi (Russell, 1996; Hawkley & Cacioppo, 2010). Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash esa yolg'izlikka qarshi eng muhim himoya omillaridan biri bo'lib, Germaniyada olib borilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, oila va do'stlardan muntazam qo'llab-quvvatlash olgan keksalar ruhiy salomatligini yaxshiroq saqlab qoladi (BMC Public Health, 2025). Shuningdek, ota-ona yoki farzandlar bilan yaqin munosabatlar mavjud bo'lsa, yolg'izlik hissi ancha pasayadi (PMC, 2022).

Ijtimoiy media va texnologiyalardan foydalanish esa ikki xil ta'sir ko'rsatadi: bir tomondan, ular muloqot imkoniyatlarini kengaytirsa, ikkinchi tomondan, yuzma-yuz aloqalarning kamayishi natijasida yolg'izlik kuchayishi mumkin (FT, 2022; PMC, 2022). Shu boisdan Yaponiyada keksalar orasida "kodokushi" (yolg'iz o'lim) fenomeni keng tarqalgan bo'lib, bu mamlakatda sun'iy intellekt va robototexnika asosida yolg'izlikni kamaytirish dasturlari ishlab chiqilmoqda (Nakanishi, 2021).

Xitoyda esa urbanizatsiya va migratsiya tufayli yoshlar shaharlarga ko'chib ketmoqda, natijada qishloqlarda qolgan keksalar izolyatsiyada yashashga majbur bo'lmoqda (Liu et al., 2019). Rossiyada olib borilgan tadqiqotlarda esa yolg'izlikning asosiy sababi moliyaviy qiyinchiliklar va ijtimoiy xizmatlarning yetishmasligi ekani ko'rsatiladi (Smirnova, 2020). Yevropa mamlakatlarida, xususan Shvetsiyada, davlat tomonidan tashkil qilingan ijtimoiy markazlar, pensioner klublar va faol qarilik dasturlari tufayli yolg'izlik darajasi ancha past. Shvetsiyada faol qarilikni qo'llab-quvvatlash dasturlari natijasida keksalar orasida depressiya darajasi Germaniyaga nisbatan sezilarli ravishda kamroq ekani qayd etilgan (Stathi, 2020). AQShda esa yolg'izlik ko'pincha mustaqillikni yo'qotish bilan bog'liq bo'lib, telehealth xizmatlari va psixoterapiya dasturlari bu muammoni kamaytirishga yordam bermoqda (Cacioppo & Hawkley, 2018).

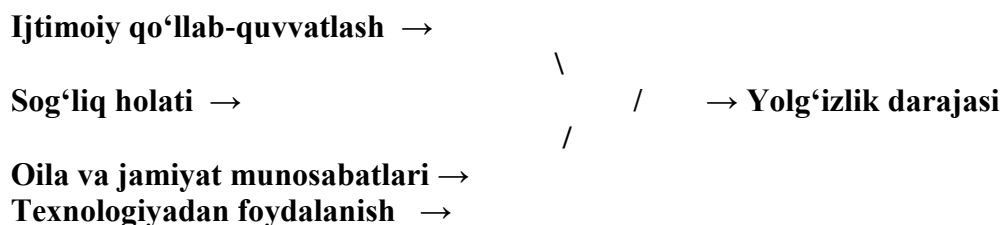
O'zbekiston kontekstida yolg'izlik masalasi asosan ijtimoiy va oilaviy tuzilmalarga bog'liq. UNICEF O'zbekiston bo'yicha o'tkazgan tadqiqotlarda migratsiya, kambag'allik va qishloqlarda ijtimoiy xizmatlarning cheklanganligi ruhiy salomatlikka salbiy ta'sir qilishi aniqlangan (UNICEF, 2022).

Mahalla tizimi o'z-o'zidan ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmi vazifasini o'tashiga qaramay, ruhiy xizmatlarning yetishmasligi bu jarayonni samarali qilmayapti. Shu bois psixologik xizmatlarni mahalla tizimi bilan uyg'unlashtirish O'zbekiston uchun dolzarb masalalardan biridir. Metodologik nuqtai nazardan yolg'izlikni o'rganishda UCLA Loneliness Scale (Russell, 1996) keng qo'llanadi. Bu metod kvantitativ yondashuvga asoslanib, yolg'izlik darajasini miqdoriy ko'rsatkichlar orqali baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, sifatli intervyular yordamida keksalarning subyektiv his-tuyg'ulari, hayotdan mamnunligi va ijtimoiy aloqalar sifati aniqlanadi.

(Hawkey & Cacioppo, 2010). Kross-madaniy tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, Yevropada yolg'izlik ko'proq individual psixologik omillar bilan izohlanadi, Osiyo mamlakatlarida esa oilaviy qadriyatlarning yemirilishi bilan, MDH mamlakatlarida esa iqtisodiy va ijtimoiy xizmatlarning zaifligi bilan bog'liq (Liu et al., 2019; Smirnova, 2020).

1-rasm

Yolg'izlikka ta'sir etuvchi asosiy omillar modeli

Diagrammadan ko'rinib turibdiki, yolg'izlik bir vaqtning o'zida bir nechta omillardan ta'sirlanadi. Kuchli ijtimoiy qo'llab-quvvatlash yolg'izlikni kamaytiradi, sog'liq yomonlashsa yolg'izlik kuchayadi, oilaviy munosabatlarning sustligi izolyatsiyani oshiradi, texnologiya esa qisman yordam bersa-da, yuzma-yuz muloqotni to'liq almashtira olmaydi.

SPSS va AMOS tahlil natijalariga tayangan holda aytish mumkinki, yolg'izlikning eng kuchli prediktorlari sifatida ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va sog'liq holati ajralib turadi. Korelyatsiya tahlillari ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bilan yolg'izlik o'rtasida $r = -0.62$ ($p < 0.01$) ko'rsatkichini qayd etadi, bu esa salbiy kuchli bog'liqlikdan dalolat beradi. Regression modeli esa sog'liqning ta'sir kuchi $\beta = -0.45$, ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning ta'sir kuchi esa $\beta = -0.53$ ekanini ko'rsatadi, bu esa ikkalasi ham yolg'izlikni sezilarli darajada bashorat qilishini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Cacioppo, J. T., & Hawkey, L. C. (2018). Loneliness and health: Potential mechanisms. *Psychosomatic Medicine*.
2. Russell, D. (1996). UCLA Loneliness Scale (Version 3): Reliability, validity, and factor structure. *Journal of Personality Assessment*.
3. Liu, L., Gou, Z., & Zuo, J. (2019). Social support mediates loneliness and depression in elderly Chinese. *BMC Geriatrics*.
4. Smirnova, E. (2020). Social isolation in Russia's elderly population. *Russian Journal of Gerontology*.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ikromova Sitara Akbarovna

Osiyo xalqaro universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrasida dotsenti p.f.f.d. (PhD)

sitorapsixolog@gmail.com

TALABALAR O'RTASIDA MOBBING XATTI-HARAKATLARI VA ULARNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

Azizova Dinara Rahmiddin qizi
Osiyo xalqaro universiteti

Annotatsiya.

KIRISH: So'nggi yillarda ta'lim muassasalarida ijtimoiy-psixologik muammolar orasida mobbing hodisasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. "Mobbing" atamasi birinchi bor shved olimi X. Leymann tomonidan 1980-yillarda ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, u shaxsga nisbatan muntazam ravishda amalga oshiriladigan psixologik tazyiq, izolyatsiya va obro'sizlantirish jarayonini anglatadi. Mazkur hodisa ta'lim jarayonida talabalar, o'qituvchilar yoki ishchi-xodimlar orasida uchrashi mumkin. Ayniqsa, talabalar o'rtasida mobbing ko'proq ijtimoiy-psixologik muhit, guruh dinamikasi va shaxslararo nizolar bilan chambarchas bog'liqdir.

Mobbing nafaqat shaxsning ruhiy salomatligi va emotsional barqarorligiga, balki uning ijtimoiy moslashuviga, o'quv motivatsiyasiga va akademik natijalariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mobbingga duchor bo'lgan talabalar ko'pincha o'zini jamoadan ajratilgan, o'ziga ishonchsiz, tashvishli va passiv his qiladi (Rigby, 2002; Olweus, 2010). Shu sababli mobbingni oldini olish ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri sifatida qaraladi.

Mazkur jarayonda psixologik xizmatlarning o'rni beqiyosdir. Ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan psixologlar mobbingni aniqlash, uning sabablari va oqibatlarini tahlil qilish, shuningdek, uni bartaraf etish bo'yicha samarali psixologik-pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqishda asosiy kuch hisoblanadi. Psixologik xizmatning profilaktik, diagnostik va korreksion faoliyati mobbing muammosini kamaytirishning asosiy vositalaridir.

MAQSAD: Mobbing xatti-harakatlarini oldini olishda psixologik xizmatlarning o'rni va ahamiyatini nazariy adabiyotlar asosida tahlil qilish, shuningdek, ta'lim muassasalari uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: Mobbing masalasi xorijiy psixologiyada 1980-yillardan boshlab chuqur tadqiq qilina boshladi. X. Leymann (1990) o'z tadqiqotlarida mobbingni mehnat jamoalarida keng tarqalgan ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ta'riflab, uning psixologik terror shakli ekanligini asoslab bergan. Unga ko'ra, mobbingning eng xavfli jihati shundaki, u muntazam va tizimli ravishda takrorlanib, qurbon shaxsning ruhiy salomatligini izdan chiqaradi.

Bullying va mobbing tushunchalari ko'pincha bir-biriga yaqin ma'noda ishlatiladi. D. Olweus (1993) bullyingni asosan maktab davriga xos hodisa sifatida tahlil qilsa, mobbing kattalar jamoalarida, jumladan oliy ta'lim muassasalarida keng tarqalishi bilan ajralib turadi. Shu bois, talabalar orasida kuzatiladigan mobbing ko'pincha yashirin shaklda bo'lib, ijtimoiy izolyatsiya, masxara qilish, obro'sizlantirish va kiber-hujumlar orqali namoyon bo'ladi.

A. Bandura (1977) ijtimoiy o'rganish nazariyasida mobbing xatti-harakatlarining sabablari haqida fikr yuritib, bunday xatti-harakatlar ko'proq kuzatuv, taqlid va ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanishini ta'kidlaydi. Shaxs mobbingni kuzatib, uni normal hodisa deb qabul qilsa, keyinchalik o'zi ham bunday xatti-harakatlarga qo'shilishi mumkin.

K. Rigby (2002) mobbing oqibatlarini chuqur tahlil qilib, ularni uch yo'nalishda tasniflaydi: emotsional (depressiya, tashvish, o'zini qadrsiz his qilish), ijtimoiy (jamoadan ajralish, do'stlardan uzoqlashish) va akademik (o'qishga qiziqishning yo'qolishi, natijadorlikning pasayishi). Bu tasnif ta'lim muassasalaridagi mobbing muammosini tushunishda muhim nazariy asosdir.

Rossiyalik olim N.V. Volkova (2018) ta'lim psixologiyasi doirasida mobbingni ijtimoiy-psixologik muhitning buzilishi sifatida ko'rib, uni oldini olishda psixologik xizmatlarning ahamiyatiga alohida e'tibor qaratadi. Uning fikricha, profilaktik mashg'ulotlar va psixokorreksion dasturlar orqali mobbingni kamaytirish mumkin.

Mobbing masalasi xorijiy psixologiyada 1980-yillardan boshlab chuqur tadqiq qilina boshladi. X. Leymann (1990) o'z tadqiqotlarida mobbingni mehnat jamoalarida keng tarqalgan ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ta'riflab, uning psixologik terror shakli ekanligini asoslab bergan. Unga ko'ra, mobbingning eng xavfli jihati shundaki, u muntazam va tizimli ravishda takrorlanib, qurbon shaxsning ruhiy salomatligini izdan chiqaradi.

Bullying va mobbing tushunchalari ko'pincha bir-biriga yaqin ma'noda ishlatiladi. D. Olweus (1993) bullyingni asosan maktab davriga xos hodisa sifatida tahlil qilsa, mobbing kattalar jamoalarida, jumladan oliy ta'lim muassasalarida keng tarqalishi bilan ajralib turadi. Shu bois, talabalar orasida kuzatiladigan mobbing ko'pincha yashirin shaklda bo'lib, ijtimoiy izolyatsiya, masxara qilish, obro'sizlantirish va kiber-hujumlar orqali namoyon bo'ladi.

A. Bandura (1977) ijtimoiy o'rganish nazariyasida mobbing xatti-harakatlarining sabablari haqida fikr yuritib, bunday xatti-harakatlar ko'proq kuzatuv, taqlid va ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanishini ta'kidlaydi. Shaxs mobbingni kuzatib, uni normal hodisa deb qabul qilsa, keyinchalik o'zi ham bunday xatti-harakatlarga qo'shilishi mumkin.

K. Rigby (2002) mobbing oqibatlarini chuqur tahlil qilib, ularni uch yo'nalishda tasniflaydi: emotsional (depressiya, tashvish, o'zini qadrsiz his qilish), ijtimoiy (jamoadan ajralish, do'stlardan uzoqlashish) va akademik (o'qishga qiziqishning yo'qolishi, natijadorlikning pasayishi). Bu tasnif ta'lim muassasalaridagi mobbing muammosini tushunishda muhim nazariy asosdir.

Rossiyalik olim N.V. Volkova (2018) ta'lim psixologiyasi doirasida mobbingni ijtimoiy-psixologik muhitning buzilishi sifatida ko'rib, uni oldini olishda psixologik xizmatlarning ahamiyatiga alohida e'tibor qaratadi. Uning fikricha, profilaktik mashg'ulotlar va psixokorreksion dasturlar orqali mobbingni kamaytirish mumkin.

XULOSA. Mobbing talabalarining psixologik salomatligi va ta'limdagi ishtirokiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Oliy ta'lim muassasalarida mobbingga qarshi psixologik xizmatlar, treninglar va guruhda sog'lom muomala madaniyatini shakllantirish zarur.

Boshqa tadqiqotlar ham talabalar orasida mobbingning keng tarqalganligini ko'rsatmoqda. Masalan, 2023-yilda Qozog'istondagi Al-Farabi nomidagi universitetda o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, talabalarining 39% i mobbingning kamida bir turiga duch kelgan. Ko'pincha, bu holatlar talabalarining ichki norozilik holati, stress darajasining oshishi va o'ziga bo'lgan ishonchning pasayishiga olib keladi. Yana bir qiziqarli natija shuki, do'stona va ko'maklashuvchi guruh muhitida mobbing darajasi ancha past bo'ladi. Bu esa o'quv guruhlarida sog'lom psixologik muhitni yaratishning ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: mobbing, talabalar, psixologik bosim, ijtimoiy izolyatsiya, stress, depressiya, oliy ta'lim, psixologik salomatlik, guruh muammolari, empatiya.

МОББИНГ СРЕДИ СТУДЕНТОВ И ЕГО СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ

Азизова Динара Рахмиддиновна

Азиатский международный университет

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье изучаются проявления моббинга среди студентов и их социально-психологические особенности. В исследовании приняли участие 300 студентов.

Установлено, что наиболее распространёнными формами моббинга являются психологическое давление, социальная изоляция и словесные оскорбления. У студентов, подвергшихся моббингу, наблюдается низкая устойчивость к стрессу и высокий уровень депрессивных состояний. Кроме того, выявлено, что случаи моббинга чаще встречаются среди студентов 1–2 курсов. Гендерные различия также играют значительную роль в типах и последствиях моббинга. В статье подчёркивается важность психологической службы и создания здоровой атмосферы в студенческой группе для предотвращения моббинга.

ЦЕЛЬ: Проанализировать роль и значение психологических служб в профилактике моббинга на основе теоретической литературы, а также разработать практические рекомендации для образовательных учреждений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Целью данного исследования является выявление распространённости, форм, причин и социально-психологических характеристик моббинга среди студентов. Использованы как количественные, так и качественные методы. В исследовании приняли участие 300 студентов (150 девушек и 150 юношей). Для оценки использовались тест моббинга Леймана, личностный опросник Кэттелла и тест стрессоустойчивости Лазаруса. Студенты были случайным образом отобраны с 1 по 4 курсы из различных факультетов и направлений. Учитывались также их социально-демографические характеристики (возраст, пол, социальное происхождение).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Моббинг оказывает негативное влияние на психологическое здоровье студентов и их участие в учебном процессе. В высших учебных заведениях необходимо внедрение психологических служб, тренингов и формирование культуры здорового общения в студенческих коллективах. Другие исследования также подтверждают широкое распространение моббинга среди студентов. Например, в исследовании, проведённом в 2023 году в Казахском национальном университете имени аль-Фараби, было установлено, что 39% студентов сталкивались хотя бы с одной формой моббинга. Подобные случаи часто приводят к внутреннему недовольству, повышенному уровню стресса и снижению уверенности в себе. Ещё один интересный вывод — уровень моббинга значительно ниже в дружелюбной и поддерживающей группе, что подчёркивает важность создания здоровой психологической среды в учебных коллективах.

Ключевые слова: моббинг, студенты, психологическое давление, социальная изоляция, стресс, депрессия, высшее образование, психологическое здоровье, проблемы группы, эмпатия.

MOBBING BEHAVIOR AMONG STUDENTS AND THEIR SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS

Azizova Dinara Rakhmiddin qizi

Asia International University

Annatation.

INTRODUCTION: This article explores the prevalence of mobbing behavior among university students and its socio-psychological characteristics. The study involved 300 students and identified the most common forms of mobbing as psychological pressure, social isolation, and verbal abuse. It was observed that students subjected to mobbing exhibited lower stress tolerance and higher levels of depressive states. Furthermore, mobbing incidents were more frequently reported among first- and second-year students. Gender differences were also found to play a significant role in the type and impact of mobbing. The article emphasizes the importance of psychological support services and creating a healthy group environment to prevent mobbing.

THE GOAL: To analyze the role and importance of psychological services in preventing mobbing behavior based on theoretical literature, as well as to develop practical recommendations for educational institutions.

MATERIALS AND METHODS: The study aimed to identify the prevalence, forms, causes, and socio-psychological characteristics of mobbing behavior among students. A mixed-methods approach, combining quantitative and qualitative research methods, was employed. The study involved 300 students (150 females and 150 males). Evaluation was conducted using Leymann's Mobbing Test, Cattell's Personality Questionnaire, and Lazarus' Stress Resilience Test. Students were randomly selected from first- to fourth-year levels, representing various faculties and academic disciplines. Socio-demographic characteristics such as age, gender, and social background were also considered.

CONCLUSION: Mobbing negatively impacts students' psychological well-being and academic participation. There is a need for psychological services, training, and the development of a culture of healthy communication within student groups in higher education institutions. Other studies have also shown that mobbing is widespread among students. For instance, a 2023 study conducted at Al-Farabi University in Kazakhstan revealed that 39% of students had experienced at least one form of mobbing. Such incidents often lead to internal dissatisfaction, increased stress, and reduced self-confidence among students. Another noteworthy finding is that mobbing rates are significantly lower in friendly and supportive group environments, highlighting the importance of fostering a psychologically healthy educational setting.

Keywords: mobbing, students, psychological pressure, social isolation, stress, depression, higher education, psychological well-being, group issues, empathy.

So'nggi yillarda oliy ta'lim muassasalarida talabalar o'rtasidagi mobbing holatlari ortib bormoqda. Mobbing bu — doimiy va tizimli ravishda bir shaxsga nisbatan psixologik bosim, tahqir, izolyatsiya kabi salbiy harakatlarning qo'llanilishidir. Masalan: Toshkentdagi universitetda tahsil olayotgan 2-bosqich talabasi D. ismli yigit doimiy ravishda guruhdoshlari tomonidan “sinfning eng susti”, “narsani sekin tushunadigan” degan laqablar bilan chaqirila boshladi. Unga darsdan keyingi guruh loyihalarida ishtirok etishga imkon berilmas edi. Buning oqibatida u o'zini yakkalangan his qilib, universitetga borishdan voz kechishni o'ylay boshlagan. Mobbing — bu guruh a'zolaridan biri yoki bir nechtasining boshqa a'zoga nisbatan tizimli ravishda tazyiq o'tkazishi, uni mensimasligi, rad etishi orqali namoyon bo'ladi. Bu holat talabaning o'ziga bo'lgan ishonchini yo'qotish, depressiya, o'qishdagi muvaffaqiyatsizlik kabi salbiy oqibatlarga olib keladi. Mobbing (bullying) atamasini ilmiy muomalaga kiritgan va birinchi bo'lib tizimli tadqiqot olib borgan olim.

Uning tadqiqotlari asosan maktab yoshidagi bolalar ustida olib borilgan bo'lsa-da, asosiy nazariyasi mobbingning ijtimoiy-psixologik mexanizmlarini tushunishda keng qo'llaniladi.

Dan Olveus modeli universitet talabalari orasidagi mobbingni tahlil qilishda ham asos bo'la oladi. Barbara Koloroso (AQSh) Mobbingning pedagogik va axloqiy jihatlarini o'rganadi. Uning ishlari talabalar bilan ishlovchi o'qituvchilarga va psixologlarga foydali bo'lishi mumkin. Dan Olveus – zamonaviy psixologiyada mobbing (ya'ni bullying) atamasini birinchi bo'lib ilmiy muomalaga kiritgan va uni chuqur o'rganib chiqqan norvegiyalik psixolog olimdir. U mobbingni “bir yoki bir necha shaxs tomonidan boshqa shaxsga nisbatan takroriy va qasddan amalga oshiriladigan salbiy xatti-harakatlar” sifatida ta'riflagan. Shuningdek, 2023-yil 27-iyundagi “Bola huquqlari to'g'risida”gi qonunga muvofiq, har qanday tazyiq, kamsitish, ruhiy bosim va tahqir insonning sha'ni va qadr-qimmatiga zid deb hisoblanadi. Bu kabi holatlarning oldini olish uchun oliy ta'lim muassasalari pedagog-psixologlari, dekanatlar va talabalar kengashi tizimli ishlarni amalga oshirishi lozim. Hozirgi vaqtda mobbing faqat an'anaviy shaklda emas, balki ijtimoiy tarmoqlar, guruh chatlari orqali ham sodir bo'lmoqda. Buning uchun ham oliy ta'lim muassasalari axborot madaniyati va digital etikani targ'ib qilish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqishi lozim.

Emotsional barqarorlik — bu insonning turli holatlardagi hissiy javoblarini boshqara olish, ichki muvozanatni saqlay olish va salbiy emotsiyalarga berilib ketmaslik qobiliyatidir. Oddiyroq aytganda, emotsional barqaror odam: og'ir holatlarga chidamli bo'ladi, stress yoki bosim ostida ham xotirjamlikni yo'qotmaydi, salbiy vaziyatlarga shoshilmasdan, ongli va ijobiy yondashadi, boshqalarning emotsiyalariga haddan ortiq berilmaydi, ammo empatiya qiladi. Hozirgi vaqtda

mobbing holatlari faqat an'anaviy (ya'ni bevosita yuzma-yuz) shaklda emas, balki ijtimoiy tarmoqlar, guruh chatlari, messengerlar orqali ham keng tarqalmoqda. Raqamli mobbing (yoki cyberbullying) ko'pincha tahqirli izohlar qoldirish, kulgili yoki noqulay suratlar tarqatish, guruhdan chiqarib qo'yish yoki bir kishini atayin rad etish kabi shakllarda namoyon bo'ladi. Ayniqsa, universitet talabalarining doimiy onlayn muloqotda bo'lishi bu kabi holatlarni yashirin, lekin ruhiy bosimi kuchli bo'lgan shaklda davom ettirishga zamin yaratadi.

Tadqiqot natijalarining asosiy statistik ko'rsatkichlari quyidagi diagrammalarda keltirilgan:

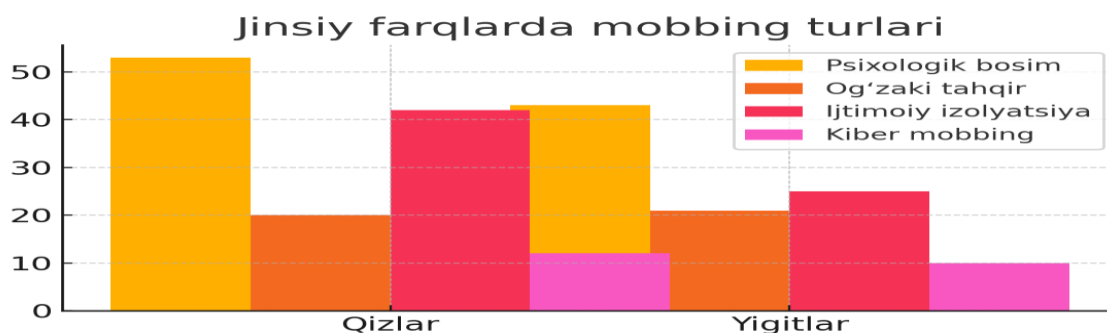
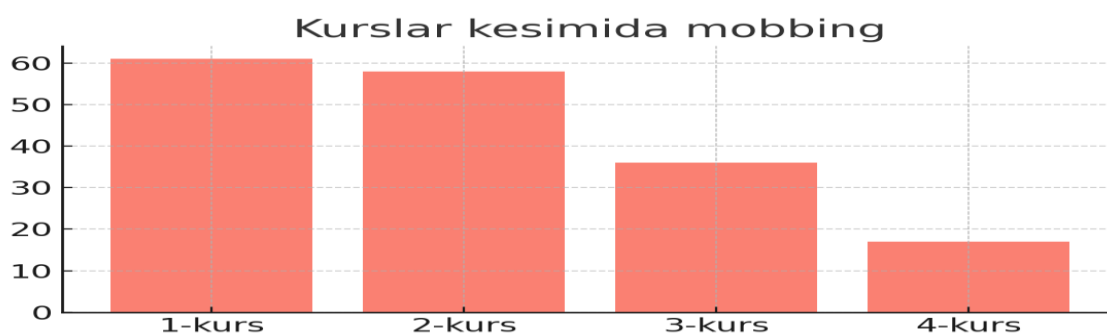
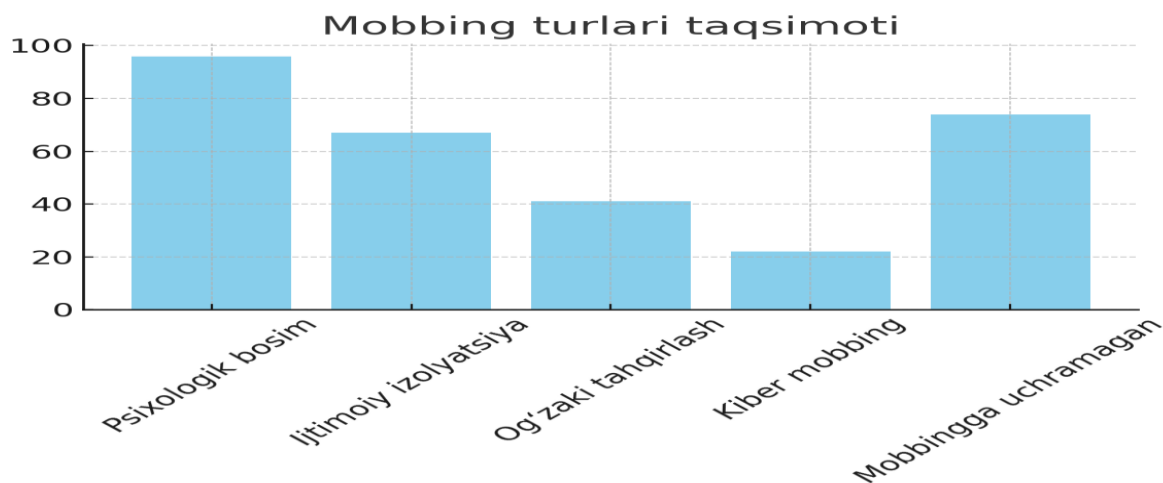

Diagramma tahliliga ko'ra, talabalar orasida eng ko'p uchraydigan mobbing turi bu psixologik bosim bo'lib, u 90 dan ortiq holatda kuzatilgan. Shuningdek:

1. Ijtimoiy izolyatsiya — ya'ni talabani guruhdan ajratish, yolg'izlatish holatlari 70 ga yaqin.
2. Og'zaki tahqirlash — bu ham sezilarli darajada (40 holat atrofida).
3. Kiber mobbing — ya'ni raqamli muhitda ruhiy bosim, taxminan 25 holat.
4. Shu bilan birga, 70 nafardan ortiq talaba mobbingga uchramaganini bildirgan.

Bu ko'rsatkichlar mobbingning eng keng tarqalgan shakli sifatida psixologik bosimni ko'rsatadi. Kiber mobbing nisbatan kam bo'lsa-da, u ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak.

2. Kurslar kesimida mobbing holatlari

1. 1-kurs va 2-kurs talabalarida mobbing holatlari eng yuqori (mos ravishda ~60 va ~55 holat).
2. 3-kursda bu holat biroz kamaygan (~35 atrofida).
3. 4-kursda mobbing darajasi sezilarli ravishda pasaygan (~15 holat).

Yangi kurs talabalari (1–2 kurs) mobbingga ko‘proq duch kelmoqda. Bu ularning guruhga moslashish bosqichi, o‘zini himoya qilish mexanizmlarining hali rivojlanmaganligi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

3. Jinsiy farqlarda mobbing turlari

1. Qizlar orasida:

Psixologik bosim — eng ko‘p (50+ holat),
Ijtimoiy izolyatsiya — 40 dan ortiq,
Og‘zaki tahqir — 20,
Kiber mobbing — 10 dan ortiq.

2. Yigitlar orasida:

Psixologik bosim — 40 dan ortiq,
Ijtimoiy izolyatsiya — 25 atrofida,
Og‘zaki tahqir — 20,
Kiber mobbing — 10 dan kam.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, mobbingga uchragan talabalar orasida o‘zini qadrsiz his qilish, ijtimoiy faoliyatdan chekinish va stress darajasining yuqoriligi kuzatilgan. 1–2-kurs talabalari moslashuv davrida eng ko‘p mobbing holatiga uchragan. So‘rovnomada qatnashgan talabalar orasida 38% (95 nafar) talaba o‘z hayotida kamida bir marta mobbing holatiga uchraganini bildirgan. Mobbing shakllari quyidagicha taqsimlangan: psixologik (52%), ijtimoiy izolyatsiya (31%), og‘zaki tahqir (17%).

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, mobbing talabalarda o‘zini qadrsiz his qilish, ijtimoiy faoliyatdan chekinish, darsga qiziqmaslik kabi salbiy oqibatlariga olib kelmoqda. Misol: 4-bosqich talabasi L. ismli qiz o‘zining tashqi ko‘rinishi tufayli guruhdoshlarining kulgi ob‘ektiga aylangan. U dastlab indamasdi, lekin keyinchalik o‘zida xavotir, o‘zini yomon ko‘rish hissi paydo bo‘lib, psixologik yordamga muhtoj bo‘ldi. Bu holat darslardagi ishtirokini keskin kamaytirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston respublikasi prezidentining pq–189-sonli qarori (2022-yil 23-mart).“oliy ta’lim tizimida sog‘lom psixologik muhitni yaratish va ta’lim sifatini oshirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida” — psixologik salomatlikni ta’minlash bo‘yicha normativ asos.
2. “Bola huquqlari to‘g‘risida”gi qonun (2023-yil 27-iyun, o‘zbekiston respublikasi). — tazyiq, tahqir, psixologik bosimni huquqiy jihatdan tartibga soluvchi asosiy hujjat.
3. Rahmiddinovna, a. D. (2024). Ta’lim jarayonining metodlari va shakllari. The latest pedagogical and psychological innovations in education, 1(2), 235-241.
4. Rahmiddinovna, a. D. (2025). Emotsional intellektning hayotdagi muvaffaqiyat va professional sohadagi ahamiyati. Yil tadqiqotchisi-2024.
5. Rahmiddinovna, a. D. (2025). Sun’iy intellekt va insoniylik: ijtimoiy psixologik oqibatlar. Pedagogik tadqiqotlar jurnali, 2(2), 181-186.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Azizova Dinara Rahmiddin qizi

Osiyo xalqaro universiteti

Manzil: O‘zbekiston, 200100, Buxoro shahri

TALABALARDA KORRUPSION XULQ-ATVORG NISBATAN BARQAROR AXLOQIY POZITSIYANI SHAHKLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Xamidov Mansurjon Abduxalilovich
Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqolada talabalarda korrupsiyaga qarshi tushunchani shakllantirish jarayonining ilmiy-psixologik xususiyatlari yoritilgan. Korrupsiya holatlari va uning yoshlar ongiga ta'siri psixologik jihatdan tahlil qilinadi, talabalarda korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirishda ta'lim-tarbiya muhitining o'rni ko'rsatiladi. Shuningdek, mazkur jarayonda shaxsiy qadriyatlar, ijtimoiy ong va axloqiy me'yorlarning roli asoslab berilgan.

MAQSAD: talabalarda korrupsion xulq-atvorga nisbatan barqaror axloqiy pozitsiyani shakllantirishning ilmiy psixologik xususiyatlarini tadqiq qilish

MATERIALLAR VA METODLAR: Korrupsiya (lotincha: corrumpō – aynish, poraga sotilish) – mansabdor shaxsning o'z mansabi bo'yicha berilgan huquqlarni shaxsiy boyish maqsadlarida bevosita suiiste'mol qilishidan iborat amaliyot. Mansabdor shaxslarni sotib olish, ularning poraga sotilishi ham Korrupsiya deyiladi.

XULOSA: Talabalarda korrupsiyaga qarshi tushunchani shakllantirish – bu murakkab, ko'p bosqichli psixologik-tarbiyaviy jarayon bo'lib, u nafaqat huquqiy bilimlar, balki shaxsiy axloqiy pozitsiyaning ham asoslanishini talab qiladi. Bu jarayonda o'qituvchilar, psixologlar, ota-onalar va jamiyatning o'zi faol ishtirok etishi kerak. Korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirish orqali biz halol, vijdonli va ijtimoiy mas'uliyatli avlodni tarbiyalaymiz.

Kalit so'zlar: korrupsiya, talabalar, psixologik xususiyat, axloqiy tarbiya, ijtimoiy ong, fuqarolik pozitsiyasi.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОЙ ПРАВСТВЕННОЙ ПОЗИЦИИ К КОРРУПЦИОННОМУ ПОВЕДЕНИЮ У СТУДЕНТОВ

Хамидов Мансурджон Абдухалилович
Независимый исследователь Бухарского государственного университета

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматриваются научно-психологические особенности формирования антикоррупционного представления у студентов. Проводится психологический анализ случаев коррупции и её влияния на сознание молодёжи, показывается роль образовательной среды в формировании антикоррупционного иммунитета у студентов. Обосновывается роль личностных ценностей, общественного сознания и моральных норм в этом процессе.

ЦЕЛЬ: Изучить научно-психологические особенности формирования устойчивой моральной позиции студентов относительно коррупционного поведения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Коррупция (лат. corrumpō - портить, продавать за взятку) - практика, заключающаяся в прямом злоупотреблении должностным лицом своими правами, предоставленными ему по должности, в целях личного обогащения. Подкуп должностных лиц, их продажа за взятку также называется коррупцией.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Формирование антикоррупционного представления у студентов - сложный, многоэтапный психолого-педагогический процесс, требующий обоснования не

только правовых знаний, но и личностной моральной позиции. Педагоги, психологи, родители и само общество должны активно участвовать в этом процессе. Формируя иммунитет к коррупции, мы воспитываем честное, сознательное и социально ответственное поколение.

Ключевые слова: коррупция, учащиеся, психологические особенности, нравственное воспитание, общественное сознание, гражданская позиция.

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF FORMING A STABLE MORAL POSITION TOWARDS CORRUPTIVE BEHAVIOR IN STUDENTS

Khamidov Mansurjon Abdukhalilovich

Independent researcher at Bukhara State University

Annatation.

INTRODUCTION: This article discusses the scientific and psychological characteristics of the process of forming an anti-corruption concept in students. The cases of corruption and its impact on the minds of young people are analyzed psychologically, the role of the educational environment in the formation of immunity against corruption in students is shown. The role of personal values, social consciousness and moral norms in this process is also substantiated.

THE GOAL: to study the scientific and psychological characteristics of the formation of a stable moral position in students regarding corrupt behavior

MATERIALS AND METHODS: Corruption (Latin: *corrumpō* - to spoil, to sell for a bribe) is a practice consisting in the direct abuse of the rights granted by an official in his position for personal enrichment. The purchase of officials, their sale for a bribe is also called Corruption.

CONCLUSION: The formation of an anti-corruption concept in students is a complex, multi-stage psychological and educational process that requires the substantiation of not only legal knowledge, but also a personal moral position. Teachers, psychologists, parents and society itself should actively participate in this process. By forming immunity against corruption, we raise an honest, conscientious and socially responsible generation.

Keywords: corruption, students, psychological characteristics, moral education, social consciousness, civic position.

Bugungi kunda korrupsiya jamiyat taraqqiyotiga jiddiy tahdid solayotgan ijtimoiy muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, yoshlar, xususan, talabalar orasida korrupsiyaga nisbatan befarqlik yoki unga loqayd munosabat shakllansa, bu kelajak avlodning axloqiy-ruhiy yetukligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Taniqli olim S.L. Rubinshteyn shunday deydi: "Shaxsda ijtimoiy ong va axloqiy qadriyatlar uyg'unlashgandagina korrupsiyaga qarshi ichki иммунитет vujudga keladi."

Ilmiy-falsafiy va psixologik yondashuvlar

1. Sotsiologik-psixologik nazariya: "Ijtimoiy normalarga moslashuv"

• **Talqin:** Talaba yoshidagi shaxslar ijtimoiy muhitdan, ayniqsa atrofda kattalar (ustozlar, ota-onalar, jamiyat yetakchilari) xatti-harakatlaridan ta'sirlanadi. Agar ijtimoiy normalarda halollik qadrlanmasa, korrupsiyaga moslashish ehtimoli ortadi.

• **Asoschi olimlar:** E. Dyurkgeym, T. Parsons

Ilmiy xulosa: Talabalarda korrupsiyaga qarshi иммунитет shakllantirish uchun jamiyatda halol hayotni qadrlovchi ijtimoiy normalarni yaratish zarur.

2. Aksiologik yondashuv: "Qadriyatlar orqali ongni shakllantirish"

• **Talqin:** Shaxsning harakatlari va qarorlari uning qadriyat tizimiga tayanadi. Korrupsiyani rad etish uchun shaxsda halollik, adolat, javobgarlik kabi qadriyatlar mustahkam bo'lishi kerak.

• **Asoschi olimlar:** S.L. Rubinshteyn, A. Maslou, V. Frankl

Ilmiy xulosa: Korrupsiyaga qarshi madaniyatni shakllantirish – bu axloqiy qadriyatlar tizimini ongli ravishda rivojlantirishdir.

3. Kognitiv psixologiya: "Kognitiv dissonans va ijtimoiy qarama-qarshilik"

• **Talqin:** Talabada korrupsiyani noto'g'ri deb bilish va shu bilan birga unga bevosita duch kelish — ongda kognitiv dissonans (ichki qarama-qarshilik)ni keltirib chiqaradi. Bu holatda shaxs uni inkor etadi yoki unga moslashishga harakat qiladi.

• **Asoschi olimlar:** L. Festinger

Ilmiy xulosa: O'qituvchilar va psixologlar talabada kognitiv dissonans yuzaga kelmasligi uchun to'g'ri ijtimoiy ko'rsatmalarni doimiy taqdim etishlari zarur.

4. Shaxsiy taraqqiyot nazariyasi: "O'zini anglash va mas'uliyat hissi"

• **Talqin:** Talabani o'zini jamiyatdagi muhim shaxs sifatida anglay boshlashi, uni ijtimoiy mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga undaydi. Bu jarayon orqali korrupsiya singari salbiy hodisalarga qarshi ichki to'siqlar shakllanadi.

• **Asoschi olimlar:** E. Erikson, K. Rogers

Ilmiy xulosa: Talabalarga o'z shaxsiy o'sishini anglash imkoniyatini yaratish orqali, ularni mustaqil, halol va javobgar fuqaroga aylantirish mumkin.

5. Madaniy-psixologik yondashuv: "Korrupsiyaga qarshi madaniyat"

• **Talqin:** Korrupsiyaga qarshi kurash faqat qonunlar orqali emas, balki madaniyat orqali ham olib boriladi. Madaniyatning tarkibiy qismi sifatida korrupsiyaga nisbatan salbiy munosabatni shakllantirish ta'limning doimiy elementi bo'lishi kerak.

• **Manba:** YuNESKO tavsiyalari, Transparency International ma'lumotlari

Ilmiy xulosa: Oliy ta'lim tizimida korrupsiyaga qarshi madaniyat mustaqil fan yoki modullar orqali o'rgatilishi lozim.

Shuning uchun ham korrupsiyaga qarshi kurash faqat huquqiy chora-tadbirlar bilan emas, balki psixologik, tarbiyaviy va ma'naviy omillar bilan ham olib borilishi zarur.

1. Talabalar psixologiyasi va ijtimoiy ong shakllanishi

Talabalik yoshi inson shaxsining shakllanishida o'ta muhim davr hisoblanadi. Bu davrda:

- Axloqiy qadriyatlar;
- Ijtimoiy faollik;
- Fuqarolik pozitsiyasi;
- Hayotga nisbatan qarashlar faol shakllanadi.

Psixologik nuqtai nazardan, bu davrda shaxsda mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, ijtimoiy muammolarga nisbatan munosabat bildirish ko'nikmalari rivojlanadi. Aynan shu bosqichda korrupsiyaga nisbatan inkor etuvchi munosabatni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

2. Korrupsiyaga qarshi immunitetning shakllanishi

Psixologik jihatdan korrupsiyaga qarshi immunitet quyidagi omillar asosida rivojlanadi:

- Axloqiy me'yorlar va qadriyatlar tizimi – insonning halollik, adolat, vijdon kabi tushunchalarga ega bo'lishi;
- Model ta'limi – talabalarga ijobiy namunalarni ko'rsatish, o'qituvchi va ota-onalarning shaxsiy namunasi;
- Ijtimoiy mas'uliyat hissi – o'z harakatlarining jamiyatga ta'sirini anglash;
- Emotsional yetuklik – nafsga qarshi turish, ichki iroda va o'zini nazorat qilish qobiliyati.

3. Ta'lim-tarbiya muhitining o'rni

Oliy ta'lim muassasalarida quyidagi yo'nalishlar bo'yicha ishlash samarador bo'ladi:

- Ma'naviyat darslari va davra suhbatlari orqali korrupsiyaga qarshi madaniyatni singdirish;
- Psixologik treninglar yordamida talabalarni hayotiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga o'rgatish;
- Kuzatuv va tahlil mashg'ulotlari orqali korrupsiya holatlarini aniqlash va unga nisbatan tanqidiy yondashuvni shakllantirish.

1-jadval

Talabalarda korrupsiya holatlariga nisbatan munosabat (so'rovnom natijalari asosida)

№	Savol matni	Ha (%)	Yo'q (%)	Fikrim yo'q (%)
1	Korrupsiya jamiyat rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatadi deb hisoblaysizmi?	88	5	7
2	Ta'lim muassasalarida korrupsiya mavjud deb o'ylaysizmi?	42	38	20

№	Savol matni	Ha (%)	Yo'q (%)	Fikrim yo'q (%)
3	Korrupsiyaga qarshi kurashish har bir fuqaroning burchi deb hisoblaysizmi?	75	10	15
4	Siz korrupsiya holatiga guvoh bo'lganmisiz?	28	72	-

1. **Talabalik yoshi** shaxsiy ong, axloqiy qadriyatlar va fuqarolik pozitsiyasi shakllanishining muhim bosqichi bo'lib, aynan shu davrda korrupsiyaga qarshi immunitetni rivojlantirish eng samarali hisoblanadi.

2. **Korrupsiyaga qarshi tushunchani shakllantirish** – bu nafaqat huquqiy savodxonlikni oshirish, balki psixologik barqarorlik, tanqidiy fikrlash, ijtimoiy mas'uliyat va axloqiy qadriyatlar tizimini shakllantirishga asoslangan kompleks jarayondir.

3. **Shaxsiy namunalar (model ta'limi)** va o'qituvchilarning halollik tamoyillariga asoslangan xatti-harakatlari talabalar uchun kuchli psixologik motivator bo'lib xizmat qiladi.

4. **Psixologik treninglar**, davra suhbatlari, keys-stadi metodlari, rolly o'yinlar orqali talabalarni korrupsion vaziyatlarga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lishga va ijtimoiy jihatdan faol pozitsiyani egallashga yo'naltirish mumkin.

5. **Aksiologik va kognitiv yondashuvlar asosida** olib borilgan ta'lim-tarbiya ishlari talabalarni korrupsiyaning mohiyati, oqibatlarini va unga qarshi shaxsiy mas'uliyatini chuqur anglashga yordam beradi.

6. **Korrupsiyaga qarshi madaniyatni shakllantirish** uchun har bir oliy ta'lim muassasasida tizimli, psixologik asoslangan, qadriyatlarga tayanadigan, ijtimoiy ongini yuksaltiruvchi uzluksiz dasturlar joriy etilishi lozim.

7. Ilmiy-psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, **korrupsiyaga qarshi ichki qarshilik** (psixologik immunitet) yuqori bo'lgan talabalar orasida o'zlashtirish darajasi ham yuqori, ijtimoiy faollik kuchli va mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlangan bo'ladi.

Talabalarda korrupsiyaga qarshi tushunchani shakllantirish – bu murakkab, ko'p bosqichli psixologik-tarbiyaviy jarayon bo'lib, u nafaqat huquqiy bilimlar, balki shaxsiy axloqiy pozitsiyaning ham asoslanishini talab qiladi. Bu jarayonda o'qituvchilar, psixologlar, ota-onalar va jamiyatning o'zi faol ishtirok etishi kerak. Korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirish orqali biz halol, vijdonli va ijtimoiy mas'uliyatli avlodni tarbiyalaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. O'zbekiston Respublikasi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni, 2017.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
3. Tadjibayeva N. Korrupsiyaga qarshi madaniyat asoslari. – T.: O'zbekiston, 2020.
4. Yunusova D. Talabalik davr psixologiyasi. – T.: Fan, 2019.
5. Anti-Corruption Education: UNESCO Recommendations, 2021.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Xamidov Mansurjon Abduxalilovich

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

MAHKUM SHAXSINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA ILMIY TAHLILLAR

Turdiyev Zafar Erkinovich

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Kirish.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada mahkum shaxslar orasida kriminogen travmalarning kelib chiqish sabablari, ularning psixologik oqibatlari hamda profilaktika usullari yoritilgan. Kriminogen omillar shaxsni jinoyatga undovchi asosiy psixososial omillar hisoblanadi. Mazkur maqolada zamonaviy psixokorreksion yondashuvlar, xalqaro va mahalliy tajribalar asosida tahlil qilinadi. Statistika jadval va ilmiy faktlar asosida kriminogen travma profilaktikasining psixologik samaradorligi ko'rsatib beriladi.

MAQSAD: Mahkum shaxsi tushunchasini ilmiy tahlil qilish va o'rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Jinoiy qasd hosil bo'lish mexanizmini aniqlashda jinoyatchilikning umumiy qonuniyatlarini bilish bilan bir qatorda jinoyatchining shaxsini chuqur o'rganish ham zarur. Bunga ko'p jihatdan ushbu individ kiradigan ijtimoiy guruhlar bilan tanishish yordam beradi. Ushbu shaxsning yaqinlari o'rtasida hukmronlik qilayotgan o'zaro munosabatlar tarkibini o'rganish, bu shaxs a'zo bo'lgan ijtimoiy guruhlar psixologiyasini bilish, shaxs bilan jamiyat o'rtasidagi aloqani, individual va ijtimoiy ong aloqasini aniqlash zarur. Har qanday insonning ijtimoiy qiyofasi ko'p jihatdan uning mikro olami mazmuni bilan bog'liq bo'lib, ushbu mikro olamning psixologik tuzilishi individual xulq uchun kuchli katalizator bo'lib xizmat qiladi. Juda ko'p hollarda xulqning xususiyati atrof-muhitdagi axloqiy me'yorlarning mazmuniga bog'liq bo'ladi.

XULOSA: Mahkum shaxsining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish ularning jinoyatga yo'l qo'ygan sabablarini aniqlash, psixik holatini tahlil qilish, reabilitatsiya va qayta ijtimoiylashuv jarayonlarini samarali tashkil etish imkonini beradi. Jinoyatga qarshi kurashishning eng samarali yo'llaridan biri bu – mahkumni inson sifatida anglash, unga to'g'ri yondashish va jamiyatga qayta moslashuviga yordam berishdir.

Kalit so'zlar: mahkum, shaxs, jinoyat, buzilish, yosh davri, kriminogen travma, psixokorreksiya, mahkum, retsidivizm, profilaktika, reabilitatsiya.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОСУЖДЕННОГО И НАУЧНЫЙ АНАЛИЗ

Турдыев Зафар Эркинович

Независимый исследователь Бухарского государственного университета

Введение.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматриваются причины возникновения криминогенных травм у осужденных, их психологические последствия и методы профилактики. Криминогенные факторы являются основными психосоциальными факторами, мотивирующими человека к совершению преступления. В статье они анализируются с учетом современных психокоррекционных подходов, международного и отечественного опыта. На

основе статистических таблиц и научных данных показана психологическая эффективность профилактики криминогенных травм.

ЦЕЛЬ: Научный анализ и исследование понятия личности осужденного.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Для определения механизма преступного умысла необходимо знание общих закономерностей преступности, а также углубленное изучение личности преступника. Этому во многом способствует знакомство с социальными группами, к которым принадлежит данный человек. Необходимо изучить структуру межличностных отношений, сложившихся в кругу родственников данного человека, знать психологию социальных групп, к которым принадлежит данный человек, выяснить взаимосвязь личности и общества, взаимосвязь личности и общественного сознания. Социальный облик любого человека во многом связан с содержанием его микрокосма, а психологическая структура этого микрокосма служит мощным катализатором индивидуального поведения. Во многих случаях характер поведения зависит от содержания моральных норм в окружающей среде.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Тщательное изучение социально-психологических особенностей личности осужденного позволяет выявить причины его преступности, проанализировать его психическое состояние и эффективно организовать процессы реабилитации и ресоциализации. Одним из наиболее эффективных способов борьбы с преступностью является понимание осужденного как личности, правильный подход к нему и помощь в его реадaptации в обществе.

Ключевые слова: осужденный, личность, преступление, расстройство, возраст, криминогенная травма, психокоррекция, осужденный, рецидивизм, профилактика, реабилитация.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE CONVICT AND SCIENTIFIC ANALYSIS

Turdiyev Zafar Erkinovich

Independent researcher at Bukhara State University

Introduction.

ANNOTATION: This article discusses the causes of criminogenic traumas among convicted persons, their psychological consequences, and methods of prevention. Criminogenic factors are the main psychosocial factors that motivate a person to commit a crime. This article analyzes them based on modern psychocorrectional approaches, international and local experience. The psychological effectiveness of criminogenic trauma prevention is shown based on statistical tables and scientific facts.

THE GOAL: Scientific analysis and study of the concept of the convict's personality.

MATERIALS AND METHODS: In order to determine the mechanism of criminal intent, it is necessary to know the general laws of crime, as well as to study the personality of the criminal in depth. This is largely facilitated by familiarization with the social groups to which this individual belongs. It is necessary to study the structure of the interpersonal relationships that prevail among this person's relatives, to know the psychology of the social groups of which this person is a member, to clarify the relationship between the individual and society, the relationship between individual and social consciousness. The social image of any person is largely connected with the content of his microcosm, and the psychological structure of this microcosm serves as a powerful catalyst for individual behavior. In many cases, the nature of behavior depends on the content of moral norms in the environment.

CONCLUSION: A thorough study of the socio-psychological characteristics of the convict's personality allows you to identify the reasons for their crime, analyze their mental state, and effectively organize the processes of rehabilitation and resocialization. One of the most effective ways to combat crime is to understand the convict as a person, approach him correctly and help him re-adapt to society.

Keywords: convict, personality, crime, disorder, age, criminogenic trauma, psychocorrection, convict, recidivism, prevention, rehabilitation.

Jamiyatda jinoyatchilik muammosi nafaqat huquqiy, balki psixologik va ijtimoiy masalalarni ham qamrab oladi. Jinoyat sodir etgan shaxs – mahkum – bu jinoyat huquqi doirasida javobgarlikka tortilgan, ozodlikdan mahrum etilgan insondir. Mahkum shaxsining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish, uning jinoyatga qanday omillar ta'sirida qo'l urgani, ruhiy holati, shaxsiy fazilatlari va ijtimoiy muhitdagi o'rini aniqlash imkonini beradi. Bu esa, ularning ijtimoiy reabilitatsiyasini tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

A.N. Leontyev, B.G. Ananyev, Z. Freud, E. Fromm kabi psixologlarning izlanishlari shuni ko'rsatadiki:

- Jinoyatchilik – bu faqat ijtimoiy muhitga emas, balki shaxsning individ sifatidagi ichki psixologik inqiroziga ham bog'liq.

- Mahkumlarning ko'pchiligida nevroitik xatti-harakatlar, emosional beqarorlik, impuls nazoratining pastligi kabi belgilar uchraydi. Bu shaxsiy buzilishlar jinoyat sodir etish ehtimolini oshiradi.

- Erich Fromm nazariyasiga ko'ra, jinoyat insonning "ozodlikdan qochish" holatining ifodasidir. U o'z hayotining nazoratini yo'qotgan, o'zini jamiyatdan begonalashgan deb hisoblaydi.

- E. Dyurkgeym, R. Merton, G. Becker, T. Parsons kabi sotsiologlarning tadqiqotlarida quyidagilar ta'kidlangan:

- Jinoyatchilik – bu normal jamiyat hayotining bir qismi, u orqali jamiyat o'zini yangilaydi (Durkgeym). Biroq haddan tashqari ko'paygan jinoyatchilik ijtimoiy tizim muvozanatini buzadi.

- R. Merton o'zining "Anomiya nazariyasi"da aytganidek, jamiyatda qonuniy yo'l bilan maqsadlarga erishish imkonlari cheklangan bo'lsa, shaxs noqonuniy yo'llarga murojaat qiladi. Mahkumlarning aksariyati aynan shu modelga mos keladi. Jinoyatchilikka olib boruvchi omillar sifatida qashshoqlik, ishsizlik, ijtimoiy tengsizlik va marjinallik ko'rsatiladi.

Tadqiqotlar (masalan, G'ulomova G., Ergashev M. va boshqalar) quyidagilarni ko'rsatadi:

- Jinoyatchilarda **past empatiya** (boshqalarni tushunish qobiliyati) va **yuqori impulsivlik** ko'p uchraydi.

- Ko'pchilik mahkumlar **o'zini past baholaydi**, ya'ni o'ziga ishonchi yo'q.

- Mahkumlarning taxminan 30–40% da **psixik diskomfort** (depressiv, nevroitik holatlar) mavjud.

- Ularning aksariyati **ijtimoiy me'yorlarni to'liq anglamagan** yoki ularni e'tiborsiz qoldirgan.

1. Mahkum shaxsining psixologik portreti

Mahkum shaxsi o'ziga xos ruhiy xususiyatlarga ega bo'ladi. Ularning psixologik portretini tuzishda quyidagi omillar e'tiborga olinadi:

- **Shaxsiy fazilatlari:** ko'pchilik jinoyatchilar impulsiv, tajovuzkor, irodasiz yoki emotsional beqaror bo'lishadi. Ular o'z harakatlari oqibatini chuqur anglab yetmaydilar yoki bu haqida o'ylashdan qochadilar.

- **Motivatsion omillar:** jinoyat sodir etilishiga ko'pincha shaxsiy manfaatlar, qasos, moddiy yetishmovchilik, bosim ostida qolish, o'z-o'zini tasdiqlash istagi kabi sabablar turtki bo'ladi.

- **Psixik holatlar:** ba'zi mahkumlar ruhiy buzilishlardan aziyat chekkan bo'lishi mumkin (masalan, depressiya, psixopatiya, nevrozlar), bu esa ularning ijtimoiy xatti-harakatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

2. Ijtimoiy muhitning ta'siri

Mahkum shaxsining shakllanishida ijtimoiy omillar katta rol o'ynaydi:

- **Oilaviy muhit:** jinoyatchilarning ko'pchiligi nosog'lom oilaviy muhitda (ota-onasining ajrashuvi, e'tiborsizlik, zo'ravonlik) ulg'aygan. Bu ularning ijtimoiylashuvi va axloqiy qadriyatlarini egallashiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- **Ta'lim va tarbiya:** yetarli darajadagi ta'lim olmagan, maktabda yoki jamoada muammolarga duch kelgan shaxslar jinoyat yo'lga kirish ehtimoli yuqori bo'ladi.

• **Do'stlar va atrof-muhit:** jinoyatkor guruhlar bilan aloqalar, salbiy do'stlar davrasi, ommaviy axborot vositalaridagi zo'rvonlik targ'iboti ham muhim omillardir.

1-jadval

Jinoyat sodir etganlarning yosh bo'yicha taqsimoti

Yosh oralig'i	Jinoyatchilar soni (%)
14–18 yosh	8%
19–25 yosh	34%
26–35 yosh	28%
36–50 yosh	20%
50 va undan katta	10%

Jinoyatlarning katta qismi 19–35 yoshdagi shaxslar tomonidan sodir etiladi. Bu davr psixologik barqarorlik shakllanish davridir.

3. Mahkumning ijtimoiy-psixologik muammolari

Mahkum bo'lgan shaxs ko'plab ijtimoiy-psixologik muammolar bilan duch keladi:

• **Jamiyatdan ajralish:** ozodlikdan mahrum qilish, insonning oila va jamoat hayotidan uzilishi, uni ijtimoiy izolyatsiyaga olib keladi.

• **Identifikatsiya muammosi:** mahkum o'zini jamiyat a'zosi sifatida emas, balki "chetdagi" inson sifatida idrok etishi mumkin.

• **Reabilitatsiyaga qarshilik:** ayrim mahkumlar ozodlikka chiqqanidan so'ng jamiyatga moslashishda qiynaladilar, o'zini jamiyatdan begona his qilishadi, bu esa qayta jinoyat sodir etish xavfini oshiradi.

2-jadval

Mahkumlarning ta'lim darajasi bo'yicha taqsimoti

Ta'lim darajasi	Ulushi (%)
Boshlang'ich ta'lim	10%
Umumiy o'rta ta'lim	60%
O'rta maxsus	20%
Oliy ta'lim	7%
Ta'limsiz (savodsiz)	3%

Jinoyatchilarning ko'pchiligi to'liq o'rta yoki undan pastroq ta'lim darajasiga ega. Bu ularning ijtimoiy ko'nikmalar va mehnatga integratsiyalashganlik darajasining pastligini ko'rsatadi.

4. Reabilitatsiya va psixologik yordamning o'rni

Mahkumlarni ijtimoiy reabilitatsiya qilishda psixologik yondashuv muhim ahamiyatga ega. Bunga quyidagilar kiradi:

• **Psixologik maslahatlar:** mahkumlarning ichki muammolarini aniqlash va ularga yechim topishda yordam berish.

• **Motivatsion treninglar:** shaxsni ijobiy maqsadlarga yo'naltirish, ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirish.

• **Kasb-hunar o'rgatish:** mahkumlarni jamiyatga foydali shaxs sifatida qayta tayyorlash.

• **Oila bilan ishlash:** mahkumlar oilasi bilan muloqotni yo'lga qo'yish va ularni reabilitatsiya jarayoniga jalb etish.

Mahkum shaxsining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish ularning jinoyatga yo'l qo'ygan sabablarini aniqlash, psixik holatini tahlil qilish, reabilitatsiya va qayta ijtimoiylashuv jarayonlarini samarali tashkil etish imkonini beradi. Jinoyatga qarshi kurashishning eng samarali

yo'llaridan biri bu – mahkumni inson sifatida anglash, unga to'g'ri yondashish va jamiyatga qayta moslashuviga yordam berishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Z.Elov. Zo'raonlik jinoyatlarini sodir etuvchi shaxslar toifasi psixologiyasi. "ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал 1 (9) 2024
2. Z.Elov. Identifikatsiya jarayoni muammosining psixologiyada o'rganilishi. ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TADQIQOTLAR INTEGRATSIYASI. Ilmiy konferensiya to'plami. 2023
3. Z.Elov. Jinoyat sodir etishning ijtimoiy-psixologik sabablar. 2024 PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI 2 (1), 103-107
4. З.Элов. Ўсмир шахсида деликвент ахлоқ–девиант хулқ-атвор шакли сифатида. Та'лим va innovatsion tadqiqotlar xalqaro ilmiy metodik jurnal. –Бухоро 2023
5. З.Элов. Девиант хулқ-атворли ўсмирлар орасида суицидал ахлоқ тушунчаси ва илмий тахлиллар. 2023 ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР 1 (№1), 170-178
6. Z.Elov. Deviant xulq-atvorli o'smirlarda suitsidial holatlarning psixologik sabablari. 2024. Medicine, pedagogy and technology: theory and practice 2 (10), 53-60
7. Z.Elov. Deviant xulq-atvorni o'rganishdagi psixologik yondashuvlar. 2025 ИКРО журнал 16 (01), 34-39

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Turdiyev Zafar Erkinovich

IIV huzuridagi jazoni ijro etish departamenti,
6-mintaqaviy hudud, 1-son JIEK boshlig'i, podpolkovnik
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

SUITSIDIAL HOLATLARNI KELITIRIB CHIQUYUVCHI OMILLAR

Sadilloev Odiljon Oripovich

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Аннотация.

KIRISH: Maqolada deviant xulq-atvorli o'smirlarda suitsid holatlarini keltirib chiqaruvchi turli psixologik omillar haqida fikr bildirilib, bunda turli davrlarda ushbu holat bo'yicha o'tkazilgan olimlarning tadqiqotlari natijalari yoritib berilgan.

MAQSAD: Suitsidl holatlarni keltirib chiqaruvchi ilmiy fikrlarni o'rganish va tadqiq qilish

MATERIALLAR VA METODLAR: Amerikalik psixanalitik Garri Stek Salliven suitsidni o'zining shaxslararo muloqot nazariyasi nuqtai nazaridan talqin etgan. Bunga ko'ra individning o'ziga-o'zi beradigan bahosi o'zgalarning unga bo'lgan munosabatidan kelib chiqadi. Bunday vaziyatga autoagressiya sodir etish yo'li bilan azoblarni to'xtatish va «yomon men»ni «men emas»ga aylanishi uchun yagona alternativ variant bo'lib xizmat qilishi mumkin. Biroq, shaxs ushbu hatti-harakati bilan bir vaqtning o'zida odamlarga va butun dunyoga o'zining dushmanligini namoyon qiladi.

XULOSA: Suitsidal hatti-harakatlarni psixik kasallar bilan birga, mutlaqo sog'lom shaxslar ham sodir etishi mumkin degan qarashni ilgari surgan. Shuning uchun, suitsidni faqatgina to'g'ridan-to'g'ri psixik patologiya natijasi deb emas, balki psixopatologik simptomlar va individum ijtimoiyligining asosini tashkil etadigan, uning genezisida atrof-muhit ta'siri va shaxs ijtimoiy-psixologik tuzilishining o'zaro bog'liqligi katta ahamiyatga ega ekanligini ko'p omilli hodisa sifatida ko'rib chiqish lozim.

Kalit so'zlar: suitsid, deviant, jamiyat, ijtimoiy aloqa, shaxs, inson, autoagressiya, stress, depressiya, erkinlik, o'lim, qo'rquv, moslashish, o'smir, psixologik sabablar, tashabbuskor, inqiroz

ФАКТОРЫ, ВЫЗЫВАЮЩИЕ И ПРЕДОТВРАЩАЮЩИЕ СЛУЧАИ СУИЦИДА

Садиллоев Одилжон Орипович

Независимый исследователь Бухарского государственного университета

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье представлен взгляд на различные психологические факторы, обуславливающие суицидальное поведение подростков с девиантным поведением, с освещением результатов научных исследований, проведенных по этой теме в разные периоды.

ЦЕЛЬ: Изучить и исследовать научные идеи, обуславливающие суицидальное поведение.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Американский психоаналитик Гарри Стек Салливан интерпретировал самоубийство с точки зрения своей межличностной теории. Согласно ей, самооценка человека определяется отношением к нему окружающих. В такой ситуации аутоагрессия может служить единственной альтернативой для прекращения страданий и превращения «плохого Я» в «не Я». Однако таким поведением человек одновременно демонстрирует свою враждебность к окружающим и всему миру.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Выдвинуто мнение о том, что суицидальное поведение может совершаться как психически больными, так и совершенно здоровыми людьми. Следовательно, необходимо рассматривать самоубийство не только как прямое следствие психической патологии, но и как многофакторное явление, в генезе которого большое значение имеют психопатологические симптомы, взаимосвязь социальной структуры личности и влияние окружающей среды.

Ключевые слова: самоубийство, девиант, общество, социальная коммуникация, личность, человек, аутоагрессия, стресс, депрессия, свобода, смерть, страх, адаптация, подросток, психологические причины, инициатор, кризис

FACTORS THAT CAUSE AND PREVENT SUICIDAL CASES

Sadilloev Odiljon Oripovich

Independent researcher at Bukhara State University

Annatation.

INTRODUCTION: The article presents an opinion on various psychological factors that cause suicidal behavior in adolescents with deviant behavior, highlighting the results of scientific studies conducted on this issue in different periods.

THE GOAL: To study and investigate scientific ideas that cause suicidal behavior

MATERIALS AND METHODS: American psychoanalyst Harry Stack Sullivan interpreted suicide from the point of view of his interpersonal theory. According to this, the individual's self-esteem comes from the attitude of others towards him. In such a situation, self-aggression may serve as the only alternative to stop the suffering and transform the "bad me" into the "not me." However, with this behavior, a person simultaneously demonstrates his hostility to people and the whole world.

CONCLUSION: The view that suicidal behavior can be committed by both mentally ill and completely healthy individuals has been advanced. Therefore, it is necessary to consider suicide not only as a direct result of mental pathology, but also as a multifactorial phenomenon, in which psychopathological symptoms and the interrelationship of the individual's social structure and the influence of the environment are of great importance in its genesis.

Keywords: suicide, deviant, society, social communication, personality, human, autoaggression, stress, depression, freedom, death, fear, adaptation, teenager, psychological reasons, initiator, crisis

Bugungi kunda jamiyatimiz oldida turgan dolzarb va ijtimoiy ahamiyatga ega muammolardan biri bu suitsidial holatlar sonining ko'payishidir.

Har bir harakatning motivlari bo'lgani kabi, suitsidial holatlarni ham yuzaga keltiruvchi omillari mavjud. Suitsidial holatlarni kelib chiqishida eng avvalo o'smir lardagi xulq-og'ishlar asosiy omillardan biri sanaladi.

Sotsiologik nazariyalarda deviant hatti-harakatlarning kelib chiqishi ijtimoiy jarayonlar, jamiyat va aniq bir shaxs o'rtasidagi murakkab munosabatlar natijasi bilan bog'liqligi e'tirof etiladi. Deviant shaxs xulq-atvori ijtimoiy, psixologik va biologik omillarning o'zaro ta'sirining natijasi sifatida qaraladi, uning ta'siri, o'z navbatida, shaxs munosabatlari tizimi orqali o'tadi.

Natijada reallik bilan aloqa uzilib, o'ziga ishonch yo'qotiladi.

Amerikalik psixoanalitik Garri Stek Salliven suitsidni o'zining shaxslararo muloqot nazariyasi nuqtai nazaridan talqin etgan. Bunga ko'ra individning o'ziga-o'zi beradigan bahosi o'zgalarning unga bo'lgan munosabatidan kelib chiqadi. Bunday vaziyatga autoagressiya sodir etish yo'li bilan azoblarni to'xtatish va «yomon men»ni «men emas»ga aylanishi uchun yagona alternativ variant bo'lib xizmat qilishi mumkin. Biroq, shaxs ushbu hatti-harakati bilan bir vaqtning o'zida odamlarga va butun dunyoga o'zining dushmanligini namoyon qiladi.

Suitsidal xulq-atvorning kelib chiqishida xavotirlanish va boshqa emotsional kechinmalarning roli haqida gumanistik psixologiya namoyondalari tomonidan ham ta'kidlab o'tilgan.

Norman Farberou asarlarida insonning o'zini vayron etish konsepsiyasi keltirilgan bo'lib, ushbu konsepsiya doirasida xulq-atvorning autoagressiv shakllariga quyidagilar kiritilgan: alkogolizm, taksikomaniya, o'ylamasdan o'zini xavf ostiga qo'yimoq va b. Shunday qilib, Farberou birinchilardan bo'lib bungacha suitsidalga taalluqli bo'lmagan o'zini vayron etuvchi xulq-atvor shakllarini tavsiflagan va tizimli o'rganib chiqqan.

Bundan tashqari, xavotirlanish nafaqat belgi (simptom) sifatida balki, turmushning ekzistensial ko'rinishi va inson hayotidagi muhim konstruktiv kuch hamdir. Olim uni «borliq va yo'qlik uchrashuvini» kechirish va «erkinlik va odamning real borlig'i paradoksi» deb hisoblagan.

Logoterapiya asoschisi, Viktor Frankl o'zini-o'zi o'ldirishni hayot mazmuni va odam erki kabi tushunchalar qatorida, shuningdek, o'lim va o'lish psixologiyasi bilan bog'liqlikda tadqiq etgan. Uning ko'rsatishicha, mavjudlikning anglanganligiga xos bo'lgan odam, o'zining turmush usuliga nisbatan munosabatlarida erkindir. Biroq u hayotda uchta darajada ekzistensial cheklovga duch keladi: u muvaffaqiyatsizlikka duch keladi, qiyinaladi va o'lishni xohlaydi. Shuning uchun odamning vazifasi o'zining cheklanganligini anglab, omadsizlik va azobni ko'tarishdan iboratdir. V.Frankl o'zini-o'zi o'ldirishga afsus bilan munosabatda bo'lgan va unga qonunan, jumladan, axloqan oqlash yo'qdir deb, ta'kidlagan. Suitsid ro'y berganda inson uchun hayot mag'lubiyatga uchraydi. Oxir oqibat o'z joniga qasd qiluvchi o'limdan qo'rqmaydi balki u hayotdan qo'rqadi, deb hisoblardi V.Frankl.

E.Shneydman birinchi bo'lib, suitsidning yaqinlashayotganini bildiruvchi belgilarni tavsiflaydi va ularni «suitsidga olib boruvchi kalitlar» deb ataydi. U jamiyatdagi mavjud suitsid haqidagi afsonalarni, shuningdek shaxsning suitsidal xulq-atvorini asoslovchi o'ziga xoslikni o'rganib, shunday xulosaga keladi. Uning fikricha o'ziga xosliklar o'zi tarafidan yaratilgan, individlarning original tipologiyasida o'z aksini topadi va ular ko'pincha ongli ravishda o'z o'limlarini yaqinlashtiradilar. Ularga quyidagilar taalluqlidir:

- o'limni qidiruvchilar - o'zida o'limdan qutilish imkoniyatini pasaytirib, ataylab hayot bilan vidolashuvchilar;
- o'lim tashabbuskorlari, uni ataylab yaqinlashtiruvchilar (masalan, og'ir kasallar, o'zini hayotiy ta'minlovchilaridan ongli ravishda uzuvchilar);
- o'lim bilan o'ynashuvchilar, hayotini garovga qo'yish imkoniyati mavjud vaziyatlarni qidirishga moyillar, tirik qolish imkoniyati pastligi bilan ajralib turadi;
- o'limni ma'qullovchilar ya'ni, hayot bilan vidolashishga faol intilmaslik bilan bir qatorda o'zining suitsidal istaklarini yashirmaydilar: bu masalan yolg'iz qariyalarga yoki Ego – identlik inqirozi vaqtidagi emotsional noturg'un o'smir lar va o'spirinlarga xosdir.

E.Shneydman suitsidlar shart-sharoitlarining va ularni amalga oshirish usullarining turlichaligiga qaramay, barcha suitsidlarga xos bo'lgan hamma belgilarni tavsiflaydi va ajratdi:

1. Suitsidlarning umumiy maqsadi yechimni qidirishdir.
2. Suitsidning umumiy maqsadi ongni to'xtatishdir.
3. Suitsidning umumiy turtkisi chidab bo'lmaydigan ruhiy og'riqdir.
4. Suitsid umumiy stressor psixologik ehtiyojlarning frustratsiyaga uchrashidir.
5. Umumiy suitsidal emotsiyalar ojizlik va umidsizlikdir.
6. Suitsidga umumiy ichki munosabat ambivalentlikdir.
7. Suitsidda psixikaning umumiy holati kognetiv sohaning torayishidir.
8. Suitsiddagi umumiy harakatdan qochishdir (agressiya).
9. Suitsidagi umumiy kommunikativ harakat o'z niyati haqida xabar berishdir.
10. Suitsidal o'rinish umumiy qonuniyat bo'lib, suitsidal xulq-atvorning hayot davomidagi uslubiga muvofiq kelishidir (belgilariga).

E.Shneydman N.Farberou bilan birgalikda amaliyotga o'zini-o'zi o'ldirishning psixodinamikasini tushunishni chiqurlashtirgan psixologik autopsii metodini (o'z joniga qasd

qilganlarning o'lim oldi xatini tahlilini o'z ichiga oluvchi) kiritdi. Ushbu metod asosida ular tomonidan suitsidning uch turi ajratilgan:

- egotik o'zini o'ldirish - ularning sababi intra – (ichki) – psixik dialog, «Men»ning qismlari o'rtasidagi nizo, tashqi sharoitlar esa qo'shimcha rol o'ynaydi, masalan, eshituv gallyusinatsiyalaridan qiyinaladigan psixik kasallarning o'zini o'ldirishi;

- diadik o'zini o'ldirish - asosi ahamiyatli bo'lgan yaqin odamga tegishli amalga oshmagan ehtiyoj va xohishlarda namoyon bo'ladi, shu tariqa ushbu harakatda boshqasiga munosabat aktiga aylantiruvchi tashqi omillar ustunlik qiladi;

- agenerativ o'zini o'ldirish, bunda biror bir avlodga yoki insoniyatga tegishlilik hissini yo'qotish oqibatida yo'q bo'lish hissi yuzaga keladi masalan, qarilik davridagi suitsid.

N.Farberou odamning o'zini-o'zi yo'q qilish xulq-atvori konsepsiyasi yaratuvchisi hisoblanadi deydi. Uning yondashuvi muammoga kengroq qarash imkoniyatini beradi, u nafaqat amalga oshirilgan o'z joniga suiqasdni, balki autoagressiv xulq-atvorning boshqa shakllarini ham ko'rib o'tadi: alkogolizm, toksikomaniya, narkotik tobelik, delekvent hatti-harakatlar, ishga qattiq berilish, oqlanmagan xavf-xatarga moyillik, noadekvat qiziqish va h.k. Ushbu yondashuv N.Faberouga o'zini o'ldirishning oldini olishning zamonaviy tamoyillarini ishlab chiqish imkonini berdi. Bundan tashqari u «tirik qolganlar» – o'zini o'ldirishni eplay olmaganlar va o'zini o'ldirganlarning qarindoshlari va do'stlarining psixologiyasini tadqiq etish bilan shug'ullanadi.

F.Baumeister, S.J.Sher (1988) nazariy tahlillari asosida, o'z joniga qasd qilish hatti-harakatlarining uchta turini aniqlaydi:

- 1) birlamchi o'z joniga qasd qilish: shaxs o'ziga zarar yetkazishga intiladi va uni ataylab keltirib chiqaradi. Bunday hatti-harakatlarning asosi kuchli salbiy his-tuyg'u bo'lib, u diqqatni o'z kamchiliklariga qaratish bilan birga o'ziga nisbatan salbiy munosabatni yaratadi;

- 2) qarama-qarshi turdagi o'z joniga qasd qilish hatti-harakatlari samarasiz strategiyalardan foydalanishdir: odamlar oddiy maqsadlarga intilishadi, lekin, samarasiz strategiyalarni qo'llash orqali o'zlariga zarar yetkazishadi;

- 3) uchinchi turdagi o'z joniga qasd qilish inson bir-birini istisno qiladigan ikkita maqsadni ko'zlaydi. Bir nechta qarama-qarshi maqsadlar mavjud bo'lganda, ijobiy natijadan oshib ketadigan maqsadni tanlash, qaror qabul qilish xatoligini ko'rsatadi.

R.F Baumeister tomonidan o'tkazilgan har xil turdagi o'z joniga qasd qilish hatti-harakatlari tahliliga ko'ra, ikkinchi yoki uchinchi turlarga belgilanishi mumkin; ularning hech biri birlamchi autodestruktsiya bilan bog'liq bo'lishi mumkin emas. Mualliflarning xulosasiga ko'ra, sog'lom odamlar o'z joniga qasd qilish uchun ongli intilish tufayli emas, balki hukm qilishdagi kamchiliklar, noto'g'ri javoblar, suboptimal usullarning kutilmagan oqibatlari, xarajatlar va xavflarni kam baholaganliklari tufayli o'zlariga zarar yetkazadilar.

Hozirgi zamon mamlakatimiz va chet el adabiyotlarida tan olinganki, 25-30% suitsid psixik kasallar tomonidan sodir etiladi, qolgan miqdori psixik sog'lom va psixik noxushlik bilan chegaradosh shaxslarga to'g'ri keladi.

Biroq, oxirgi yillarda suitsidal xulq-atvor mexanizmlarining aniqlanganligi haqidagi fakti inobatga olmoq lozim. Shu yo'nalishda, Dj.Mann, M.Asberg, V.I.Braun va boshqalar asarlarida suitsidal xulq-atvor va depressiyaning bioximik korrelyatlari aniqlangan. Yuqorida ta'kidlanganidek, mualliflarning katta qismi, suitsidal hatti-harakatlarni psixik kasallar bilan birga, mutlaqo sog'lom shaxslar ham sodir etishi mumkin degan qarashni ilgari surgan. Shuning uchun, suitsidni faqatgina to'g'ridan-to'g'ri psixik patologiya natijasi deb emas, balki psixopatologik simptomlar va individum ijtimoiyligining asosini tashkil etadigan, uning genezisida atrof-muhit ta'siri va shaxs ijtimoiy-psixologik tuzilishining o'zaro bog'liqligi katta ahamiyatga ega ekanligini ko'p omilli hodisa sifatida ko'rib chiqish lozim.

Dj.Mann va D. Vasserman stress-diatez konsepsiyasida, suitsidal xulq-atvorni oldindan aytishda quyidagi omillar hisobga olinadi: irsiy omillar yoki stressga orttirgan ta'sirchanlik yordamida shakllanadigan jismoniy moyillik. Stress hayotdagi negativ hodisalar natijasida shakllanadi, bular: atrof muhitdagilar bilan o'zaro negativ munosabatlar, qashshoqlik, ishsizlik,

alkogolizm va boshqalar. Jismoniy omillarga ushbu konsepsiyada suitsidal xulq-atvorning neyrobiologik mexanizmlari kiritilgan.

Endi deviant xulq-atvorli o'smirlarda kuzatilgan suitsidal holatlarni statistikasiga o'tamiz.

R.D.Goldney [1989] tomonidan o'tkazilgan so'rovda qatnashgan 1014 nafar Skandinaviya yoshlaridan 17,5% qizlar va 20,2% o'g'il bolalar so'rovdan bir hafta oldin o'z joniga qasd qilish fikrida bo'lganliklarini ma'lum qilishgan.

R. Schweitzer [1995] tomonidan o'tkazilgan so'rovnoma qatnashgan 1678 o'smir orasida respondentlarning 62% o'z joniga qasd qilish fikrlari mavjudligini qayd etgan va 6,6% o'z joniga qasd qilishga urinishlarning bir yoki bir necha marotaba sodir etganliklari aniqlangan.

Rayt L.S [1985] tekshiruvlarida qatnashgan 901 nafar o'smir larning atigi 6 foizi o'z joniga qasd qilish fikrlari borligini aytdi. Daniyada esa 3042 nafar yoshlar anonim va ixtiyoriy suhbatlarda ishtirok etdi. Ularning 40% ga yaqini hayotida kamida bir marta o'z joniga qasd qilish haqida o'ylaganligini aytdi va har 20 kishidan 1 nafari o'z joniga qasd qilishga uringanligini tasdiqladi. Yoshlar tomonidan sodir etilgan o'z joniga qasd qilishlarning 75 dan 90% gacha rasman qayd etilmagan [Jessen G. va boshq., 1996].

D. Dhossche o'z tadqiqotlarida [2002], 19-26 yoshdagi 795 yoshlarni tekshirib, ularning 2,5% da o'z joniga qasd qilish fikrlari mavjudligini aniqladi.

A.Gmitrovichning ta'kidlashicha [2003], tadqiqotda qatnashgan 1663 nafar o'smir larning 31 foizida o'z joniga qasd qilish fikri borligini va 8 foizi o'z joniga qasd qilishga uringanliklarini tan olishgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Н.Тайлоқов. Вояга етмаганларга ўртасида суицид ҳолатларини олдини олиш. Методик қўлланма. Тошкент 2017
2. Х.Рухиева. Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар ва суицид ҳолатлари профилактикаси. Ўқув қўлланма. Тошкент 2021
3. Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство. – М., 1995 – С. 275
4. З.С.Элов. Қадимги халқлар урф-одатлари ва ривожланган жамиятда ўз жонига қасд қилишнинг ижтимоий психологик сабаблари. Тарих ва бугун (қадимги халқлар урф – одатлари ва бугунги замон). Жамият ва инновациялар. Тошкент. (10) 2021
5. З.С.Элов. Суицид – ўз жонига қасд қилиш ижтимоий психологик муаммо сифатида. CONFERENCE ON SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH. 2021
6. З.С.Элов. Замонавий жамиятда суицид (ўз жонига қасд қилиш) муаммолари. Eurasian journal of Law, Finance and Applied Sciences 1 (2(2021): EJLFAS), 26-28
7. З.С.Элов. Девиант хулқ-атворли ўсмирларда кузатиладиган психологик ўзгаришларнинг ёш билан боғлиқ ХУСУСИЯТЛАРИ (Вояга етмаганларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш маркази тарбияланувчилари мисолида) PEDAGOGIK MAHORAT 2022 №6 72-75
8. Z.S.Elov. O'smirlik davrida shaxs xulq-atvorida kuzatiladigan reaksiyalarning psixologik ta'siri. PSIXOLOGIYA ILMIY JURNAL 1 (1, 2022), 27-29

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Sadilloyev Odiljon Oripovich

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

BO'LAJAK PSIXOLOGLAR KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Safarova Sitora G'olibjonovna

Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada, bo'lajak psixologlar kommunikativ kompetentligini rivojlantirish jarayonining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari chuqur tahlil qilinadi. Unda muloqot ko'nikmalarining shakllanishi, amaliy mashg'ulotlarning ahamiyati va shaxsiy yondashuvlar orqali bu kompetentlikni rivojlantirishning yo'llari yoritilgan. Shuningdek, psixologik ta'limda zamonaviy yondashuvlar va trening uslublarining samaradorligi ilmiy asosda bayon etilgan.

MAQSAD: Bo'lajak psixologlarning samarali muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda ijtimoiy-psixologik omillarning rolini aniqlash, Kommunikativ kompetentlik tushunchasining mazmunini ochib berish va uning psixologik asoslarini yoritish, Talabalarda empatiya, tinglash, ishonchli muloqot kabi muhim kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish yo'llarini o'rganish, Psixologik ta'lim jarayonida kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan samarali uslublarni ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Bo'lajak psixologlar uchun kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish jarayoni ko'p qirrali va chuqur ilmiy asosga ega. Har bir olimning yondashuvi, tadqiqot natijalari va nazariy qarashlari ushbu kompetentlikning qanchalik ko'p jihatlilikka ega ekanini ko'rsatadi. Shaxsning kommunikativ qobiliyatlari uning ijtimoiy hayotda va kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishiga zamin yaratadi.

XULOSA: Talabalarning individual yondashuvini hisobga olgan holda, moslashuvchan va motivatsion muhit yaratish ularning kasbiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Kommunikativ kompetentlikning rivojlanishi psixologning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlab, uni nafaqat soha mutaxassisi, balki ishonchli va madaniyatli shaxs sifatida shakllantiradi. Bu yo'nalishda olib borilayotgan izchil va ilmiy asoslangan ishlar nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy natijalarga ham olib keladi. Shu sababli, bu kompetentlikning doimiy rivojlanishi – psixologik xizmat sifatining kafolati hisoblanadi.

Kalit so'zlar. Kommunikativ kompetentlik, bo'lajak psixolog, ijtimoiy-psixologik xususiyatlar, muloqot ko'nikmalari, empatiya, psixologik trening, amaliy mashg'ulot, kasbiy tayyorgarlik.

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ: СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ

Сафарова Ситора Галибжоновна

Бухарский государственный университет

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье подробно анализируются социально-психологические особенности процесса развития коммуникативной компетентности у будущих психологов. Освещаются вопросы формирования навыков общения, значение практических занятий и пути

развития данной компетенции через личностно-ориентированный подход. Также научно обоснована эффективность современных методов и тренингов в психологическом образовании.

ЦЕЛЬ: Выявить роль социально-психологических факторов в формировании эффективных коммуникативных навыков у будущих психологов; раскрыть содержание понятия коммуникативной компетентности и её психологические основы; изучить пути развития таких ключевых коммуникативных умений, как эмпатия, умение слушать, доверительное общение; разработать эффективные методы, направленные на развитие коммуникативной компетентности в процессе профессионального психологического образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Процесс развития коммуникативной компетентности у будущих психологов является многоплановым и научно обоснованным. Подходы различных ученых, результаты их исследований и теоретические концепции свидетельствуют о многостороннем характере данной компетенции. Коммуникативные способности личности создают основу для её успешной адаптации в социальной среде и профессиональной деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Создание гибкой и мотивирующей образовательной среды с учетом индивидуального подхода к студентам способствует повышению их профессионального потенциала. Развитие коммуникативной компетентности укрепляет социальный статус психолога, формируя его не только как специалиста в своей области, но и как культурного, надежного человека. Последовательная и научно обоснованная работа в этом направлении приводит к положительным изменениям не только на личностном, но и на общественном уровне. Поэтому постоянное развитие данной компетентности является гарантией качества психологической помощи.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, будущий психолог, социально-психологические особенности, навыки общения, эмпатия, психологический тренинг, практическое занятие, профессиональная подготовка.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FUTURE PSYCHOLOGISTS

Safarova Sitora Gholibjonovna

Bukhara State University

Annatation:

INTRODUCTION: This article provides an in-depth analysis of the socio-psychological characteristics of developing communicative competence in future psychologists. It explores the formation of communication skills, the importance of practical training, and the ways to enhance these competencies through a personalized approach. In addition, the effectiveness of modern approaches and training methods in psychological education is presented based on scientific grounds.

THE GOAL: To identify the role of socio-psychological factors in shaping effective communication skills in future psychologists; to clarify the concept of communicative competence and reveal its psychological foundations; to study ways of developing key communication abilities such as empathy, active listening, and trustworthy interaction; and to develop effective methods aimed at enhancing communicative competence within the process of psychological education.

MATERIALS AND METHODS: The process of developing communicative competence in future psychologists is complex and grounded in scientific research. The approaches of various scholars, their research outcomes, and theoretical perspectives demonstrate the multidimensional nature of this competence. An individual's communicative abilities serve as the foundation for achieving success in both social life and professional activity.

CONCLUSION: Creating a flexible and motivating educational environment that takes into account individual approaches to students contributes to the enhancement of their professional

potential. The development of communicative competence strengthens the psychologist's position in society, shaping them not only as a qualified specialist but also as a trustworthy and cultured individual. Consistent and scientifically grounded efforts in this direction lead to positive outcomes both at the personal and societal levels. Therefore, the continuous development of this competence is a key guarantee of the quality of psychological services.

Keywords: Communicative competence, future psychologist, socio-psychological characteristics, communication skills, empathy, psychological training, practical sessions, professional preparation.

Bo'lajak psixologlar kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari mavzusi hozirgi davrda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Jamiyatda insonlar o'rtasidagi muloqot, o'zaro munosabat va ta'sirchanlik darajasi kundan kunga ortib borayotgan bir paytda, ayniqsa psixologiya sohasi vakillarining muloqotga bo'lgan yondashuvi katta ahamiyat kasb etadi. Psixolog kasbi har doim boshqa insonlar bilan samarali va mazmunli aloqa o'rnatishni talab qiladi. Shuning uchun ham bo'lajak psixologlarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish ularning professional tayyorgarlik jarayonida muhim bosqich hisoblanadi. Bu kompetentlik shaxslararo munosabatlar, empatiya, tinglay bilish, fikrni aniq ifodalash, ziddiyatlarni boshqarish kabi ko'plab ijtimoiy-psixologik jihatlarni o'z ichiga oladi. Komponentlar o'zaro bog'liq bo'lib, ularning har biri psixologik faoliyatda muhim rol o'ynaydi. O'zini tuta bilish, holatga mos yondasha olish va har xil insonlar bilan samarali muloqotga kirisha olish qobiliyatlari, ayniqsa, yosh psixologlar uchun zaruriy ko'nikmalardandir. Bu xususiyatlar kasbiy muvaffaqiyatning asosiy tayanchlaridan biri bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, ularning kommunikatsion salohiyati, mijozlar bilan ishlashda ishonchli muhit yaratish uchun zamin bo'ladi.

Psixologik faoliyatning o'ziga xos jihati shundaki, unda insonning ichki olamini chuqur anglash va u bilan to'g'ri aloqada bo'lish muhimdir. Shuning uchun psixolog bo'lishni istovchi yoshlar muloqot madaniyatini shakllantirish, o'z hissiyotlarini boshqarish va boshqalarning emotsional holatini his eta olish ko'nikmalariga ega bo'lishlari zarur. Kommunikativ kompetentlik bu faqat til vositasida muloqot qilish emas, balki noverbal signal va ijtimoiy kontekstni to'g'ri talqin qilish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Har bir inson o'ziga xos, har bir suhbat noyob bo'lganligi sababli, psixolog har bir holatda mos va individual yondashuvni qo'llay olishi kerak. Shu sababli psixologik ta'lim jarayonida kommunikatsion ko'nikmalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Treninglar, rolli o'yinlar, amaliy mashg'ulotlar orqali bo'lajak mutaxassislar o'zlarining ijtimoiy-psixologik ko'nikmalarini mustahkamlab boradilar. Tajriba orttirish bilan birga, ular o'zlarining kommunikativ salohiyatini baholab, uni yanada chuqurlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Har qanday kasbiy sohada muloqot muhim bo'lsa-da, psixologiyada bu ko'nikma o'ta muhim omil sanaladi. Shuning uchun ham, bu mavzuni chuqur o'rganish nazariy va amaliy jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Bo'lajak psixologlar uchun kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish ularning kasbiy tayyorgarligida nafaqat texnik, balki shaxsiy rivojlanish jihatdan ham muhim rol o'ynaydi. Bu kompetentlik shaxsning muloqotga tayyorligi, ochiqligi, o'z fikrini aniq va to'g'ri ifoda qila olishi, boshqalarning fikriga hurmat bilan yondashishi kabi ko'nikmalar orqali namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, bu ko'nikmalar insonlar bilan samarali ishlashga, ziddiyatli vaziyatlarda to'g'ri yechim topishga va konstruktiv munosabatlar o'rnatishga yordam beradi. Psixologning asosiy vazifalaridan biri – mijozning holatini to'g'ri anglash va unga mos yondashuvni tanlashdan iborat. Bu esa, o'z navbatida, kuchli kommunikativ kompetentlikni talab qiladi. Har bir bo'lajak psixolog o'z ustida muntazam ishlashi, muloqot madaniyatini rivojlantirishi va o'zining kommunikativ imkoniyatlarini kengaytirib borishi zarur. Ijtimoiy-psixologik jihatdan qaraganda, bu jarayon inson shaxsining ijtimoiy muhitdagi o'rni va roli bilan bevosita bog'liqdir. Chunki inson jamiyatda o'zaro aloqalar orqali mavjud bo'ladi va o'z salohiyatini shu yo'l bilan namoyon etadi. Bo'lajak mutaxassislar uchun bu o'z ustida ishlash va ijtimoiy ko'nikmalarni mustahkamlash yo'lidagi muhim qadamlardan biridir.

Shunday ekan, kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish, psixologik tayyorgarlikning ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Shuningdek, kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish bo'lajak psixologlar shaxsining barkamolligi uchun ham muhimdir. Muloqot qobiliyatiga ega shaxslar ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli adaptatsiyalashadi va o'z kasbiy faoliyatida samarali bo'lishadi. Ular boshqalarning holatini chuqur tushuna olish, ehtiyojlarini aniqlash va mos yondashuv tanlay olish salohiyatiga ega bo'ladilar. Shu sababli kommunikativ kompetentlik, ayniqsa ta'lim jarayonining dastlabki bosqichlaridan boshlab shakllantirilishi lozim. Psixologiya yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun bu jarayon faqat nazariy bilimlar bilan cheklanmasligi kerak. Amaliy mashg'ulotlar, interaktiv metodlar va guruhviy ishlar orqali bu ko'nikmalar chuqurlashtiriladi. Bu yo'nalishda olib borilayotgan ijtimoiy-psixologik tadqiqotlar ham shuni ko'rsatmoqdaki, samarali muloqot – muvaffaqiyatli psixologik faoliyatning asosi hisoblanadi. Shaxsiy o'sish va ijtimoiy ongning rivoji kommunikativ kompetentlik orqali yuzaga chiqadi. Demak, bu mavzuni chuqur o'rganish nafaqat nazariy asoslar, balki amaliy yondashuvlar bilan boyitilishi lozim. Bu esa, bo'lajak psixologlarning kasbiy tayyorgarligini mukammallashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Bo'lajak psixologlar kommunikativ kompetentligini rivojlantirish masalasi ko'plab zamonaviy psixolog olimlar tadqiqotlarida asosiy mavzulardan biri sifatida ko'rilgan. A. A. Bodalevning fikricha, psixologik faoliyatda shaxslararo muloqot madaniyati va kommunikativ malakalar psixolog kasbiy tayyorgarligining ajralmas qismi hisoblanadi. U o'z tadqiqotlarida kommunikativ kompetentlikni shaxsning muayyan ijtimoiy vaziyatlarda adekvat javob bera olishi, emotsional barqarorlik va empatik yondashuv bilan bog'laydi. Taniqli psixolog V. A. Kan-Kalik ham pedagogik va psixologik muloqotda kommunikativ qobiliyatlarni shakllantirishning ahamiyatiga alohida urg'u bergan. Uning tadqiqotlariga ko'ra, muloqot jarayonida shaxsning individual xususiyatlari, o'zini tutishi va o'z fikrini ifoda etishdagi moslashuvchanlik muhim omillar sifatida qaraladi. Shu jihatdan, psixolog kasbiga tayyorlanayotgan yoshlar o'zlarining muloqotdagi rolini anglab, uni ongli ravishda boshqara olish qobiliyatiga ega bo'lishlari kerak. A. A. Leontyev esa kommunikativ kompetentlikni tilshunoslik va psixologiya nuqtai nazaridan yoritib, uni shaxsiy taraqqiyot va kasbiy o'sish bilan chambarchas bog'liq deb hisoblaydi. U bu kompetentlikni o'zaro tushunish, hamkorlik va ijtimoiy moslashuvning asosi sifatida ko'radi. Olimlarning bu fikrlari bo'lajak psixologlar tayyorgarligida kommunikativ kompetentlikning qanchalik dolzarb ekanini tasdiqlaydi. Bu kompetentlik faqat nazariy bilimlar emas, balki amaliy mashg'ulotlar orqali shakllanishi lozim.

Bo'lajak psixologlarda kommunikativ kompetentlikni shakllantirishda ko'plab ijtimoiy-psixologik nazariyalar va metodologik yondashuvlar asos qilib olinadi. Masalan, M. I. Lisina tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy muloqot nazariyasida bola va kattalar o'rtasidagi kommunikatsiya orqali psixik taraqqiyotning yuzaga chiqishi ko'rsatilgan. Bu nazariyadan kelib chiqib, psixologik ta'limda kommunikativ muhitni shakllantirish asosiy mezonlardan biri sifatida qaraladi. Shuningdek, G. M. Andreyeva ijtimoiy idrok va ijtimoiy fikrlash jarayonlarining kommunikativ kompetentlikdagi rolini o'rganib chiqadi. U ijtimoiy-psixologik yondashuv orqali muloqotning ichki va tashqi omillarini chuqur tahlil qiladi. Uning qarashlarida inson muloqoti nafaqat axborot almashinuvi, balki shaxslararo ta'sir va ijtimoiy roldan iborat murakkab jarayon sifatida tasvirlanadi. Psixologik ta'limda bu nazariyalar asosida rolli o'yinlar, interaktiv metodlar va guruhviy ishlanmalar orqali bo'lajak mutaxassislar kompetentlikni rivojlantiradilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, faol va ongli ishtirok muloqot malakalarining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, kommunikativ kompetentlik – bu psixologning mustaqil fikrlashi, tashabbus ko'rsatishi va emotsional yetukligini ham aks ettiradi. Bularning barchasi zamonaviy psixologlar tomonidan tasdiqlangan ilmiy xulosalardir.

Yosh psixologlarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishda L. S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi alohida o'rin tutadi. Vygotskiyga ko'ra, inson tafakkuri va til rivoji jamiyat bilan aloqadorlikda shakllanadi, ya'ni muloqot orqali shaxs ongli taraqqiy etadi. Bu qarash bo'lajak psixologlar uchun nihoyatda muhim bo'lib, ular mijozlar bilan o'zaro muloqotda bu

tamoyilga amal qiladilar. Vygotskiy shuningdek, kommunikativ jarayonlar orqali shaxsning psixik holatiga ta'sir etish mumkinligini asoslagan. Bu nazariya hozirgi zamonaviy psixologik trening va terapiya usullarining ilmiy asosini tashkil qiladi. Bo'lajak mutaxassislar o'quv jarayonida ushbu nazariyani chuqur o'rganib, amaliyotga tadbiiq qilish orqali o'zlarining kasbiy salohiyatini oshiradilar. Bu yondashuv nafaqat til vositasidagi muloqotni, balki hissiy, noverbal va kontekstual aloqa vositalarini ham o'z ichiga oladi. Aynan mana shunday yondashuvlar psixologik seanslarda muvaffaqiyatga erishishning asosiy vositasi bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, Vygotskiy nazariyasiga asoslangan metodikalar orqali shaxsning kommunikativ faoliyati ijtimoiy tajriba orqali boyitiladi. Bu esa yosh mutaxassislarni professional va shaxsiy jihatdan o'stirishga xizmat qiladi.

Kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishda zamonaviy xorijiy tadqiqotlar ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, amerikalik olim D. Goleman emotsional intellekt nazariyasida shaxslararo munosabatlardagi muvozanat, empatiya va o'zini boshqarish kompetensiyalarini asosiy tarkibiy qismlar sifatida ko'rsatadi. U o'z izlanishlarida yuqori emotsional intellektga ega shaxslar boshqalarning hissiy holatini to'g'ri ang'lay olishi va mos ravishda muloqotga kirishishini ta'kidlaydi. Goleman fikricha, bu kompetensiyalar psixologik amaliyotda mustahkam poydevor hisoblanadi. Bu nazariy qarashlar asosida kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish uchun turli treninglar va diagnostik usullar ishlab chiqilgan. Xususan, feedback asosidagi treninglar, faol tinglash mashqlari, refleksiya metodlari bu borada yuqori samara beradi. Yevropalik tadqiqotchilar ham psixologik ta'limda kommunikatsion kompetentlikni asosiy mezonlardan biri sifatida ko'rib chiqmoqdalar. Ular bu kompetentlikni nafaqat mijozlar bilan ishlashda, balki jamoaviy muhitda faoliyat yuritishda ham muhim deb biladilar. Shu nuqtayi nazardan, zamonaviy ta'limda kommunikativ kompetentlikni kompleks rivojlantirishga yo'naltirilgan dasturlar yaratilmoqda. Bularning barchasi ilmiy asoslangan, metodik jihatdan to'liq ishlangan va tajriba orqali tasdiqlangan yondashuvlardir. Natijada, psixologlar mijozlar bilan yanada chuqurroq, samimiy va samarali muloqot o'rnatishga erishadilar.

Psixologik pedagogika yo'nalishidagi mahalliy olimlar ham bu mavzuga befarq emas. O'zbekistonlik psixologlar orasida S. M. Muxamedova, N. M. Yo'ldoshev, M. A. Usmonov kabi olimlar bo'lajak psixologlar tayyorgarligida kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratganlar. Ularning tadqiqotlarida muloqot madaniyati, shaxslararo aloqa uslublari va ijtimoiy motivatsiya kabi tushunchalarning o'zaro bog'liqligi ko'rsatib o'tilgan. Tadqiqotlar asosida aniqlanishicha, talabalarning kasbiy rivojlanishida o'quv jarayonining amaliy yo'nalganligi muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda yaratilgan trening dasturlari, mashg'ulotlar va seminarlar bo'lajak mutaxassislar uchun foydali metodika sifatida qo'llanmoqda. Bunday mashg'ulotlar muloqotda faollik, erkin fikrlash va empatik yondashuvlarni rivojlantiradi. O'zbek olimlari ta'kidlaganidek, kommunikativ kompetentlik bu kasbiy tayyorgarlikning markaziy o'qi hisoblanadi. Talabalar o'zaro muomala orqali nafaqat nazariy bilimni, balki hayotiy ko'nikmalarni ham egallaydilar. Bu esa ularning kelajakdagi amaliy faoliyatda mustahkam tayyorgarlikka ega bo'lishlarini ta'minlaydi. Shuningdek, bu tadqiqotlar psixologik xizmat ko'rsatish sifatini oshirishda ham beqiyos ahamiyatga ega.

Zamonaviy psixologik ta'limda bu boradagi nazariy va amaliy ishlanmalar talabalarning kasbiy kompetensiyalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Har bir mutaxassis o'z ustida ishlash orqali shaxslararo muloqotning nozik jihatlarini anglab, ularni samarali boshqarishni o'rganadi. Bu esa psixologik yordam ko'rsatish jarayonida yuqori sifat va natijadorlikni ta'minlaydi. Psixologlar uchun bu kompetentlik shunchaki qo'shimcha emas, balki asosiy kasbiy vositadir. Muloqotda emotsional barqarorlik, empatik yondashuv va tinglay bilish qobiliyati orqali psixologlar o'z mijozlariga real yordam ko'rsata oladilar. Shu bois, ilmiy tadqiqotlar va tajribalar asosida bu kompetentlikni rivojlantirish hozirgi davrda dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Kelajakda psixologiya sohasining samaradorligi aynan kommunikativ kompetentlik darajasiga bog'liq bo'ladi.

Bo'lajak psixologlar kommunikativ kompetentligini rivojlantirish masalasi nafaqat ta'lim tizimi, balki jamiyat rivojlanishi bilan ham bevosita bog'liqdir. Psixolog shaxsining muloqotdagi tayyorgarligi, o'z fikrini to'g'ri yetkazish va boshqalarni to'g'ri tushunish qobiliyati, uning kasbiy samaradorligini belgilovchi omillardan biri hisoblanadi. Shunday ekan, bu kompetentlikni

rivojlantirishda ta'lim, amaliyot va ijtimoiy muhitning roli nihoyatda muhim. Muloqotning o'ziga xos ijtimoiy-psixologik tomonlari bor: u faqat til orqali emas, balki hissiy signal, tana harakati, mimika va ohang orqali ham amalga oshadi. Bo'lajak mutaxassis bu omillarni chuqur tushunib, ularni ongli ravishda boshqarishni o'rganmog'i lozim. Har bir inson bilan aloqa turlicha yondashuvni talab qilgani bois, kommunikatsiyada moslashuvchanlik va holatga mos reaksiya berish qobiliyati ham katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, kommunikativ kompetentlik shaxslararo ziddiyatlarni yumshatish, tushunmovchiliklarni bartaraf etish va ijobiy muhit yaratishda asosiy vosita bo'la oladi. Bu esa, o'z navbatida, psixolog kasbining ijtimoiy ishonchliligini mustahkamlovchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Shu asosda aytish mumkinki, bu kompetentlikni shakllantirish — murakkab, bosqichma-bosqich va ongli tarzda olib borilishi lozim bo'lgan jarayondir. Zero, shaxsiy kompetensiyalarni rivojlantirish orqaligina psixologik faoliyatning real samarasi ta'minlanadi.

Ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan tahlil qilinganda, kommunikativ kompetentlik shaxsning ijtimoiy muhitga moslashuvi va o'z o'rnini topishida muhim rol o'ynaydi. Psixolog kasbida bu ko'nikmalar faqatgina mijoz bilan muloqotda emas, balki kasbiy jamoa ichida ham qo'l keladi. Masalan, jamoaviy muhitda samarali muloqot olib borish, fikr almashinuvi va qaror qabul qilishda faol ishtirok etish uchun kuchli kommunikativ salohiyat zarur bo'ladi. Shu bilan birga, emotsional barqarorlik va empatiya psixologik faoliyatda ayni dolzarb jihatlar bo'lib, ularni rivojlantirish kommunikativ kompetentlik bilan chambarchas bog'liq. Har bir bo'lajak psixolog nafaqat gapirish, balki faol tinglash va qarshisidagining his-tuyg'ularini to'g'ri tushuna olish malakasini egallashi kerak. Bu malakalar esa o'z-o'zini kuzatish, refleksiya va doimiy amaliyot orqali shakllanadi. Ijtimoiy-psixologik jarayonlarda kommunikatsiyaning konstruktiv va destruktiv shakllari mavjud bo'lib, psixolog ularni farqlay olishi va zarur holatda to'g'ri usulni tanlashi lozim. Bunda o'z ustida ishlash, o'zaro munosabatlarda doimiy tajriba orttirish va professional muhitda muloqot madaniyatini saqlash katta ahamiyatga ega. Shu o'rinda shuni ham ta'kidlash kerakki, kommunikativ kompetentlik psixolog shaxsining ichki madaniyati va kasbiy etikasining ajralmas qismidir. Shunday ekan, bu ko'nikmalarni rivojlantirishga ta'lim tizimida ham, mustaqil o'rganish jarayonida ham yetarlicha e'tibor qaratilishi zarur.

Kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishda treninglar, psixologik mashg'ulotlar, rolli o'yinlar va interaktiv metodlar muhim amaliy vosita sifatida xizmat qiladi. Ushbu faoliyat turlari orqali talabalar nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmaga aylantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Treninglar orqali o'zini ifoda qilish, tinglash, mimikani anglash, holatga qarab mos javob qaytarish kabi kommunikativ jihatlar sinovdan o'tkaziladi. Ayniqsa, rolli o'yinlar orqali turli muloqot holatlarini simulyatsiya qilish, real hayotiy vaziyatlarda qanday harakat qilish kerakligini o'rganishga yordam beradi. Talabalar bunday mashg'ulotlar davomida o'zlarining zaif tomonlarini aniqlab, ularni mustahkamlash ustida ishlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu jarayon ularda o'zini anglash, baholash va o'z ustida ishlash madaniyatini shakllantiradi. Bundan tashqari, treninglarda guruhviy muloqotga asoslangan metodlar orqali o'zaro hurmat, fikr xilma-xilligini qabul qilish va konstruktiv bahs yuritish malakalari rivojlanadi. Har bir bo'lajak psixolog bu jarayonlarda faol ishtirok etib, kasbiy muloqotga xos jihatlarni o'zlashtiradi. Shu tarzda shakllangan kommunikativ kompetentlik ularning nafaqat professional, balki shaxsiy hayotlarida ham ijobiy o'zgarishlar olib keladi. Natijada, bu jarayon shaxsiy kamolot va kasbiy yetuklikka xizmat qiluvchi asosiy omillardan biriga aylanadi.

Bo'lajak psixologlar uchun kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish ijtimoiy barqarorlik, ruhiy salomatlik va ishonchli muloqot tizimini shakllantirishda strategik ahamiyatga ega. Bu jarayonda insonparvarlik, axloqiylik va madaniyat mezonlari asosida muloqotga kirishish qobiliyati yetakchi rol o'ynaydi. Jamiyatda turli xil muammolarga duch kelayotgan insonlar bilan ishlashda psixolog nafaqat bilimga, balki o'zini tutish madaniyatiga ham ega bo'lishi kerak. Shu bois, kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish jarayoni shaxsiy fazilatlar, kasbiy etika va ijtimoiy mas'uliyat bilan uyg'unlashgan bo'lishi kerak. Ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan, muloqot — bu faqat ma'lumot almashinuvi emas, balki ishonch, qo'llab-quvvatlash va hamdardlik asosida qurilgan jarayondir. Bo'lajak psixologlar ana shu mohiyatni chuqur anglab, har bir mijozga individual yondashuv asosida murojaat qilish ko'nikmasini egallashlari zarur. Bu esa, o'z navbatida,

kommunikativ kompetentlikning doimiy rivojlanishini talab qiladi. Muloqotga tayyorgarlik, o'z fikrini tushunarli ifoda etish, boshqalarni tinglash va tahlil qilish – bularning barchasi psixologik yordamning sifati va samarasini oshiradi. Demak, bo'lajak psixologlarning kommunikativ kompetentligini shakllantirish ijtimoiy taraqqiyotning muhim bir bo'lagi sifatida qaralishi kerak. Bu yo'nalishdagi izchil va tizimli ishlar kelajakda sifatli psixologik xizmat ko'rsatish zaminini yaratadi.

Bo'lajak psixologlar kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini tahlil qilish natijasida, bu jarayonning murakkab va ko'p qirrali ekanligi ayon bo'ladi. Psixologik kasbda samarali faoliyat yuritish uchun nafaqat nazariy bilim, balki muloqotga oid aniq va rivojlangan ko'nikmalar zarurdir. Muloqot shunchaki axborot uzatish emas, balki ijtimoiy munosabatlar, hissiy holatlar va shaxsiy yondashuvlar orqali yuzaga keladigan murakkab jarayondir. Bo'lajak mutaxassislar o'z kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli olib borishlari uchun har bir kommunikativ vaziyatni to'g'ri baholash, unga mos yondasha olish va emotsional nazoratni saqlay olishlari lozim. Bu esa shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy tajriba va mustaqil o'rganish orqali shakllantiriladi. Shuningdek, kommunikativ kompetentlik ijtimoiy rollarni anglash, o'zini boshqalarning o'rniga qo'yib ko'ra olish va empatiya asosida muloqotga kirisha olish salohiyatini ham talab qiladi. Har bir psixolog uchun bu kompetensiyalar kasbiy mahorat mezonini hisoblanadi. Natijada, psixolog nafaqat tinglovchi, balki yordam beruvchi, yo'lko'rsatuvchi va psixologik barqarorlikni ta'minlovchi shaxsga aylanishi mumkin. Shunday ekan, bu kompetentlikni rivojlantirish masalasi kasbiy tayyorgarlik jarayonida doimiy e'tiborda bo'lishi kerak. Bu boradagi faol va tizimli ishlar esa kelajakda ijtimoiy ruhiy salomatlikni saqlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Yana bir muhim xulosa shuki, kommunikativ kompetentlikning shakllanishi bevosita psixologik treninglar, rolli o'yinlar, guruhviy mashg'ulotlar va ijtimoiy faoliyatlar orqali ta'minlanadi. Talabalarda amaliyot davomida bu ko'nikmalarning shakllanishi, ularga real hayotiy vaziyatlarda qanday harakat qilishni o'rgatadi. Ayniqsa, empatik yondashuv, faol tinglash, muloqotga do'stona kirishish va ziddiyatlarni boshqarish qobiliyatlari amaliy tajriba orqali chuqur singdiriladi. Har bir talaba uchun bu o'quv jarayonida doimiy mashq, baholash va refleksiya orqali mukammallashtirilishi kerak. Chunki bilim qanchalik chuqur bo'lmasin, agar u amaliy ko'nikma bilan mustahkamlanmasa, kasbiy samaradorlik past bo'lishi mumkin. Bu esa, o'z navbatida, psixologik xizmatning sifati va mijozning ishonch darajasiga salbiy ta'sir qiladi. Shu bois, har bir o'quv dasturida kommunikativ kompetentlikni mustahkamlovchi alohida bloklar bo'lishi lozim. Bundan tashqari, psixolog o'z ustida doimiy ishlashi, o'z muloqot uslubini tahlil qilishi va uni zamon talablariga mos tarzda takomillashtirib borishi zarur. Faqat shu tarzda rivojlangan kommunikativ kompetentlik haqiqiy professional yondashuvni ta'minlaydi. Bu esa ijtimoiy-psixologik muammolarga yechim topishda asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, ijtimoiy-psixologik jihatdan qaralganda, kommunikativ kompetentlik jamiyatdagi ijtimoiy aloqalarning barqarorligi va insonlar o'rtasidagi o'zaro ishonchning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Bo'lajak psixologlar bu jarayonda nafaqat bilim sohibi, balki ijtimoiy vositachi sifatida ham qatnashadilar. Ular turli xil ijtimoiy guruhlar, muhitlar va shaxsiy fazilatlar bilan ishlash orqali o'z kommunikatsion imkoniyatlarini kengaytiradilar. Bu esa ularning moslashuvchanlik darajasini oshiradi va har qanday muhitda muloqotni muvaffaqiyatli olib borish salohiyatini ta'minlaydi. Shu bilan birga, ijtimoiy kontekstda muloqotning ahamiyatini tushunish, har bir inson bilan individual tarzda aloqa o'rnatish ko'nikmasi kommunikativ kompetentlikning yuksak darajasini ko'rsatadi. Bunday ko'nikmalar orqali psixologlar mijozlarda ishonch uyg'otadi, ularni ochilishiga va o'z muammolari bilan samimiy bo'lishiga zamin yaratadi. Shuning uchun, bu kompetentlikni chuqurlashtirish jarayoni shaxsiy tajriba va ijtimoiy munosabatlar orqali doimiy rivojlanib borishi lozim. Har bir ijtimoiy-psixologik vaziyat yangi saboq, yangi yondashuv va yangi qaror olish imkonini yaratadi. Shu asosda shakllangan muloqot madaniyati esa psixologning kasbiy tayyorgarlik darajasini belgilaydi. Natijada, psixologik xizmatlar sifati ortib, jamiyatda ruhiy salomatlikning yuqori darajasi ta'minlanadi.

Yakuniy xulosa sifatida ta'kidlash joizki, bo'lajak psixologlar uchun kommunikativ kompetentligini rivojlantirish masalasi strategik ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayon nazariy bilim, amaliy ko'nikma va shaxsiy yondashuvlar asosida shakllanadi. Har bir psixolog o'z kommunikatsion uslubini doimiy tahlil qilib, uni takomillashtirishga intilishi kerak. Muloqotda ochiqlik, samimiylik, ishonch va hurmat muhitini yaratish orqali psixolog mijoz bilan chuqur va samarali aloqaga kirisha oladi. Bu esa, o'z navbatida, psixologik yondashuvlarning muvaffaqiyatini oshiradi va mijozlarda ijobiy natijalar keltirib chiqaradi. Shuning uchun har bir ta'lim muassasasi psixologiya yo'nalishidagi talabalar uchun bu kompetentlikni rivojlantiruvchi innovatsion metodlarni joriy etishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Nazarova, Z. X. (2021). The role of motivation in the development of girls' boxing skills. Electronic journal of actual problems of modern science, education and training, 12-16. 22.
2. Мнажатдинова, Р. З. К. (2021). Феномен религиозности личности в зарубежной и отечественной психологии. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 1(3), 230-238.
3. Сирлиев, Э. Н., & Узоков, А. Х. Ў. (2021). Дзюдочи шахсидаги устувор сифатларни ўрганишнинг психологик аҳамияти. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 1(3), 185-192.
4. Mahmudov, A. M. (2021). Pedagogical and psychological basis of formation of management skills in leadership in the field of physical training and sports. Electronic journal of actual problems of modern science, education and training, 25-29.
5. Yusupov, I. A., Ismoilova, D. T., Shirinov, S. B., Mamaraimov, S. X., & Normurodov, N. B. (2021). O'zbekiston yengil atletikaschilarining chet el musobaqalarida 2018-2021-yillardagi ishtiroki tahlili. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 1(3), 304-312.
6. Sayidqulov, V. Z., Baratov, A., Xaydarov, S. B., Aqmonov, O. B., & Mirzatillayev, I. I. (2021). NAYZA ULOQTIRUVCHILARNI KUCH QOBILYATINI RIVOJLANTIRISH. CENTRAL ASIAN RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES (CARJIS), 1(3), 363-368.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Safarova Sitora G'olibjonovna

Buxoro davlat universiteti magistranti

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 8-son (2025-yil, avgust) Jurnal 2024-yildan chiqa boshlagan	Jurnal oliy o‘quv yurtlarining professor- o‘qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilar, ilmiy xodimlar, magistrantlar, talabalar, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari hamda maktab o‘qituvchilari, shuningdek, keng ommaga mo‘ljallangan. Jurnalda nazariy, ilmiy- metodik, muammoli maqolalar, fan va texnikaga oid yangiliklar, turli xabarlar chop etiladi. Original maket uchun mas’ul: Mirshod SATTOROV Maqolalarni qabul qiluvchi: Ziyodullo ELOV	Jurnal tahririyat kompyuterida sahifalandi. Chop etish sifati uchun bosmaxona javobgar. Bosishga ruxsat etildi 30.08.2024 Tezkor bosma usulda bosildi. Adadi – 100 nusxa Buyurtma № 10 Bahosi kelishilgan narxda. “BUXORO DETERMINANTI” MCHJ bosmaxonasida chop etiladi. Bosmaxona manzili: Buxoro shahri Namozgoh ko‘chasi 24-uy.
--	--	--

**Eslatma: Jurnal “OSIYO XALQARO UNIVERSITETI” MCHJ va “BUXORO
DETERMINANTI”**

MCHJ Kamolot nashriyoti tasarrufidadir.

Jurnaldan ko‘chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi.

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI PREZIDENTI ADMINISTRATSIIYASI
АХБОРОТ ВА ОММАВИЙ КОММУНИКАЦИЯЛАР АГЕНТЛИГИ

ГУВОХНОМА

№ 250649

"BUXORO DETERMINANTI" MAS'ULIYATI CHEKLANGAN JAMIYAT

Оммавий ахборот воситаси давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги
гувоҳнома

ЛИЦЕНЗИЯ РЕЕСТРИ БЎЙИЧА ТАРТИБ РАҚАМИ
C-5669527

СТИР (СОЛИҚ ТЎЛОВЧИНИНГ ИДЕНТИФИКАЦИОН РАҚАМИ)
309343334

АМАЛ ҚИЛИШ МУДДАТИ
04.04.2024дан - чексиз

ЖОЙЛАШГАН МАНЗИЛИ (ПОЧТА МАНЗИЛИ)
Бухоро вилояти, Бухоро шаҳри, Намозгоҳ, дом 24

ВАКОЛАТИ ОРИН
Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги

04.04.2024 14:09
ТАҚДИМ ЭТИЛГАН САНА

Гувоҳнома № 250649

Фаолият тури

Оммавий ахборот воситаси сифатида фаолиятни амалга ошириш

Қўшимча маълумотлар

Қўшимча маълумотлар	Оммавий ахборот воситасининг номи	Оммавий ахборот воситасининг тили	Оммавий ахборот воситасининг тури
OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI	O'zbek, rus, ingliz, turk tillari	Журнал	

ТАРҚАТИЛИШ ХУДУДИ ВА ШАКЛИ

Тарқатилиш худуди ва шакли	Худуд	Тарқатилиш шакли
Республика миқёсида		Онлайн

Журнал О'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi
huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
2024-yil 04-aprel №25-0649-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIV TAYJIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI HUZURIDAGI
OLIV ATTESTATSIYA
KOMISSIYASI

100947, Toshkent sh. Y. Gulomov ko'chasi, 70
Tel.: (71) 233-28-83. Fax: (71) 233-06-47
e-mail: info@oak.uz https://oak.uz

SUPREME ATTESTATION
COMMISSION
AT THE MINISTRY OF HIGHER
EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATIONS
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

70, Y. Gulomov st., Toshkent, 100947
Tel.: (71) 233-28-83. Fax: (71) 233-06-47
e-mail: info@oak.uz https://oak.uz

№: 67/2024 - 2P - 0P 2024 y.

Осиё халқаро университетига

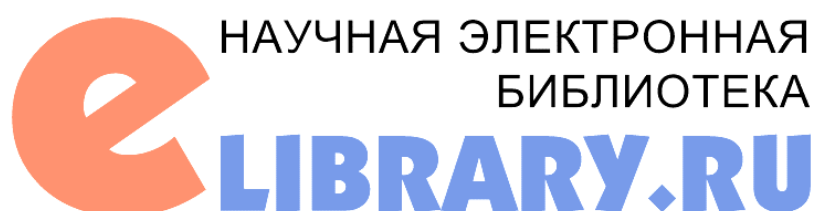
Олий аттестация комиссияси Осиё халқаро университетининг
мурожаати (08.08.2024 й., №01-563) кўра ОАК Раёсатининг 2024 йил 28
августдаги 360/5-сон қарорига мувофиқ педагогика ва психология фанлари
бўйича фалсафа доктори (PhD) ва фан доктори (DSc) илмий даражасига
талабгорларнинг диссертация ишлари юзасидан диссертациялари асосий
илмий натижаларини chop etish tavsiya etilgan илмий наشرлар
руйхатига "Осиё халқаро университети ахборотиномаси" илмий-назарий ва
методик журнали (<http://scientificjournal.uz>) киритилганлигини маълум қилади.

Изох: Педагогик технологиялар ва психологик тадқиқотлар (23.08.2024 й., №6)
бўйича эксперт кенгаши тавсияси; ОАК Тартиб-қонда комиссияси қарори (27.08.2024 й.,
№8/23); ОАК Раёсатининг қарори (28.08.2024 й., №360/5).

Бosh илмий котиб А.А.Шермухамедов

Изоҳчи: Т.Ш.Мамамухамедов

Журнал О'zbekiston Respublikasi
OAK Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi
360-son qaroriga asosan pedagogika,
psixologiya, fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga
talabgorlarning dissertatsiya ishlari
yuzasidan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy
natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy
nashrlar ro'yxati" ga kiritilgan.

<https://scientificjournal.uz/>

ISSN

ISSN 3030-3796 e

ISSN 3060-4915 p

2025, № 8